

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SPECIALIOSIOS PEDAGOGIKOS FAKULTETAS
SOCIALINĖS PEDAGOGIKOS IR PSICHOLOGIJOS KATEDRA

Vitalija Bilotaitė

**UGDYMO TURINIO ANALIZĖ NEĮGALIŲJŲ SOCIALINIO
DALYVAVIMO ASPEKTU: VADOVĖLIŲ TEKSTŲ BEI PAVEIKSLĖLIŲ
INTERPRETAVIMAS KLASĖJE**

Magistro darbas

Magistro darbo vadovas – dr. prof. Jonas Ruškus

Šiauliai 2005

Darbo anotacija

Šiandien, peržengus XXI a. slenkstį, neįgaliųjų bei specialiųjų poreikių vaikai integruojami į bendrojo lavinimo mokyklas, skatinamas šių asmenų socialinis dalyvavimas visuomenėje.

Negalę turinčių asmenų bei specialiųjų poreikių vaikų integracija turi būti nusakoma ne tik įstatymiškai, nurodant jų teises, tačiau ir praktiškai, užtikrinant šių vaikų aktyvų dalyvavimą mokyklos bendruomenės veikloje.

Šiuo tyrimu siekiama išsiaiškinti, ar ugdymo turinys, oficialioji mokomoji medžiaga, skatina neįgaliųjų socialinį dalyvavimą, koks vaidmuo šiame procese tenka mokytojui, t.y. informacijos perteikėjui, atskleidžiami psichosocialiniai ugdymo turinio perteikimo aspektai. Tiriama mokytojų nuomonė, nuostatos bei įsitikinimai neįgaliųjų socialinio dalyvavimo klausimais.

Tyrimė dalyvavo 100 mokytojų iš įvairių Šiaulių regiono mokyklų. Apklausti pradinė bei pagrindinių klasių etikos ir lietuvių kalbos specialistai.

Atlikus tyrimą paaiškėjo, kad mokytojų nuomonės šiuo klausimu gana prieštaringos. Vieni pritaria, jog specialiųjų poreikių vaikai turi mokytis kartu su kitais, bendrojo lavinimo mokykloje ir teigia, kad tiek neįgalieji, tiek negalių neturintys mokydami drauge įgytų vertingos bendravimo patirties, geriau pažintų vieni kitus, kiti – prieštarauja sakydami, kad mokykla dar nėra pasirengusi priimti į savo tarpą vaikų su negale, teigia, kad stinga kvalifikuotos specialistų pagalbos, nėra sukurtų mokymo programų bei metodų, užtikrinančių sėkmingą ugdymą.

Paaiškėjo, jog ugdymo turinys: vadovėlių tekstai bei iliustracijos, vaizduojančios neįgaliuosius, dažnai yra diskriminacinio pobūdžio, mažai dėmesio skiriama vaikų supratingumui, tolerantiškumui ugdyti.

Ar mokytojų nuomonė ir asmeniniai įsitikinimai turi įtakos mokiniams? Kaip interpretuojamas ugdymo turinys klasėje? Koks pranešimas apie neįgaliuosius siunčiamas mokiniams? Ar ugdymo turinys yra ta paskata, galinti padėti konstruoti pozityvius mokinių tarpusavio santykius, skatinti neįgaliųjų bei specialiųjų poreikių vaikų socialinį dalyvavimą?

Tai klausimai, į kuriuos būtų galima ieškoti atsakymų šiame darbe bei tolesniuose moksliniuose tyrimuose.

Turinys

Įvadas	4
1. Ugdymo turinys kaip žinių ir nuostatų apie neįgaliųjų socialinį dalyvavimą šaltinis	9
1.1 Ugdymo turinio samprata ir edukacinė reikšmė	9
1.2 Neįgaliųjų socialinio dalyvavimo konceptas	14
1.3 Ugdymo turinio perteikimo mokiniams psichosocialiniai aspektai	21
2. Vadovėlių tekstų bei paveikslėlių interpretacija klasėje: tyrimo duomenys	28
2.1 Tyrimo metodika: pusiau standartizuotas interviu raštu ir narrative metodika	28
2.2 Tyrimo imtis	31
2.3 Pradinių klasių lietuvių k. ir etikos vadovėlių tekstų bei paveikslėlių interpretavimas klasėje.....	33
2.4 Pagrindinių klasių etikos vadovėlių tekstų bei paveikslėlių interpretavimas klasėje	41
2.5 Pagrindinių klasių lietuvių kalbos vadovėlių tekstų bei paveikslėlių interpretavimas klasėje.....	48
3. Apibendrinimai ir diskusija	55
Išvados	56
Rekomendacijos	57
Literatūra	58
Summary	63
Priedai	65
1 priedas. Anketų mokytojams pavyzdžiai	66
2 priedas. Pradinių klasių lietuvių k. ir etikos vadovėlių tekstų bei paveikslėlių interpretavimas klasėje.....	78
3 priedas. Pagrindinių klasių etikos vadovėlių tekstų bei paveikslėlių interpretavimas klasėje..	92
4 priedas. Pagrindinių klasių lietuvių k. vadovėlių tekstų bei paveikslėlių interpretavimas klasėje.....	101

Ivadas

Praktinis - socialinis tyrimo aktualumas. Negalę turinčių asmenų integracija susidomėta po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo. Atrodo, jog valstybiniu lygmeniu nuveikta nemažai: išleistas neįgaliųjų integracijos įstatymas (1991), paskelbti neįgaliųjų metai, nuo 2005 metų sausio 1 d. įsigaliojo LR lygių galimybių įstatymas, kuriame pasisakoma prieš negalę turinčių asmenų diskriminaciją.

Susiformavo nauja Lietuvos specialiojo ugdymo situacija: neįgalūs vaikai integruojami į bendrojo lavinimo mokyklas. Suprantama, kad specialiųjų poreikių vaikų integracija turi būti nusakoma ne tik įstatymiškai, nurodant jų teises, tačiau ir praktiškai, užtikrinant šių vaikų aktyvų dalyvavimą mokyklos bendruomenės veikloje. Tačiau, praktika rodo, kad jog vaikai gana sunkiai priima negalę turinčius bendraamžius, jiems stinga bendravimo įgūdžių su neįgaliais asmenimis.

Mokinių tėvai taip pat kritiškai vertina „mokyklos visiems“ kūrimą. Jų manymu, mokydamiesi drauge su specialiųjų poreikių vaikais, negalės tobulėti negalių neturintys.

Pedagogų bendruomenėje taip pat nenutyla diskusijos. Vieni teigia, kad:

- negalę turintys vaikai turi mokytis kartu su kitais bendrojo lavinimo mokykloje, kad apie negalę reikia kalbėti, remiantis vadovėlių medžiaga konstruoti pozityvius tarpusavio santykius.
- kiti teigia, kad negalę turinčių vaikų integracija į bendrojo lavinimo mokyklas nėra geriausias sprendimas, jog mokykla nėra pasirengusi užtikrinti šių vaikų aktyvaus dalyvavimo kasdieninėje mokyklos bendruomenės veikloje.

Mokytojai teigia, kad mokykla dar negali užtikrinti neįgaliesiems sėkmingo ugdymo bendrojo lavinimo mokykloje, kadangi neparengtos ugdymo programos, stinga specialistų, nepritaikyta mokyklos aplinka. Akivaizdu, jog integracija ir socialinis dalyvavimas reikalauja naujo požiūrio, naujų mokymo ir organizacinių metodų. Keičiasi mokykla, vadinasi turi keistis ir pats ugdymo turinys.

Dažnai integracija suprantama kaip formalus specialiųjų poreikių vaikų perkėlimas iš specialiųjų ugdymo įstaigų į bendrojo lavinimo mokyklas, nesuteikiant kvalifikuotos specialistų pagalbos. Žinoma, kad toks - nepateisinamas. Integracija turi būti vykdoma laipsniškai, kuo anksčiau, jau ikimokykliniame amžiuje. Vaikai turi išmokti adaptyvaus elgesio, jiems turi būti ugdomi socialiniai įgūdžiai. Bendraamžiams, kurie neturi negalių taip pat reikia išmokti bendrauti su neįgaliaisiais be išankstinės nuostatos, suvokiant jų galimybes ir poreikius.

Specialiųjų poreikių vaikai bendrojo lavinimo mokykloje turėtų jaustis saugiai ir jaukiai. Tikėtina, jog nuo mokytojų ir bendraamžių nuostatų bei elgesio priklauso mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, ugdymo ir apskritai socializacijos sėkmė.

Neįgalieji vis aktyviau reikalauja lygių galimybių, jie taip pat siekia naudotis visais socialiniais ištekliais, dalyvauti visuomenės gyvenime, realizuoti savo gebėjimus ir galias. Deja, neįgalieji vis dar susiduria su diskriminuojančiu požiūriu, pagrįstu išankstiniu nusistatymu prieš juos.

Ši sritis reikalauja išsamių tyrimų ir ieškojimų, kas padėtų neįgaliesiems tapti lygiaverčiais visuomenės nariais, užtikrintų jų aktyvų socialinį dalyvavimą bendruomenėje.

Mokslinis tyrimo aktualumas. Visame pasaulyje pripažįstama, kad švietimo sistemos prisideda prie socialinių ir ekonominių skirtumų bei nelygybės įtvirtinimo. Švietime taikomi teisingumui nusižengiantys santykių modeliai, paisoma lyties, negalės, gyvenamosios vietos, tautybės ar rasės. Prie šių švietimo spragų kartais prisideda mokymo programos, palaikydamos ir platindamos stereotipus bei išankstines nuostatas tam tikrų visuomenės grupių atžvilgiu. Tačiau tinkamai parengtas ugdymo turinys gali sėkmingai skatinti toleranciją, socialinę skirtingų grupių integraciją. Vienas iš būdų – į mokymo programas įtraukti naujų žinių, įgūdžių, požiūrių. Siekiama tobulinti švietimo sistemą, patirties semiantis iš užsienio, vykdant tarptautinius projektus (Coomans, 1999, Tawil, 2001, Meijer, 2003).

Atlikti tyrimai Lietuvoje (Ruškus, 2000, Gailienė, 2000, Baranauskienė, 2001) bei mokslininkų patirtis užsienyje (Child, 1995, Meijer, 1998) rodo, kad ugdymo procese dalyvaujančių asmenų įsitikinimai, nuostatos ne tik lemia konkrečius jų veiksmus (elgseną, bendravimą klasėje), bet ir daro įtaką švietimo politikai. Šiuo atžvilgiu situacija Lietuvoje yra gana problemiška, nes vis dar ryškus autoritarinis požiūris į neįgaliuosius, kuris dažnai yra latentinis, t.y. pačių žmonių nesuvoktas, remiantis pernelyg globėjyškais, tariamai moksliniais argumentais pasisakoma už neįgaliųjų atskirtį. Teigiama, kad neįgalieji turi būti ugdomi specialiosiose mokyklose, taip netrukdant sveikiems, gabiems bendraamžiams mokytis. J. Ruškus mano, kad šis modelis yra paveldėtas iš ankstesnės švietimo sistemos.

Kalbant apie neįgaliųjų integraciją, svarbia sąvoka tampa *inkliuzija*, dar vadinama „įtraukimu arba dalyvavimu“ (angl. involvement), įgalinimu (angl. empowering), suprantama kaip „buvimas kartu“ (Ruškus, 2002). Šis terminas išreiškia patį socialinės integracijos principą – sukurti vienodas sąlygas visiems dalyvauti bet kokioje veikloje; tai – buvimo drauge ir skirtybės toleravimo filosofija (Sutton, 1999, Tawil, 2001).

Kyla klausimas, ko reikia, kad inkliuzija būtų sėkminga ?

Pirmiausia, turi keistis pedagogų nuostatos negalę turinčių asmenų atžvilgiu. Žinoma, pedagogai norėtų, jog klasėje būtų vien tik gerai besimokantys vaikai, bet tai – utopija. Realybė yra kiek kitokia. Įstatymų (Invalidų integracijos (1992), Specialiojo ugdymo (1998)) kūrimas

byloja apie tai, jog „specialiųjų poreikių asmenims turi būti sudaromos vienodos ugdymo ir ugdymosi sąlygos“, „neįgalieji turi teisę jaustis lygiateisiais visuomenės nariais“, vadinasi, jie taip pat gali mokytis kartu su visais, bendrojo lavinimo mokyklose.

Inkluzija – tai iššūkis patiems pedagogams, nes jiems reikia keisti įsitikinimus, plėsti mokymo metodų arsenalą, atsisakyti senų įsitikinimų ir metodų, mokytis naujų.

Kodėl nepritariama idėjai, jog ir sveikieji, ir neįgalieji turi ir gali mokytis drauge, kaip lygiaverčiai ugdymo proceso dalyviai ?

Visų pirma dėl to, jog ugdymas yra nukreiptas į mokinių kompetencijų ugdymą, siekiama, kad vaikas įgytų kuo daugiau žinių, bet ne socialinių įgūdžių (Braslavsky 2001, Ruškus, 2003).

Dažnai pamirštama, jog mokykloje vyksta socializacijos procesas, bendraudami žmonės įgyja patirties, žinių, galiausiai perima kitų patirtį, ugdomi kaip asmenybės (Broom, 1992, Burneckienė, 1996, Elijošienė 1996).

Ugdymas, orientuotas į žinias, turi įtakos atskirties švietimo sistemos kūrimui, kurioje nėra vietos mažiau gabiems. Šis požiūris gana stipriai apriboja neįgalaus asmens socialinio dalyvavimo, kaip lygiaverčio asmens, galimybes.

Šiam, visuomenėje susiformavusiam požiūriui, įtakos turi nepakankamai pozityvi švietimo, socialinės, politikos sąveika (Baranauskienė, 2002). Esant palankesnei politinei situacijai, asmenų, turinčių nežymią fizinę ar protinę negalę, socialinė adaptacija būtų kur kas sėkmingesnė.

Kodėl būtina išsamiai tyrinėti, koks pranešimas, remiantis vadovėliuose pateikta medžiaga apie specialiųjų poreikių vaikus, siunčiamas mokiniams, ką kalba mokytojai, apie neįgaliųjų socialinį dalyvavimą mokyklos bendruomenėje ?

Pasak specialistų, ugdymo turinys yra pernelyg akademiškas, todėl reikia jį siaurinti, daugiau dėmesio skiriant asmens gebėjimų gyventi bendruomenėje ugdymui, teigiama *Lietuvos švietimo plėtots 2003 – 2012 strateginėse nuostatose (2003)*.

Galbūt, vadovėliuose pateikiamas ugdymo turinys nėra tiesiogiai orientuotas į tolerancijos ugdymą, neįgaliųjų ir specialiųjų poreikių turinčių vaikų atžvilgiu, tačiau vadovėliuose esanti medžiaga gali nukreipti diskusijoms neįgaliųjų socialinio dalyvavimo tema. Tinkamai ir meistriškai mokytojo panaudota medžiaga gali tapti ta varomąja jėga, ugdančia toleranciją neįgaliųjų ir specialiųjų poreikių vaikų atžvilgiu.

Lukšienė (1993) mano, kad Mokykla turi laiduoti individui bei visai visuomenei tam tikrą kultūrinį lygį, kuris padėtų adaptuotis socialinėje aplinkoje, todėl turi būti sudaromas atitinkamas ugdymo turinys.

Vadinasi, „ugdytojui tenka nelengvas vaidmuo – perteikti socialines vertybes (žinias, elgsenos modelius) ugdytiniams“ (Rajeckas, 1994). Čia itin svarbi sąveika tarp ugdytojo ir

ugdymo turinys. Ugdymo turinys turi siekti, kad perteikiamos vertybės būtų priimtos ir internalizuotos ugdytinių. Teigiamiems rezultatams pasiekti svarbiausia, kad sąveika tarp ugdytojo ir ugdytinių būtų pozityvi (Ruškus, 2002). Itin svarbiomis tampa mokytojo turimos negalės reikšmės, kaip patys pedagogai traktuoja negalę, specialiuosius poreikius, kaip vertiną neįgaliųjų aktyvų dalyvavimą mokyklos bendruomenės veikloje. Jei mokytojas turi neigiamą neįgalaus asmens vaizdinį, tai informacija, kuri pasieks mokinį, suprantama, taip pat bus neigiama. Jei mokytojo vaizdiniai apie negalę iš esmės yra teigiami, tai pozityviai bus pakreipta ir neigiama informacija tekste (Ruškus, Pocevičienė, Geležinienė, Urbelytė, 2004).

Remiantis aukščiau nurodytais praktiniais ir teoriniais aspektais, keliami **probleminiai klausimai**:

- Kaip vadovėlyje esančią medžiagą interpretuoja mokytojai?
- Koks pranešimas siunčiamas mokiniams apie neįgaliuosius bei specialiųjų poreikių vaikus, ar skatinamas šių asmenų socialinis dalyvavimas ?

Tyrimo objektas – ugdymo turinys.

Tyrimo tikslas – atskleisti, kaip bendrojo lavinimo mokyklos vadovėlių tekstai bei paveikslėliai interpretuojami klasėje, neįgaliųjų socialinio dalyvavimo aspektu.

Tyrimo uždaviniai:

- užmezgami kontaktai su Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklos mokytojais, siekiant išsiaiškinti, kaip jie perteikia mokiniams ugdymo turinį neįgaliųjų socialinio dalyvavimo aspektu;
- atliekamas kokybinis tyrimas, naudojant pusiau standartizuoto interviu raštu metodiką ir vykdant anketinę apklausą;
- tyrimo duomenys analizuojami naudojant *narrative* metodiką;
- apibendrinami gauti tyrimo duomenys, pasiūlomi, neįgaliųjų socialinio dalyvavimo sveikųjų visuomenėje, aktyvinimo būdai.

Tyrimo hipotezė:

1. Bendrojo lavinimo mokyklos ugdymo turinys nėra orientuotas į neįgaliųjų socialinio dalyvavimo skatinimą.

2. Mokytojai iš miesto bendrojo lavinimo mokyklų, labiau nei mokytojai iš rajono pagrindinių mokyklų, akcentuoja kad specialiųjų poreikių vaikas yra lygiavertis klasės, mokyklos bendruomenės narys.
3. Etikos mokytojų požiūris bei nuostatos į neįgaliuosius mažiausiai stereotipiški.

Tyrimo metodai

Tyrimo tikslas lėmė kokybinio metodo pasirinkimą, kuriam būdingas gyvenimo realybės pajautimas ir supratimas (Luobikienė, 2002). Siekiama išsiaiškinti, kaip tiriamųjų nuomonės arba nuostatas, kaip tiriamąją realybę aiškina jos dalyviai, kaip jie supranta, nusako ir interpretuoja realius faktus.

Parenkami respondentai ir ekspertai, išmanantys tiriamą temą, atskleidžiant skirtingą apklaustųjų patirtį bei kompetenciją.

Tyrimo atskleidžiama, kaip bendrojo lavinimo mokyklos vadovėlių tekstus bei paveikslėlius interpretuoja mokytojai, ar skatinamas neįgaliųjų socialinis dalyvavimas. Informacijai gauti naudojamas *pusiau standartizuoto interviu raštu metodas* (Tidikis, 2003, Kardelis, 2002).

Apklaustųjų nuomonės buvo apibendrinamos taikant *narrative* (angl. įvykių, faktų išdėstymas) tyrimo *metodiką*. Šis tyrimo metodas padeda išryškinti teorinius, metodinius bei empirinius aspektus, naudojamas faktams, ar įvykiams aprašyti, paliečiant vidinius žmogaus išgyvenimus, patirtį (Kilborn, 1997, Linde, 1986, Lieblich, Tuval – Mashiach, Zilber, 1998).

Tyrimo imtis

Šiame tyrime, naudojant pusiau standartizuoto interviu raštu bei *narrative* metodiką, apklausta 100 mokytojų iš įvairių Šiaulių regiono mokyklų.

Apklausiama **40** pradinių klasių mokytojų, **30** pagrindinių klasių etikos bei **30** lietuvių kalbos specialistų. Jiems pateikiami atviro tipo klausimai, nevaržant apklausiamųjų laisvės išsakyti savo nuomonę, požiūrį, pastebėjimus ir įgytą patirtį.

1. Ugdymo turinys kaip žinių ir nuostatų apie neįgaliųjų socialinį dalyvavimą šaltinis

1.1 Ugdymo turinio samprata ir edukacinė reikšmė

Ugdymo turinys – literatūroje aiškinamas įvairiai, lietuvių autoriai jį apibrėžia gana plačiai. T. Stulpinas (1991) teigia, jog „ugdymo turinys – tai tautos ir žmonijos kultūros lobiai, atrinkti ir sutvarkyti tam tikro amžiaus ugdytiniui“. L. Jovaiša mano, kad „ugdymo turinys – tai mokymui atrinkti materialinės ir dvasinės kultūros pagrindai“.

Jungtinių Tautų švietimo, mokslo ir kultūros organizacija (United Nations Educational Scientific and Cultural Organization) skelbia, kad „ugdymo turinys – tai įrankis ugdymo procesui keisti“, bendrųjų gyvenimo įgūdžių, tolerantiškumo, supratingumo, humaniškumo ugdymui.

M. Lukšienė (1993) mano, kad mokykla turi laiduoti individui bei visai visuomenei tam tikrą kultūrinį lygį, kuris padėtų individui lengviau adaptuotis socialinėje aplinkoje. Todėl sudaromas atitinkamas ugdymo turinys, kur kultūros paveldas derinamas su moderniąja informacija. Siekiama, jog ugdytinis sąmoningai įsisavintų mokomąją medžiagą.

Sąvoka „ugdymo turinys“ apima šias sritis:

- lavinimo (visus žmonijos socialinio patyrimo elementus),
- auklėjimo turinį.

Skiriami trys lavinimo turinio formavimo lygiai:

- bendrasis teorinis lygis – interpretuoja apibendrintą sisteminių požiūrį į turinio sudėtį, struktūrą ir patirties perdavimą;
- mokomojo dalyko lygis, kuriuo nustatoma kiekvieno mokomojo dalyko sudėtis ir struktūra, specifinės bendrojo lavinimo funkcijos, susijusios su bendra teorine samprata;
- mokomosios medžiagos lygis – tai vadovėliuose, mokymo priemonėse fiksuoti turinio sudėties komponentai (žinios, mokėjimai, įgūdžiai), kuriuos mokiniams reikia įgyti ir kurie įeina į tam tikro mokymo dalyko kursą.

Ugdymo turinys priklauso nuo to, kaip visuomenėje suprantamas ir traktuojamas žmogus. Svarbiausias uždavinys – sužmoginti ugdymo turinį, sutelkti pastangas į žmogaus, kaip absoliučios vertybės puoselėjimą. Sudarant ugdymo turinį, siekiama atsakyti, į pagrindinį klausimą: **kokia jo reikšmė žmogui** (Stulpinas, 1994).

Didžiausią ugdymo turinio dalį mokykloje sudaro mokomieji dalykai. Juose išdėstomi mokslo pagrindai, tai, ką privalo mokėti kiekvienas išsilavinęs žmogus (Stulpinas, 1995).

Privalomąjį bendrojo lavinimo ugdymo turinį (core curricula) sudaro mokomieji dalykai, kuriuos moksleiviai privalo mokytis tam tikroje klasėje. Pagrindiniai privalomo mokyklinio ugdymo dalykai yra panašūs įvairiose valstybėse, skiriasi tik jiems skirtų kursų apimtis,

tarpusavio integravimo laipsnis ir chronologinis išdėstymas klasėse. Privalomo mokyklinio ugdymo turinio struktūra ir apimtis parodo, ką visuomenė laiko bendruoju išsilavinimu. Lietuvoje bendrojo lavinimo turinys yra aprašytas Bendrosiose programose.

Mokymo procese auklėja nagrinėjamos informacijos turinys. Svarbiausia, kad mokiniai ne tik įsimintų tam tikras žinias, bet jas visapusiškai išnagrinėję, paverstų pagrindinius teiginius ir iš tų žinių išplaukiančias idėjas asmeninėmis pažiūromis, ir įsitikinimais (Ipsen, Thorslund, 2001, Coomans, 1999).

Mokinių dorovinės sąmonės formavimui įtakos turi humanitariniai dalykai. Šių dalykų mokymasis padeda suvokti žmogaus vidinio pasaulio sudėtingumą, individualumą, pažinti žmones ir save, suprasti dvasinio gyvenimo esmę, žmonių tarpusavio santykius, suvokti bendražmogiškosios moralės turinį (Beijer, Staffan, 2001). Logiškas mokomosios medžiagos turinio gretinimas su dabarties gyvenimo faktais ir pavyzdžiais didina mokinių emocinę reakciją. Tokiais atvejais nagrinėjamos problemos tampa artimesnės ugdytiniui, nes skatina atidžiau pažvelgti į kitus žmones, save. Per humanitarinių dalykų pamokas mokiniai psichologiškai rengiami aktyviai veiklai gyvenime. Meno dalykai emociškai įtaigiai pateikdami socialines idėjas skatina ir savarankišką emocinę – kūrybinę veiklą. Svarbu, kad šios idėjos taptų mokiniams reikšmingos, pasidarytų jų pažiūrų į pasaulį pagrindu. Mokiniai mokomosios medžiagos turinį turi ne tik suprasti ir įsisąmoninti, bet ir išgyventi. Emocinius išgyvenimus skatina įtaigi argumentacija, įdomūs faktai, raiški, įtikinama kalba ir kt. Mokymo procese labai svarbu siekti teisingų vertinimų bei išvadų, kurias padedant mokytojui, pateiktų patys mokiniai. Ne mažiau svarbu, kad mokiniai perteikiamas idėjas, nuostatas suvoktų ir vertintų kritiškai.

Mokymo turinys yra vienas iš ypač reikšmingų šaltinių, kuris aktyvina ne tik protą, bet ir dorovę, jausmus. Tam, kad didėtų jo auklėjamoji įtaka, svarbūs šie aspektai:

- akcentuoti svarbiausius dalykus ir reikšmingiausias idėjas;
- sieti nagrinėjamą medžiagą su gyvenimu, mokinių patirtimi;
- pasiekti, kad ta informacija būtų visiems mokiniams prieinama ir suprantama;
- integruoti įvairių dalykų žinias.

Visą iš mokytojo gaunamą informaciją mokiniai dažniausiai laiko reikšminga ir būtina, nes pasitiki mokytoju. Galima daryti išvadą, jog auklėjamąją mokymo įtaką lemia šie veiksniai:

- mokymo turinys;
- mokymo proceso organizavimas;
- mokymo procesų sąveikos pobūdis;
- mokytojo asmenybė (Rajeckas, 1994).

Pasak specialistų, dirbančių edukacinėje sferoje, ugdymo turinys svarbus ugdytiniui kaip informacijos šaltinis, padedantis mokiniams įgyti tam tikras kompetencijas ir žinojimus. Šiuo

metu mokyklai keliamas uždavinys – suteikti kuo platesnių žinių ugdytiniui, kurias jis gebėtų pritaikyti kasdienėje veikloje (Ipsen, Thorslund, 2001, Macdonald, Hunter, 2005, Child, 1995, Coomans, 1999, Meijer, 2003, Neifach, 2003).

Paprastai manoma, kad ugdymo turiniu perteikiamas teorines žinias galima pritaikyti praktikoje. Ugdant siekiama teorijos ir praktikos ryšio. Teorija yra hipotetinė, „įrankis nukreipiantis mąstymą, bet nebūtinai tiesiogiai orientuojantis į praktiką“, mano Ozmon (1996). Vienas iš praktinės teorijos bruožų – visuotinumas. Teorija skatina ieškoti naujų ir geresnių kelių. Padeda apibrėžti problemas, suteikia loginį pagrindą ir duoda praktinės veiklos kryptį. Ar teorija vertinga, gali priklausyti nuo tai kaip ji keičia praktinę sritį, padėdama spręsti problemas ugdyme.

Pastaruoju metu diskutuojama, ar reikia atnaujinti ugdymo turinį ir kaip tą padaryti. Dažniausiai nurodomos priežastys ir būdai:

- „siaurinti“, nes jis pernelyg akademiškas;
- labiau ugdyti gebėjimus, ypač informacinius, o ne „kalti“ tarpusavyje nesusijusius dalykus – mažinti faktinės mokomosios medžiagos kiekį;
- akcentuoti dorinio ugdymo, asmens tapsmo klausimus, mokytis būti, o ne turėti;
- mokytis gyventi bendruomenėje;
- aktualizuoti ugdymo turinį, atsisakant to, kas nebūtina bendrajam išsilavinimui gauti;
- perimti kurios vienos valstybės jau veikiančią efektyvią mokymo sistemą – ne atskirtais kąsneliais, o kompleksiškai, visą;
- keistis ugdytojams arba juos keisti, atsisakyti mokyklinių stereotipų.

Formuluojami nauji reikalavimai bendrojo lavinimo mokyklos vadovėliams:

- iš pagrindinio žinių šaltinio vadovėlis tampa savarankiško mokymosi vadovu, pagalbininku;
- vadovėlis yra priemonė, padedanti įgyvendinti suplanuotą švietimo kaitą, padeda konkretinti Bendrųjų programų ir Išsilavinimo standartų teiginius.

Vadovėlis – pagrindinis daugkartinio naudojimo spausdintas mokymosi šaltinis, kuris atitinka Bendrąsias programas ir Išsilavinimo standartus, pateikia mokinių vertybinių nuostatų, gebėjimų, kompetencijų ugdymui(si) reikalingą informaciją bei užduočių sistemą. Vadovėlis skirtas konkrečios klasės (klasių, amžiaus grupės) mokiniams. Vadovėlio vertinimo kriterijai – požymiai, pagal kuriuos vertinama vadovėlio kokybė (Reikalavimai bendrojo lavinimo dalyko vadovėliui. *Bendrosios nuostatos. LR švietimo ir mokslo ministro įsakymas 2003, balandžio 9 d. Nr. 452*).

A. Reints (1997) analizuodamas vadovėlyje pateikiamą medžiagą, kelia šiuos reikalavimus ugdymo proceso organizatoriams, t.y. vadovėlių sudarytojams bei mokytojams: vadovėliai bei

kita mokomoji medžiaga turi būti parengta taip, kad išlaikytų mokinių aukštą mokymosi motyvaciją, skatintų ugdytinius tolesniems ieškojimams ir saviugdai;

- vadovėliai, naudojami kaip mokymo priemonė, turi atitikti naujausius ugdymo psichologijos reikalavimus, tam kad ugdymas būtų efektyvus;
- mokomoji medžiaga aiški, pasaulietiška, suprantama ugdytiniui.

Autorius pastebi, kad informacijos perteikėjai, t.y. mokytojai užima svarbų vaidmenį ugdymo procese. Svarbiais komponentais tampa ugdytojo: žinios, gebėjimai perteikti informaciją, mokymo stilius. A. Reints mano, kad mokytojas privalo stebėti ir kontroliuoti, kokia informacija pasiekia ugdytinius.

Galima išskirti šiuos ugdymo turinio vertinimo komponentus:

- rašytasis formalus ugdymo turinys: tai konkrečios ugdymo programos, pedagoginiai idealai, tikslai, uždaviniai, tai - vadovėlių medžiaga;
- ugdymo turinys kaip siekis: remiantis dokumentais, mokymo planais, žodiniais tėvų bei mokytojų pasisakymais tiriama, kokių vertybių, elgesio normų, žinių ir kompetencijų visuomenė siekia išmokyti vaikus;
- taikomasis ugdymo turinys – tai, kas realiai taikoma ugdymo praktikoje, t.y žinios, vertybės, gana dažnai neatitinkančios ugdymo idealų, profesinių kompetencijų; mokytojai moko to, ko nėra oficialiuose dokumentuose;
- efektyvusis ugdymo turinys – realiai išmoktas turinys, įgūdžiai, elgesys, nuostatos;
- paslėptasis ugdymo turinys – elgesio normos ir nuostatos, kurios vaikams perduodamos nesąmoningai (mokomųjų dalykų hierarchija, mokinių skirstymas pagal gebėjimus, lytį, vaikų etiketizavimas), tai kas perteikiama mokiniams tarp eilučių.

Socializacija – procesas, per kurį žmogus įsisavina vertybes, normas, elgesio vaidmenis ir modelius, būdingus tai visuomenei, kurioje jis gyvena, o tos vertybės, normos, elgesio vaidmenys ir modeliai tampa žmogaus elgesio ir veiklos motyvacijos pagrindu.

Vertybės – yra standartai, pagal kuriuos kultūros proceso dalyviai skiria geidžiamą nuo negeidžiamo, gerą nuo blogo, puikų nuo bjauraus ir t.t.(Matulionis, 2001).

Ugdymo turinys yra mokinių socializacijos instrumentas, formuojantis tam tikras vertybines nuostatas, kuriantis individualius mokinių elgesio modelius, bei stereotipinį mąstymą (Broom, 1992).

Visuomenėje vykstantys ekonominiai, socialiniai, technologiniai, politiniai pokyčiai neišvengiamai keičia kultūrą, švietimą, žmogaus pasaulėžiūrą, vertybių sistemą. Šeima, mokykla, veikia bręstančią asmenybę, kuri dažnai perima tokias nuostatas, vaidmenis bei

stereotipus, kokius jai siūlo ir iš jos tikisi visuomenė. Pedagogai, matydami visuomenės pokyčius turėtų kompleksiskai modifikuoti ugdymo turinį (Purvaneckienė, 2001).

Siekiant reformuoti ugdymo turinį, patirties semiamasi iš užsienio. Vykdomi tarptautiniai projektai, rengiami seminarai. Pagrindinis tikslas – pasidalinti socialinę integraciją skatinančių ugdymo reformų patirtimi, iširti šalių bendradarbiavimo šioje srityje galimybes. Už Lietuvos ribų dirbantys specialistai mano, jog daugiausia dėmesio reikėtų skirti bendrųjų gyvenimo įgūdžių ugdymui. Lavinti gebėjimą bendrauti, kritiškai mąstyti, įsijausti į kito žmogaus emocinę būseną, integruotis į bendruomenę ir darbo rinką. Ne tik Lietuvoje, bet ir visame pasaulyje kovojama socialinės atskirties, nelygybės, nes socialinė įtampa kelia rimtą grėsmę socialiniam ir politiniam stabilumui (Coomans, 1999, Tawil, 2001).

D. Child (1995) nuomone, specialiųjų poreikių turinčius vaikus taip pat reikia ruošti savarankiškam gyvenimui. Jis teigia, kad dauguma mokytojų ugdo intelektualinius mokinių gebėjimus, akcentuoja žinių įgijimo svarbą, tačiau per mažai dėmesio skiria bendrųjų gebėjimų ugdymui, gyvenimiškų problemų sprendimui. Autorius abejoja, ar ugdytiniai, turėdami teorinių žinių, sugebės įveikti išskylančias kliūtis bei sėkmingai adaptuotis visuomenėje.

Manoma, jog ugdytiniai susiduria su individualiomis problemomis, kurias turėtų spręsti specialistai. Specialiojo ugdymo esmė – suteikti pagalbą kiekvienam ypatingų poreikių turinčiam vaikui, kompensuoti jo nesugebėjimus. Kartais, teigia D. Child, fiziškai neįgalūs žmonės yra linkę patirti emocinį ir socialinį „šalutinį poveikį“, nes jie susiduria su sunkumais, kylančiais bandant įveikti neadekvatumo jausmą, atsirandantį lyginant save su kitais. Šios rūšies problemos reikalauja ypatingo dėmesio ir atidaus rūpinimosi, kuriuos gali užtikrinti tik specialusis individualusis ugdymas.

Pasaulyje pripažįstama, kad švietimo sistemos prisideda prie socialinių ir ekonominių skirtumų bei nelygybės įtvirtinimo. Švietime taikomi teisingumui nusižengiantys santykių modeliai, dėl lyties, negalės, pajamų dydžio, gyvenamosios vietos, tautybės ir pan. Prie šių švietimo spragų kartais prisideda mokymo programos, palaikydamos ir platindamos stereotipus bei išankstines nuostatas tam tikrų grupių atžvilgiu.

Vadinasi, tinkamai parengtas ugdymo turinys gali sėkmingai skatinti toleranciją, socialinę skirtingų grupių integraciją. Vienas iš būdų – į mokymo programas įtraukti naujų žinių, įgūdžių, požiūrių.

Ekspertai teigia, kad kitos valstybės švietimo sistemos perėmimas nėra tikslingas, nes ugdymo turinys nuolat derinamas su švietimui keliamais tikslais ir uždaviniais, atsižvelgiama į mokinių ir švietimo socialinių partnerių interesus. Mokytojas tampa ugdymo proceso organizatoriumi, mokymosi galimybių kūrėju, partneriu ir patarėju, tarpininku tarp mokinio ir

įvairių šiuolaikinių informacijos šaltinių. Mokytojas turi išlikti ugdytoju, gyvenimo tiesų liudytoju, perduodantis tradicijas ir mokantis jas kūrybingai plėtoti (Braslavsky, 2001).

1.2 Neįgaliųjų socialinio dalyvavimo konceptas

Nuo 2005 metų sausio 1 d. įsigaliojo LR lygių galimybių įstatymas. Šis įstatymas skirtas užtikrinti lygias žmonių teises ir užkirsti kelią diskriminacijai, dėl amžiaus, lytinės orientacijos, negalės, rasės ar etninės priklausomybės, religijos ar įsitikinimų. Vadinasi, kiekviena bendruomenė, aiškiai suvokdama savo visuomenės įvairovę, turėtų siekti, kad neįgalieji galėtų naudotis visomis žmogaus teisėmis: civilinėmis, politinėmis, socialinėmis, ekonominėmis ir kultūrinėmis.

Invalidų integracijos (1992), Specialiojo ugdymo (1998) įstatymų kūrimas byloja apie tai, jog „specialiųjų poreikių asmenims turi būti sudaromos vienodos ugdymo ir ugdymosi sąlygos kaip ir kitiems vietos bendruomenės nariams“, neįgalieji turi teisę dalyvauti bendruomenės gyvenime ir jaustis lygiateisiais jos nariais.

Esminių pokyčių, neįgaliųjų socialinės integracijos ir ugdymo srityse, įvyko atkūrus šalies Nepriklausomybę. Susiformavo nauja Lietuvos specialiojo ugdymo situacija: neįgalūs vaikai integruojami į bendrojo lavinimo mokyklas, kuriasi nevyriausybinės tėvų organizacijos, profesionalios patirties semiamasi iš užsienio.

Socialinis dalyvavimas – tai aktyvus asmens dalyvavimas bendruomenės gyvenime. Specialiųjų poreikių vaikų integracija į bendrojo lavinimo mokyklą yra nusakoma ne tik įstatymiškai, nurodant jų teises, tačiau ir praktiškai užtikrinant šių vaikų aktyvų dalyvavimą kasdieninėje mokyklos veikloje. Aktyvus dalyvavimas bendruomenėje, tai: dalyvavimas priimant sprendimus, tapatumo kūrimas, įsipareigojimų ir funkcijų turėjimas, dalyvaujant bendros veiklos kūrime.

Dešimtmečiai Tarybų Sąjungos sudėtyje veikė visas socialinio gyvenimo sritis, neįgaliųjų socialinę padėtį ir specialųjį ugdymą. Ugdymas tapo pernelyg formalus, nukreiptas į protinės veiklos lavinimą. Vaikai, turintys negalių mokėsi specialiosiose mokyklose, nebuvo sukurtos ugdymo sistemos žymesnių sutrikimų turintiems žmonėms, pastarieji tikrąja šio žodžio prasme buvo uždaryti internatuose, arba palikti augti šeimose. Susiformavo specifiniai visuomenės santykiai su neįgalioju - nei atstūmimo, nei priėmimo. Nors neįgalieji buvo ugdomi, tačiau ugdymo ir globos institucijos, šeimos, auginančios neįgalius vaikus, buvo atskirtos nuo socialinių tinklų, užkirstas kelias socialinei savirealizacijai (Ruškus, 2002).

Prieš keletą dešimtmečių neįgalieji nebuvo įtraukiami į tikslingo ir organizuoto pedagoginio darbo procesą. Buvo pasitenkinama jų globa bei teikiamomis socialinėmis

paslaugomis (Juodraitis, 1994). Todėl dabar dažnai susiduriama su įvairiomis problemomis, ugdant jau suaugusius neįgaliuosius. Viena iš aktualiausių teorinių bei praktinių problemų - neįgaliųjų socialinių poreikių bei įgūdžių ugdymas.

Atlikus tyrimus (Karvelis, Baranauskienė, Elijošius, 1997), išryškėjo: ugdytinių nesavarankiškumas, nesugebėjimas bendrauti, menki išdarbinimo įgūdžiai, nepakankamas savęs pažinimas, savianalizė, savistaba. Pasak V. Karvelio (1998), tai viena silpniausių sričių, tačiau su kvalifikuotų pedagogų pagalba siekiama šias kliūtis pašalinti.

Integracija ir socialinis dalyvavimas reikalauja naujo požiūrio, naujų mokymo ir organizacinių metodų, profesinių ir santykių valdymo kompetencijų. Kitaip tariant, vykstant specialiųjų poreikių vaikų integracijai, plėtojant šių vaikų aktyvų dalyvavimą bendruomenėje keičiasi ir mokykla, taip pat ir ugdymo turinys (Ruškus, Pocevičienė, Geležinienė, Urbelytė, 2004).

Kokie socialiniai įgūdžiai reikalingi tam, kad jaunuolis baigęs mokyklą būtų pasirengęs pilnaverčiam gyvenimui? Vienas svarbiausių įgūdžių - socialinė kompetencija bendraujant, taip pat patikimumas, pasirengimas atlikti skirtas užduotis, sąžiningumas ir gebėjimas dirbti komandoje.

Vadinasi, rengiant neįgaliuosius gyvenimui, bendrųjų gebėjimų ugdymas turėtų būti neatskirama įprastinio mokomojo turinio dalis. Tokio ugdymo tikslas - skatinti ugdytinių pasitikėjimą savimi, ugdyti gebėjimą ryžtingai spręsti problemas, dirbti komandoje ir bendradarbiauti su atskirais žmonėmis, planuoti savo laiką ir t.t. Svarbu, jog ugdytiniai sugebėtų pritaikyti jau turimus įgūdžius naujose srityse ir situacijose. Pedagogai, dirbantys su specialiųjų poreikių asmenimis, turėtų padėti jiems šiame socializacijos procese.

Šiuo metu neįgaliųjų vaikų socializacija, integracija į visuomenę gana sparčiai vyksta nuo mažų dienų. I Kaffemanienė (2001), J. Ruškus (2002) mano, kad socialinė integracija turi būti vykdoma kuo anksčiau, jau ikimokykliniame amžiuje. Vaikai turi išmokti adaptyvaus elgesio, jiems turi būti ugdomi socialiniai įgūdžiai. Normaliai besivystantiems bendraamžiams taip pat reikia išmokti bendrauti su neįgaliaisiais be išankstinės nuostatos, suvokiant jų galimybes bei poreikius. Neabejojama, kad harmoningai asmenybei formuoti būtinas kompleksinis ugdymas.

Ruškus (1998) teigia, kad neįgalieji turi dalyvauti visuomenės gyvenime, įgyti savigarbos jausmą, atgauti gyvenimo prasmę. Socialinio statuso koncepcija trukdo tolesnei neįgaliųjų žmonių integracijai į visuomenę.

Nevyriausybinių organizacijų, taip pat žiniasklaidos plėtojama veikla, gyvenimo kokybės reikalavimai ėmė keisti ne tik specialistų, eilinių piliečių nuostatas, bet ir valstybinę neįgaliųjų socialinės integracijos politiką. Pastebimas specialiųjų pedagogų bendruomenės susiskaidymas

pagal tam tikrą profesinį vertybinį modelį, ugdymo paradigmu atspindį profesinėje sąmonėje (Ruškus,2002).

Šiuo metu aktyviai diskutuojama, ar reikėtų specialiųjų poreikių vaikus integruoti į bendrojo lavinimo mokyklas, kokios materialinės, socialinės ir psichologinės parengties sąlygos būtinos neįgaliesiems, norintiems mokytis kartu su negalių neturinčiais vaikais. Šie klausimai atspindi aktualią specialistams, tėvams ir patiems neįgaliesiems problemą. Vieni teigia, kad integruotas specialiųjų poreikių vaikų ugdymas gali sugriauti tai, kas buvo pasiekta iki šiol, kiti mano, jog integruojant galima sėkmingiau spręsti vaikų, turinčių intelekto ar kitų sutrikimų, socializacijos problemas, siekti, kad šie vaikai taip pat turėtų vienodas teises bei galimybes dalyvauti visuomenės gyvenime.

Užsienio šalių patirtis rodo, jog fizinę negalę turintys vaikai, jei jie neturi žymių intelektinės raidos sutrikimų, ne tik gali, bet ir turi mokytis bendrojo lavinimo mokyklose, drauge su sveikaisiais (Beijer, Bolin, 2001, Arlow, 2001, Hutmacher, Meijer, 2003). D. Child (1995) akcentuoja komandinį darbą. Jo manymu, specialieji, socialiniai pedagogai, kineziterapeutai, užimtumo specialistai dirbdami kartu su mokytojais, turi suteikti vaikui individualią pagalbą.

Užsienio šalių švietimo sistemoje veikiančios įstatymai, reguliuojantys žmonių tarpusavio santykius, pasisako už lygių galimybių visiems kūrimą. Manoma, jog negalę turintys asmenys, specialiųjų poreikių turintys vaikai turi teisę dalyvauti visuomenės gyvenime. Kuriama „mokykla visiems“. Manoma, jog negalė negali tapti kliūtimi, siekiant išsilavinimo (Smith, Meijer, 1998).

Neįgalieji vis aktyviau reikalauja lygių galimybių naudotis visais socialiniais ištekliais, švietimu, naujausiomis technologijomis, sveikatos priežiūros ir socialinėmis paslaugomis, sporto ir turiningo laisvalaikio veikla. Deja, dažnai negalę turintys asmenys vis dar susiduria su diskriminuojančiu požiūriu, pagrįstu išankstiniu nusistatymu prieš juos. Šiam, visuomenėje susiformavusiam požiūriui, įtakos turi nepakankamai pozityvi švietimo, socialinės, ekonominės politikos sąveika (Baranauskienė, 2002). B. L. Smith mano, kad „diskriminacija yra giliai įsišaknijęs blogis“, reiškinys paplitęs visuomenėje. Esant palankesnei politinei situacijai, asmenų, turinčių nežymią fizinę ar protinę negalę, socialinė adaptacija būtų kur kas sėkmingesnė.

Inkliuzija, dar vadinama „įtraukimu arba dalyvavimu“ (angl. involvement), įgalinimu (angl. empowering), suprantama kaip „buvimas kartu“. C. Sutton (1999) teigia, kad įgalinimas – „savo paties galios perdavimas tiems, kurie jos turi mažai arba visai neturi“. Šis terminas išreiškia patį socialinės integracijos principą – sukurti vienodas sąlygas visiems dalyvauti bet

kokioje veikloje; tai – buvimo drauge ir skirtybės toleravimo filosofija. Inkluzijos esmę atspindi šie principai:

- priklausyti bendruomenei ir būti jos narių priimtam;
- nuolatiniai įvairūs socialiniai santykiai ir draugystė; galimybė atlikti įvairius socialinius ir profesinius vaidmenis;
- šeimos, specialistų ir bendruomenės partnerystė;
- viena „mokykla visiems“; vienodos ugdymo institucijų struktūros ir sveikiems, ir neįgaliems vaikams;
- kiekvienas – ir neįgalusis, ir sveikasis – geba integruotis ir padėti integruotis kitam;
- priklausomybės nuo kitų žmonių mažinimas.

Inkluzija yra įgyvendinama metodiškai nepagrįstai, todėl gali išprovokuoti dar nepalankesnius stereotipus, diskriminaciją specialiųjų poreikių asmenų atžvilgiu. Neįgaliųjų įtraukimas į sveikųjų bendruomenę turėtų būti laipsniškai vykdomas procesas, kuriam derėtų tinkamai metodiškai pasirengti. Ši idėja nėra aiškiai apibrėžta, todėl turėtų būti vertinama ne kaip priemonė, bet kaip galutinis tikslas ir vertybė (Ruškus, 2002, Tawil, 2001).

Jonyrienė (1993) teigia, kad reformuojamos mokyklos bendriausias tikslas – padėti pamatus sąmoningos, savarankios ir socialiai aktyvios asmenybės formavimuisi. Šio tikslo siekiama:

- sudarant sąlygas skleisti kiekvieno vaiko individualybei (taip pat ir neįgalaus);
- perduodant kultūros (intelektinės, estetinės, dorovinės) pradmenis;
- teikiant žinių ir ugdant gebėjimą jas analizuoti bei interpretuoti;
- lavinant visas pažinimo formas ir būdus, kurie yra svarbūs žmogaus gyvenimui, santykiui su pasauliu.

V. Lepeškienė (1996) pateikia demokratiškos atmosferos mokykloje ir klasėje kūrimo aspektus:

- kiekvienas mokinys (pagal individualius gebėjimus), turi jausti, kad jis dalyvauja klasės, mokyklos gyvenime. Tai reiškia, jog mokytojas, klasės vadovas, socialinis pedagogas turėtų rūpintis, jog kiekvieno mokinio nuomonė būtų išklaudyta, ir į ją atsižvelgiama priimant sprendimus. Taip mokiniams sudaromos sąlygos patirti, kad jų žodis kažką reiškia ir kažką gali pakeisti. Tai stiprina mokinių savosios vertės pajautimą, skatina juos dalyvauti visuomenės gyvenime, žadina pilietinį aktyvumą;
- visos, bendrą klasės ir mokyklos kolektyvą reglamentuojančios taisyklės turi būti nustatomos drauge mokinių ir mokytojų. Svarbu, parodyti mokiniams, kad turėti

tam tikras taisyklės būtina ne dėl to, kad to nori mokytojas, bet tam, kad bet kokia žmonių grupė galėtų normaliai funkcionuoti (pavyzdžiui, bendravimas su negalę turinčiu klase draugu neturėtų būti priverstinis, vykti natūraliai, be tiesioginio skatinimo „tu privalai“; derėtų ieškoti kitų pedagoginio takto sąlygotų skatinimo formų, skiepijant bendrumo, atsakingumo jausmus).

Mokslininkai, nagrinėję socialiai atskirtų grupių bei individų įgalinimo galimybes bei pačios bendruomenės aktyvinimą (Spierts, 2003; Ruškus, 2002; Leliūgienė 2002) teigia, kad šio proceso sėkmingumas priklauso nuo aplinkos veiksnių.

Veiksniai, skatinantys neįgaliųjų įsijungimą į bendruomenę yra šie:

- ekonominiai,
- socialiniai,
- kultūriniai,
- mokymosi,
- asmeniniai.

Ypač svarbus uždavinys (ypač pradžios mokykloje), padėti tvirtus pamatus vaiko socializacijai. Ugdymas turėtų būti paremtas demokratiškais tarpusavio santykiais, sudarant situacijas, kuriose ugdytinis pajustų ir išgyventų solidarumo, bendravimo ir bendradarbiavimo vertę.

Dauguma autorių aptarinėja socializacijos sampratą, išryškindami, jų nuomine, svarbiausius socializacijos aspektus. Pasak sociologų – socializacija tai „visą gyvenimą besitęsiantis individo tapsmas socialine būtybe, galinčia adaptuotis prie naujų situacijų įvairiais gyvenimo periodais“ (Broom, 1992). Sociologijos žodyne (Краткий словарь по социологии, 1988) teigiama, kad socializacija vyksta šiomis kryptimis:

- veiklos;
- bendravimo;
- savęs pažinimo.

Veiklos srityje įgyjama patirties, susipažįstama su galimais veiklos būdais pasirenkant priimtinausius. Bendraudamas asmuo praplečia savo akiratį, susipažįsta su jį supančiais įvairiais žmonėmis, įgyja bendravimo įgūdžių. Be to, socializacijos metu individas įgyja socialinės patirties, susipažįsta su socialinėmis normomis, socialiniais vaidmenimis, formuojasi savęs vertinimas. Vadinasi, asmens sąveika su jį supančia aplinka, gyvenimas socialinėje aplinkoje yra socializacijos pagrindas.

Didžiulę reikšmę socializacijai turi šeimoje įgyta vaiko patirtis. Šeima – vienas pagrindinių socializacijos institutų, kurioje formuojamos vertybės, nuostatos elgesio normos, sąlygoja tolesnę vaiko socializaciją. Ugdymas šeimoje svarbus tiek neįgaliam vaikui, tiek negalių

neturinčiam. Tėvų pastangos turėtų būti labiausiai nukreiptos į vaikų pasitikėjimo savimi ir savarankiškumo ugdymą, mano D. Child (1995). Deja, ne visi tėvai užsiima neįgalių vaikų ugdymu, įgūdžių formavimu namuose, kas savo ruožtu turi įtakos ir tolesniam asmens socializacijos procesui mokykloje (Burneckienė, 1996).

Pasak I. Elijošienės (1996), dėl nepalankių socialinių – pedagoginių sąlygų šeimoje gana žemas šių vaikų socializacijos lygis. Siaura neįgalaus vaiko turima informacija, apie jį supančią aplinką, mažas pažintinis aktyvumas, nepakankami kognityviniai, bendravimo įgūdžiai dar labiau apsunkina jo socialinę adaptaciją. Tokiais atvejais svarbus vaidmuo tenka socialiniam pedagogui, kurio tikslas – padėti vaikui įsilieti į grupę (klasės kolektyvą ir kt.), mokytis bendrauti, rengti juos gyvenimui, formuoti vertybių sistemą, savitarnos įgūdžius ir t.t. Nuolat būdami tarp žmonių, stebėdami juos, bendraudami su aplinkiniais, neįgalūs asmenys ne tik praplečia savo akiratį, bet ir sėkmingai integruojasi į visuomenę, adaptuojasi (Ruškus, 1996).

Atsižvelgiant į visuomenei tenkančius dabarties iššūkius (saugumo, žinių), švietimui keliama misija:

- padėti **asmeniui** suvokti šiuolaikinį pasaulį, įgyti kultūrinę bei socialinę kompetenciją ir būti savarankišku, veikliu ir atsakingu žmogumi, norinčiu bei gebančiu nuolat mokytis ir kurti savo bei bendruomenės gyvenimą;
- padėti **asmeniui** įgyti profesinę kvalifikaciją, atitinkančią šiuolaikinį technologijų, kultūros bei asmeninių gebėjimų lygį;
- stiprinti **visuomenės** kūrybines galias, užtikrinant saugumą ir demokratinės valstybės raidą;
- laiduoti tautos ir krašto **kultūros** tęstinumą, išsaugojimą ir kūrimą.

Remiantis humanizmo principais, kiekvienas individas turi būti priimtas į visuomenės gyvenimą kaip jos teisėtas narys, siekiant socialinės lygybės ir tolerancijos. Šios problemos aktualumas išryškėja ir žmogiškumo lygmenyje. Svarbiu uždaviniu tampa ribos tarp sveikojo ir neįgalaus asmens, kad socialiai atskirtasis nesijaustų už visuomenės ribos. Todėl svarbus ne tik valstybės vaidmuo, bet ir pačios visuomenės požiūrio formavimas, t.y. pažiūra į atstumtuosius ir pagalba jiems padedant kelti savo gyvenimo kokybę ir vertę (“Dėl valstybinės švietimo strategijos 2003-2012m. nuostatų”, 2003).

Semiantis patirties iš užsienio, ugdant neįgalius asmenis, nuo segreguoto ugdymo pereinama prie integruoto. Be, abejo, susiduriama su daugybe prieštaravimų, su anksčiau egzistavusiomis ir išlikusiomis visuomenės negatyviomis pažiūromis į asmenis, turinčius vienokią ar kitokią negalę, šeimoje nusistovėjusiomis nuostatomis (baimė integruoti savo neįgalius vaikus į visuomenę, siekiant juos apsaugoti). Galima pasidžiaugti tuo, jog pasak V. Karvelio (1998), neįgalių vaikų specialiosiose ugdymo įstaigose ima mažėti, nes dalis jų ėmė

mokytis bendrojo ugdymo įstaigose. Nors neįgalūs vaikai kartu ugdomi su sveikaisiais, neretai galima sulaukti pastarųjų tėvų nepasitenkinimo, kad jų vaikai susiduria su neįgaliais, nes tai traumuoja jų vaikus.

Vakarų šalių patirtis rodo, kad kuo dažniau visuomenė mato neįgalius asmenis, kuo daugiau apie juos žino, tuo adekvačiau vertina (Kaffemanienė, 2001).

Manoma, kad specialiųjų poreikių vaikai turi mokytis drauge su sveikaisiais bendrojo lavinimo mokyklose, tam kad turėtų galimybę patirti, jog šalia gyvena vienokių ar kitokių trūkumų, negalių turintys žmonės ir kad jie yra tos pačios visuomenės dalis. „Integruota bendruomenės struktūra yra neįkainojama vertybė ir sveikiesiems – dėl visapusiško gyvenimo pažinimo, ir neįgaliesiems - dėl socialinės adaptacijos“, - mano A. Galkienė (1999).

Tiek užsienyje, tiek Lietuvoje integracija realizuojama daugelyje mokyklų. Mokyklinė integracija negalima be atitinkamų pagalbos priemonių (specialiojo, socialinio pedagogo), bendradarbiavimo (tarp vaikų, tėvų ir pedagogų). Deja, bendradarbiavimas dar nėra ypač sėkmingas. Kaip jau buvo minėta, sveikų vaikų tėvai vis dar baiminasi neįgalaus vaiko klasėje, klasės pedagogas dažnai nežino kaip elgtis. Visiškai neminimas socialinis pedagogas, kuris galėtų nemažai nuveikti kuriant palankią ugdymui terpę, mažinant socialinę atskirtį, kurią patiria negalę turintys vaikai.

Pasak C.J. Meijer (2003), integracijos sėkmė priklauso nuo mokytojų požiūrio į specialiųjų poreikių vaikus, gebėjimo tobulinti socialinius santykius, noro spręsti kylančias problemas. Autorius mano, jog mokytojams trūksta praktinių įgūdžių, žinių, mokomosios medžiagos, būtina kurti alternatyvius mokymo metodus, lanksčią mokymo sistemą. Ugdytinių mokymo programa turi būti pritaikoma prie jų poreikių. Manoma, jog mokytojai turėtų labiau bendradarbiauti tarpusavyje, o mokiniai semtis patyrimo vienas iš kito. Iškilančias problemas derėtų spręsti komandiniu principu – mokytojai, mokiniai bei jų tėvai turi tapti aktyviais ugdomojo proceso dalyviais.

Atlikti tyrimai (Ambrukaitis, Ruškus ir kt., 2003) rodo, kad bendrojo Lavavimo mokyklų pedagogai dar nėra pasirengę mokyti specialiųjų poreikių vaikus, nes mokytojai nesugeba pritaikyti mokomosios medžiagos turinio, individualizuoti ir diferencijuoti darbo pamokoje, nežino, kaip vertinti šiuos vaikus. Mokytojams sudėtinga modifikuoti ar adaptuoti programas, nes nėra šių programų rengimo metodikos.

Kalbant apie neįgaliųjų socializaciją, galima teigti, kad šie asmenys patiria dvejopo pobūdžio problemų. Teorinės problemos apima neįgaliojo pažinimo, ugdymo (pasirinktų metodų, teorijų), jo supratimo sunkumus. Taip pat gana opi kvalifikuotų specialistų problema (ne kiekviena ypač rajono mokykla turi specialųjį, socialinį pedagogą). Taip pat galima išskirti visuomenės neigiamą požiūrį į neįgalųjį problemą. Nors neįgalieji integruojami į visuomenę,

vis dar susiduriama su tinkamo socializacijos, socialinės adaptacijos plano sudarymo problemomis, neretai ir jo praktiniu įgyvendinimu. Mokyklos struktūros ir pedagogų kompetencijos, laiko įgūdžių stoka yra pridengiama išankstinėmis neigiamomis nuostatomis ir stereotipais. Sėkmingi pavyzdžiai įrodo, jog „mokyklos visiems“ vizija gali tapti tikrove (Ruškus, 2002).

1.3 Ugdymo turinio perteikimo mokiniams psichosocialiniai aspektai

Pasak T. Stulpino (1991), žmogus formuojamas nevaldomų arba valdomų gamtinės ir socialinės aplinkos veiksnių. Nevaldomų, ypač socialinių veiksnių poveikis yra labai įvairialypis ir lydi žmogų per visą gyvenimą. Valdomų veiksnių poveikis reiškiasi šeimoje, mokykloje, per masines komunikacijos priemones, meną, kultūros srityje. Valdomas poveikis iš esmės ir yra ugdymas.

Ugdymas vyksta bendraujant. Pedagoginis bendravimas yra kryptingas. Ugdytojas per sąveiką su ugdytiniu siekia paveikti pastarąjį kokiu nors tikslu (ne visada žinomą pačiam ugdytiniui) taip, kad jis žinotų, mokėtų, įgustų, galvotų, vertintų, elgtųsi taip, kaip pageidauja ugdytojas. Todėl ugdymas apibrėžiamas kaip ugdytojo(ju) ir ugdytinio(iu) pedagoginė sąveika ugdytojo(u) pageidaujamu tikslu (Jakavičius, 1998, Ruškus, 2002).

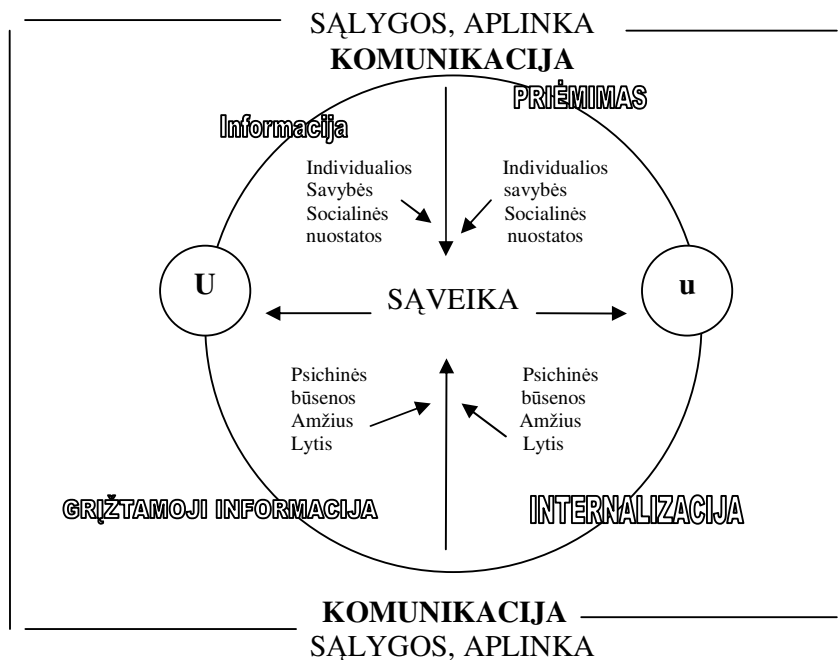
Be abejo, vien tik ugdytojų pastangomis gerų rezultatų pasiekti negalima. Ugdymo prasmė – skatinti individualių savybių sąlygojamas ugdytinių pastangas siekti fizinio, psichinio, socialinio tobulėjimo, t.y. kurti save. Didžiąja dalimi ugdymo rezultatai priklauso nuo ugdytojų veiklos, ugdytinių pastangų ir aplinkos įtakos (Leliūgienė, 1997, Spierts, 2003, Sutton, 1999).

V. Jakavičius (1998) teigia, kad „bendravimas yra kontaktų tarp žmonių užmezgimo ir palaikymo procesas, pasireiškiantis komunikacija, kaip pasikeitimu psichinės veiklos rezultatais (žiniomis, mintimis, sprendimais, vaizdiniais, patirtimi, jausmais, nuostatomis), sąveika, kaip keitimusi veiksmais bei tarpusavio poveikiu ir suvokimu bei supratimu“.

Ugdymo turinyje yra skiriamos dvi pusės: **komunikacija** (keitimasis žiniomis) ir **sąveika** (tarpusavio poveikis). Ugdymo procese vykstanti komunikacija šiais aspektais: kaip ugdytinius paveikti, išmokyti, įpratinti bendrosios veiklos metu.

Komunikacija (ugdymo procese) – tai ugdytojo ir ugdytinių veikla, kurią organizuoja ugdytojas, siekdamas tam tikrų tikslų. Ugdytojas kuria ugdomasias situacijas (pamoką, užsiėmimą), o ugdytiniai dalyvauja jose arba ne, priima – internalizuoja (perima) arba ne teikiamą informaciją. Ugdytojas, be abejo siekia gauti grįžtamąją informaciją. Komunikacija ugdymo procese – tarsi tarpusavyje sąveikaujančių funkcijų ratas: informacija – priėmimas –

internalizacija – grįžtamoji informacija. Jei nutrūksta viena funkcija, komunikacija sutrinka (1.pav).

1. pav. Ugdymo proceso išorinės dalies – komunikacijos – funkcijos ir vidinės dalies – sąveikos – veiksniai:
U – ugdytojas(-ai), **u** – ugdytinis(-iai);

Vienaip ar kitaip santykiai lemia sąveiką. Tai priklauso nuo keleto veiksnių:

- ugdytojų ir ugdytinių lyties, amžiaus, psichinių būsenų, socialinių nuostatų bei individualių savybių sankirtų turinio;
- ugdytojo mokėjimo bendrauti (jei ugdytojas nesugeba savo veiklos stiliumi, forma, tonu, individualiomis savybėmis, psichinėmis būsenomis, nuostatomis sukelti ugdytinių noro bendrauti, tai sąveika neužsimezga.

Ugdytojui tenka nelengvas vaidmuo. Perteikiamas socialines vertybes (žinias, elgsenos modelius), ugdytojas turi gretinti su ugdytinių jau turimomis, įveikti nepageidaujamas, siekti, kad teikiamos vertybės būtų priimtose ir internalizuotos („internalizacija – vidinis vertybių, normų, požiūrių ir pan. įsisavinimas, priėmimas“, - Matulionis, 2001).

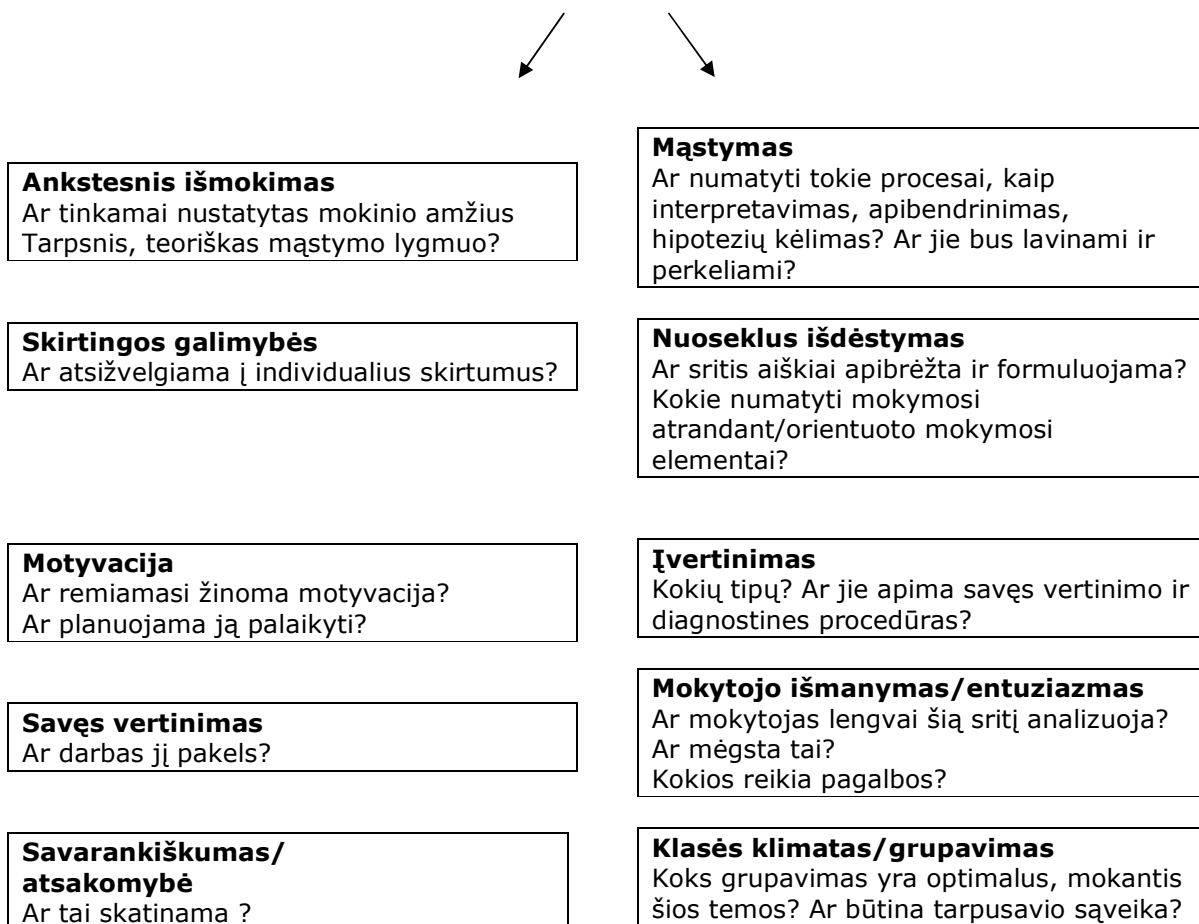
Pedagoginę sąveiką apibūdinantys esminiai bruožai:

- socialinių ryšių tarp pedagogų ir tų, kuriuos jis moko, kūrimas; profesionalus ugdytojų bendravimas su ugdytiniais pamokos metu ar po jos;
- keitimasis vertybine informacija – žodiniais ir nežodiniais signalais, realios ar nerealios tikrovės reikšmėmis ir prasmėmis, išgyvenimais, elgesio patirtimi;
- grįžtamasis ryšys;

- socialinis emocinis kontekstas, saugumo ir emocinio pasitenkinimo jausmai, kuriuos perteikia mokytojas, kitų pedagoginių elementų kontekstas (balso tonas, gestai, pagalbinės vaizdinės priemonės), ryšys su gyvenimu;
- pedagogas atstovauja ugdomajai institucijai ir yra autoritetas, mokinys turi pripažinti savo nežinojimą ir paklusti autoritetui;
- sąveika yra vieša, vyksta kitų dalyvių (klasės) ir galimų stebėtojų akivaizdoje (Ruškus, 2000).

Manoma, kad ugdymo programoje turi būti pusiausvyra tarp turinio ir proceso (2 pav.). Daugeliu atveju sąveika tarp ugdytojo ir ugdytinių yra svarbesnė už turinį. Mokinių būklė ir tai, ką jie suvokia esant reikalinga ir svarbu, kartu su mokytojo asmeniniu stiliumi arba turinio dėstymo metodu daro didžiulę įtaką (Day, 1998).

UGDYMO TURINYS

2 pav. Ugdymo turinys gali būti plačiai apibrėžtas, tačiau mokymosi procesas veikiausiai labiau priklausys nuo to, kiek dėmesio bus skirta šioms klausimams

Visuomenės raida ir jos patirtis akivaizdžiai patvirtino ypatingą mokytojo socialinį vaidmenį – padėti perimti jaunajai kartai svarbiausias gyvenime žinias, vertybes, elgesio, bendravimo su kitais žmonėmis patirtį, kuri padėtų sėkmingai adaptuotis nuolat besikeičiančiame gyvenime. Siekiant, kad švietimo raida lenktų bendrąją visuomenės raidą, mokytojui ypač svarbu kūrybingai naudotis įvairių sričių žiniomis, spręsti šiandienos problemas, šito mokyti ir savo mokinius (Rajeckas, 2004, Coomans, 1999, Braslavsky, 2001).

Šiame, reformų etape, sureikšminant pedagoginę sąveiką, turėtų būti išskiriamas socialinio pedagogo vaidmuo, nuo kurio priklauso, ar neįgalus vaikas turės humanišką ir visapusiškai stimuliuojančią ugdymo terpę, kaip vaikas sugebės pasiruošti savarankiškam gyvenimui. Nuo pedagogo socialinių nuostatų, dominuojančio pedagoginės sąveikos stiliaus priklausys mokyklinės aplinkos ugdomoji ir socializuojanti kokybė.

„Socialinės ir psichinės kliūtys, pasireiškiančios tam tikrais įvaizdžiais ir nuostatomis, gali neigiamai veikti tiek mokinio, tiek pedagogo bendravimą, taip pat ir patį ugdymo procesą, socialinę adaptaciją“. Socialiniai ir psichiniai veiksniai gali stimuliuoti pedagoginę sąveiką arba jai trukdyti (Ruškus, 1998).

Ugdymo procese ugdytojų ir ugdytinių sąveiką lemia abipusės nuostatos. Jaunesniojo mokyklinio amžiaus ugdytiniams būdingas vaizdinis bei emocinis ugdytojo vertinimas, vyresniems – kognityvinis ir emocinis (Day, 1998). Pastebėta, kad neigiamą nuostatą ugdytojo atžvilgiu turintys ugdytiniai į nuoširdų bendravimą nesileidžia. Gana reikšmingas ir psichinių būsenų veiksnys. Prastai nusiteikusiam ugdytojui sunkiau sekasi bendrauti su ugdytiniais, sąveikauti trukdo tvyranti prasta emocinė atmosfera. Sąveikaujant konkrečiu laiko momentu individualios savybės yra nekintami veiksniai, o socialinės nuostatos kinta mažai. Labiausiai kintantis veiksnys yra psichinės būsenos, kurioms didžiausią įtaką daro individualios savybės.

Socialinė nuostata – patyrimo procese susiformavusi, latentiskai egzistuojanti, subjektyvi bendra pedagogo orientacija į veiklos objektą (ugdymo procesą, mokinį ir kt.), pasireiškianti emocijomis, išankstiniais nusistatymais, įsitikinimais, galinti paveikti pedagogo elgesį, pedagoginėse situacijose (Ruškus, 2000).

„Nuostata - žmogaus pasirengimas, polinkis vienaip ar kitaip suvokti kokį nors objektą, numatyti situaciją, atlikti tam tikrą su tuo objektu susijusią tikslingą veiklą“(Psichologijos žodynas, 1993, p. 190).

Nuostatomis vadinama asmenybės psichinė ir nervinė parengtis reaguoti į visus gamtos bei visuomeninius reiškinius ir daryti toms reakcijoms įtaką.

Nuo visuomenės nuostatų į specialiųjų ugdymosi poreikių turinčius vaikus priklauso jų adaptacijos bendraamžių grupėje bei ugdymo sėkmė (Gudonis, Valantinas, Strimaitienė, 2003).

Socialinės nuostatos susidaro kaupiantis socialiniam patyrimui – pamėgdžiojant, identifikuojant save, mokantis. Pagrindinis jų formavimo būdas - mokymas ir auklėjimas.

Vadinasi, pedagogas yra atsakingas už tai, kokią informaciją (verbalinę ir neverbalinę) perteikia ugdytiniui, kaip supažindina jį su vadovėlyje pateikta medžiaga, t.y. ugdymo turiniu.

Nuostatas apima nevienodo sudėtingumo žmogaus patyrimą – nuo fiziologinės parengties suvokimo metu iki sudėtingų socialinių nuostatų (vertinimo stereotipų bei vertybinių orientacijų). Vertinimo stereotipais vadinamos sudėtingos nuostatos, kurių turinį sudaro shematizuotas ir supaprastintas reiškinių supratimas, vaizdiniai ir emociniai vertinimai. (Pavyzdžiui, manoma, kad neįgalieji pasižymi tam tikromis savybėmis: empatiškumu, jautrumu ir yra nelaimingi, likimo nuskriausti ir pan.).

Skiriami trys pagrindiniai stereotipų komponentai:

- racionalus, pasireiškiantis vertinančiais teiginiais;
- vaizdinis, egzistuojantis žmogaus psichikoje kaip apibendrintas vaizdinys;
- emocinis.

Manoma, kad emocinis komponentas yra svarbiausias, nes priklauso nuo to, kiek reiškinys yra žmogui mielas, priimtinas. Emociniai išgyvenimai daro didžiausią įtaką nuostatoms formuojantis. Visi trys išvardinti komponentai yra glaudžiai tarpusavyje susiję, tačiau vienas gali dominuoti. Tai priklauso nuo amžiaus, socialinio patyrimo, individualių savybių. Pavyzdžiui, vaikų vertinimo stereotipų dominuojantys komponentai yra vaizdiniai ir emociniai, todėl vadovėliuose pateikiami paveikslėliai yra gana reikšmingi vaiko požiūrio į negalę formavimesi. Kaip vaikas suvoks mokomąją medžiagą, priklauso ne tik nuo jo socialinio patyrimo, jau turimos informacijos pobūdžio, bet ir nuo pedagogo gebėjimų perteikti ugdymo turinį. Kyla grėsmė, jog mokytojai gali formuoti mokiniams klaidingus stereotipus, bei įsitikinimus, tiesiog primesti savo nuomonę, nepalikdami vietos mokinių laisvam apsisprendimui, pasirinkimui. Pasak V. Jakavičiaus (1998), kiekvienas žmogus turi turėti savą vertybių sistemą. Visuomeninės ir asmeninės vertybės gali ir nesutapti.

Vertybinės orientacijos formuojasi vertybių sistemos pagrindu. Tai – žmogaus (grupės, visuomenės) nuostatos, kurių turinys – asmeninių ir visuomeninių vertybių suvokimas ir įtvirtinimas. Emociškai išgyventos nuostatos dar vadinamos įsitikinimais.

J. Almonaitienė (2004) teigia, kad žmogaus socialiniai mechanizmai leidžia per gana trumpą laiką įvertinti aplinkinių vidines savybes, socialinę padėtį ir kita. Svarbiausias vaidmuo čia tenka informacijos klasifikavimui, automatiškai vykstančiam suvokimo proceso metu. Suvokiamus socialinius reiškinius taip pat grupuojame, skirstome į kategorijas: „tai – konfliktas“, „jis – neįgalus“ ir pan. Remdamiesi savo patirtimi su kiekviena iš tokių grupių

žmogus sieja tam tikrus požymius: „jie vienas kito nemėgsta“, „jis yra nelaimingas“. Schema – tai požymių, priskiriamų tam tikrai asmenų ar reiškinių kategorijai, rinkinys.

Schemos, nusakančios tam tikrus požymius, priskiriamus kokiam nors asmenų grupei, vadinamos *stereotipais*. Stereotipai – dažna išankstinės nuomonės apie žmogų susidarymo priežastis. Ji lemia suvokimo klaidas: turint išankstinę nuomonę, nesąmoningai ieškoma ją patvirtinančių faktų bei ignoruojami tie, kurie jos neatitinka. Remiantis schemomis, stereotipais ir išoriškai matomais požymiais, sprendžiama apie kitų žmonių psichines savybes, interpretuojamos jų elgesio priežastys.

Nuostatos į negalę yra viena iš priežasčių, kodėl, nepaisant neįgaliųjų socialinės integracijos bei kitų demokratiškos švietimo iniciatyvų, šie procesai ugdymo praktikoje vyksta palyginti lėtai. Psychosocialiniai reiškiniai, tokie kaip vaizdiniai ir nuostatos, pasižymi inertiškumu. Psychosocialinės teorijos socialinius – kultūrinius vaizdinius, nuostatas, stereotipus, „etikečių klįjavimą“, socialinę negalės koncepciją analizuoja kaip kiekvienos (taip pat ir pedagoginės) sąveikos su neįgaliuoju pagrindą.

Vertinant visuomenės ir neįgaliųjų tarpusavio santykius, galima daryti išvadą, kad nuo socialinėje kultūrinėje aplinkoje dominuojančių socialinių vaizdinių priklauso neįgaliųjų socialinė integracija į sveikųjų bendruomenę. Socialiniai vaizdiniai – socialinės – edukacinės veiklos pagrindas.

Pedagogai laukia iš mokinių tam tikrų gebėjimų. Mokytojas mokinio vaizdinyje dažniausiai vertina kognityvinius vaiko asmenybės aspektus bei jo nuostatas į darbą. Mokiniai pedagogo vaizdinyje išskiria žmogiškąsias savybes bei gebėjimą bendrauti nei į pedagoginės technikos kokybę. Vaizdinių prieštaravimai rodo, kad vaikų emocijų poreikis dažniausiai lieka nepatenkintas. Vienas esminių mokinio lūkesčių yra būti mokytojo pripažintam kaip asmeniui. Nuo to, kaip mokytojas kategorizuoja mokinius, priklauso pedagoginės sąveikos eiga. Dėl mokinių kategorizacijos (pagal lytį, socialinį – ekonominį statusą, išvaizdą, intelekto gebėjimus, negales, sutrikimus) mokytojo vaizdiniai, nuostatos bei lūkesčiai gali tapti neigiami. Tokiu atveju sėkminga sąveika tarp mokytojo bei mokinių neįmanoma. Neigiamos nuostatos, nuvertinantis lyginimas su kitais mokiniais lemia silpnus mokinių gebėjimus. Nuvertindami mokinius mokytojai nesąmoningai nebestimuliuoja mokinių mokytis. Bendros mokytojų nuostatos ir kasdieninis jų elgesys veikia vaiko vidinį pasaulį, savosios vertės pajautimą, turi įtakos kontaktų kokybei ir kokybei, sąveikos stiliui (Jacikevičius, 1995, Jakavičius, 1998, Ruškus, 2000, Ozmon, Craver, 1996, Smith, Sutton, 1999).

Taigi, skiriami du pedagogų nuostatų įtakos lygiai:

- įtaka paties mokytojo elgesio ir sąveikos stiliui;
- įtaka mokinių elgesiui, gebėjimams.

Pedagogo sąveika su mokiniais pasižymi įvairiapusiškumu. Ugdytas apima ne tik kognityvinę bet ir socialinę - emocinę sritį. Pedagogas nuolat sąveikaudamas su ugdytiniais turi optimizuoti jų santykį su savimi ir aplinka.

Pedagoginės sąveikos pagrindą sudaro šie komponentai:

- *išklausymas* – svarbus pedagoginės sąveikos metu, tam, kad ugdytinis suvoktų, jog jis yra suprastas, pripažintas kaip asmuo, vertas pagarbos;
- *kito asmens pilnumo ir ribotumo pripažinimas*; nepriklausomai nuo veiksmų neadekvatumo turi išlikti tikėjimas asmens verte.
- *lūkesčiai*; dirbant su vaikais, visada išlieka galimybė, jog mokiniai nepateisins ugdytojo lūkesčių. Tokiu atveju, pedagogas nesąmoningai siunčia vaikui neperspektyvios ateities vaizdinius, tokiu atveju sąveika nėra sėkminga.
- *forma*; pedagoginėje situacijoje mokinys perima emocinį pranešimo turinį, persiorganizuoja pagal pedagogo siūsto pranešimo prasmę.

Pedagoginės sąveikos raidoje išskiriama keletas esminių funkcijų:

- *vertinimo funkcija* apjungia ne tik sąveikos aspektą, bet ir individualų pažinimą, veiklos numatymą pagal poreikius. Vertinimo funkcija labiausiai atspindi socialines pedagogų nuostatas.
- *pagalbinė „aš“ funkcija* pasireiškia tada, kai vaikas nesugeba suvokti elementarių dalykų, išspręsti konfliktų ir įvairių gyvenimiškų situacijų. Pedagogas gali padėti vaikui įsiskverbdamas į vaiko „aš“. Suteikiama intensyvi emocinė parama.
- *projekcinė funkcija* suprantama kaip paties pedagogo išgyventų jausmų, santykių „atkūrimas“ ir pritaikymas dirbant su ugdytiniu.
- *elgesio modifikatoriaus funkcija*. Pedagogas turėtų padėti vaikui keisti elgesį gerinant jo bei aplinkos sąveiką, tobulinti adaptavimosi galimybes.
- *organizatoriaus funkcija* suprantama kaip adekvačios socialinės aplinkos kūrimas.
- *tarpininko funkcija* reiškia tai, jog pedagogas turi atverti socialinę erdvę, padėti vaikui panaudoti savo patyrimą, kurti dialogą tarp vaiko ir aplinkos.
- individualių ir socialinių sunkumų *identifikatoriaus funkcija*. Pedagogas gali identifikuoti vaiko socialinės dezadaptacijos požymius (Ruškus, 2000).

Ugdymo proceso dalyvių (mokytojų ir mokinių) tarpusavio sąveika keičia mokinio asmenybę. Deja, ši pedagoginio darbo savybė ne visada įgyvendinama realybėje. Pedagoginis bendravimas, turintis tikslus, bendrą veiklą, pagrįstas informacijos perdavimu. Ugdytojas turi gebėti vertinti save ir keistis, įgyti vaiko pasitikėjimą, pažinti jo asmenybę, pažvelgti į situacijas,

susijusias su vaiko negale, įvertinti socialinius bei psichologinius mokinio veiklos ypatumus ir į tai atsižvelgti kasdieninėje pedagoginėje veikloje, perteikdamas informaciją ir gaudamas grįžtamąjį ryšį.

2. Vadovėlių tekstų bei paveikslėlių interpretacija klasėje: tyrimo duomenys

2.1 Tyrimo metodika: pusiau standartizuotas interviu raštu ir narrative metodika

Kokybinė socialinio tyrimo metodologija – tai gyvenimo realybės tyrimas, ne ją matuojant, kaip kiekybiniuose tyrimuose, bet įsijaučiant į tą realybę, suprantant ją (Luobikienė, 2002).

Kokybinis tyrimas ypatingas tuo, jog jame svarbios tiek oficialiai, tiek neformaliai išsakytos nuomonės, pastebėjimai vertinimai. Tikslas – suprasti ir paaiškinti gautą daugiau ar mažiau neformalią informaciją.

Renkama žodinė informacija. Siekiama išsiaiškinti tiriamųjų nuomones arba nuostatas tam tikru klausimu, kaip tiriamąją realybę aiškina jos dalyviai, kaip jie supranta, nusako ir interpretuoja realius faktus, neprimetant savo, kaip tyrėjų išankstinės nuostatos. Atliekant kokybinius tyrimus remiamasi *tikslingumo* ir *grįžtamosios informacijos* srauto principais, parenkami respondentai ir ekspertai, išmanantys tiriamą temą. Todėl ne tiek svarbu, kiek respondentų apklausta, svarbiausia – ką jie pasakė. Vertinamas jų požiūris, nuomonė ir jų daugiaspalviškumas. Įvairios dalyvių nuomonės bei pasisakymai formuoja įvairialypį ir daugiareikšmį tiriamos realybės vaizdą (Turauskas, 2004).

Interviu (angl. – interview) – metodas, naudojamas norint suprasti, kaip kiti asmenys aiškina tikrovę, atsakydami savais žodžiais ir terminais, o ne tiksliomis kategorijomis pateiktomis mokslinėje literatūroje (Tidikis, 2003).

Šiame tyrime naudojama pusiau standartizuoto interviu raštu metodika. Respondentams pateikiamoje anketoje naudojami atviro tipo klausimai, be galimų atsakymų variantų, apklausiamajam suteikiant visišką laisvę. Atsakymai vertinami kaip individualūs, visapusiški, apgalvoti.

Tiriamąjo metodo paskirtis – trejopa:

- 1) tiesioginė ir pagrindinė priemonė informacijai gauti (sužinoti, ką respondentas mano, ką žino, koks jo požiūris);
- 2) tai – priemonė iškeltai hipotezei patvirtinti;
- 3) gali būti panaudotas su kitais tyrimo metodais, renkant informaciją ir įvertinant kitus metodus, pavyzdžiui, anketinę apklausą (Kardelis, 2002).

Apklausa - komunikacijos procesas, kuris nustato šiuos pagrindinius kintamuosius:

- 1) asmuo, atliekantis apklausą, vadinamas interviu gavėjas arba apklausėjas;
- 2) žmogus arba grupė, kuriuos apklausia, vadinami respondentais, per apklausą jie ribojami tam tikromis taisyklėmis;
- 3) apklausos dažniausiai atliekamos standartizuotomis metodikomis;
- 4) apklausa atliekama įvairiomis sąlygomis, galinčiomis turėti įtakos, jos eigai bei rezultatams;
- 5) apklausa - vienaspusė komunikacija, kurią valdo interviu gavėjas.

Indikatoriai (klausimai) gali nustatyti indikatą (požymį, reiškinį) ir tiesiogiai (pavyzdžiui, norint sužinoti tiriamojo nuomonę), ir netiesiogiai (kai tiriamas elgesys). Galime tik daryti prielaidą, kad tiriamųjų nuomonė yra susijusi su tikroju jų elgesiu. Todėl svarbu surasti tinkamiausią indikatorių, kuris geriausiai atitiktų tiriamąjį reiškinį, o tai padaryti nėra lengva, nes nei nuojauta, nei kokia nors logika to padaryti į neįmanoma. Tai galima padaryti tik bandymo būdu. Visa tai apsprendžia svarbą klausimų, kuriems keliami dideli reikalavimai. Pagrindiniai metodologiniai jų principai būtų šie:

- jie turi būti nukreipti į esminius žmogaus elgesio ypatumus, jį sąlygojančius veiksnius;
- turi reprezentuoti indikatą (vienas indikatas gali tik bendrai nusakyti kokius nors bruožus, dėl to būtina pateikti daugiau klausimų);
- vartoti tik aiškias, lengvai suprantamas ir nedviprasmiškas sąvokas; tai, kas suprantama vykdančiam apklausą, turi būti aišku ir apklausiamajam;
- negalima pateikti „dvigubų klausimų“ (dviejų atskirų klausimų sujungiant į vieną);
- klausimas neturi būti tendencingas, t.y. sąmoningai stimuliuojantis atitinkamą atsakymą;
- formuluoti klausimus reikia ne pernelyg tiesmukiškai. Klausimus, į kuriuos respondentas dėl kokių nors priežasčių gali vengti atsakyti arba atsakyti neadekvačiai, reikia pateikti tokia forma, lyg:
 - a) toje situacijoje būtų tariamas asmuo;
 - b) visuomenėje nebūtų aiškios pozicijos tuo klausimu;
 - c) tai nebūtų nukrypimas nuo normos, o plačiai paplitęs reiškinys.

Ekspertų apklausa, tai – specifinės rūšies apklausa, kurios metu apklausiama specialiai parinktų žmonių grupė, turinti kurios nors srities žinių. Tokiose apklausose formuluojamos

mokslinės sąvokos, siekiama mokslinio objektyvumo. Manoma, kad šiuo metodu gautos žinios yra subjektyvios, susijusios su asmeniška nuomone, vertybių, jausmų, pasaulėžiūros sritimi (Merkys, 1995). Tačiau šis metodas lengvai pritaikomas edukaciniuose tyrimuose, siekiant įvertinti mokymo programas, ugdymo turinio bei švietimo sistemos ypatumus.

Ekspertų apklausos metodus galima klasifikuoti pagal tris kriterijų grupes:

- 1) apklausos organizatorių ir ekspertų tarpusavio sąveika, t.y. tiesioginis arba netiesioginis kontaktas;
- 2) ekspertų tarpusavio sąveikos ypatumai; apklausos gali būti grupinės arba individualios;
- 3) pagal apklausos rezultatus, kurie atspindi įvairias vertinimo rūšis: nuomonę, rekomendaciją, sprendimą.

Ekspertų apklausos procedūra gali vykti anketinės apklausos ar interviu principais. Reikia atkreipti dėmesį į tai, jog respondentai nėra tolygios kompetencijos, skirtingos ir jų vertybinės orientacijos.

Bendrieji reikalavimai anketai:

- pirmiausia turi būti motyvuotai, logiškai paaiškinta, dėl ko atliekamas tyrimas, po to pateikiama trumpa anketos užpildymo instrukcija;
- klausimai turi būti konkretūs, o atsakymų variantai suprantami;
- kuo mažiau respondentui tenka rašyti, tuo daugiau jis tiki, kad bus išlaikytas anonimiškumas;
- svarbi anketos apimtis: ilga anketa tiriamąjį atbaido, nėra noro atidžiai ją skaityti, todėl galimi paviršutiniški atsakymai; svarbus ir anketos apipavidalinimas, klausimų kompozicija, - tai gali sušvelninti kilusias neigiamas nuostatas (Kardelis, 2002).

Narrative metodika

Narrative – (angl. *įvykių, faktų išdėstymas*) tyrimo metodika naudojama atliekant tyrimus lingvistikos, psichologijos, sociologijos ir kt. srityse. Šis tyrimo metodas padeda išryškinti teorinius, metodinius bei empirinius aspektus, naudojamas faktams, ar įvykiams aprašyti, paliečiant vidinius žmogaus išgyvenimus, patirtį.

Esminiai, *narrative* metodikai keliami reikalavimai:

- faktai, duomenys aprašomi laikantis nuoseklumo sekos, suprantamai, aiškiai, taip, kad skaitytojas atsidurtų įvykių sūkuryje;
- aprašantysis gali įterpti savo pastebėjimus, savaip interpretuoti situacijas, tačiau negali pažeisti humaniškumo principų, t.y. nediskriminuoti aprašomų asmenų dėl jų lyties, amžiaus, kilmės.

- atskiros pasakojimo detalės turi būti apjungiamos į visumą;
- išryškunami sensoriniai (jutiminiai) pasakojimo aspektai, siekiant sudaryti išpūdį, perteikti aprašomų asmenų išgyvenimus, patirtį;
- pasakojamoji metodika naudojama siekiant perteikti tam tikrą informaciją; aprašyme persipina teoriniai ir praktiniai aspektai, pastebėjimai (Kilborn, 1997).

Tyrimo duomenys pateikiami kartu su interpretacijomis, apibendrintais pastebėjimais, dalinėmis ir diskusinėmis išvadomis. Aprašomi faktai susilieja su interpretacijomis, išvadomis.

Narrative metodika taikoma siekiant geriau suprasti kompleksines problemas, kuriose sąveikauja asmenybiniai, instituciniai ir socialiniai veiksniai.

2.2 Tyrimo imtis

Šiame tyrime, naudojant pusiau standartizuoto interviu raštu ir *narrative* metodiką, apklausta **100** mokytojų iš įvairių Šiaulių regiono bendrojo lavinimo mokyklų.

Apklausiant mokytojus, iš anksto buvo parengtos anketos:

- pradinių klasių,
- pagrindinių klasių etikos,
- pagrindinių klasių lietuvių k., mokytojams.

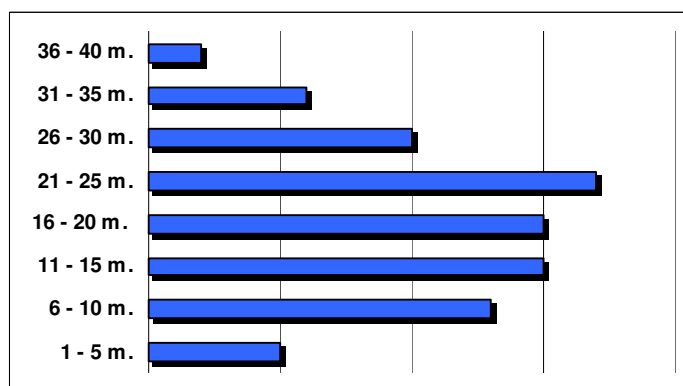
Anketoje mokytojui naudojami atviro tipo klausimai, be galimų atsakymų variantų, apklausiamajam suteikiant visišką laisvę.

Vertinama mokytojų, kaip ekspertų nuomonė, ar bendrojo lavinimo mokyklos ugdymo turinys Lietuvoje, suteikia galimybių plėtoti specialiųjų poreikių vaikų gebėjimus, kognityvines ir socialines kompetencijas.

Apklauskos organizatorių ir ekspertų tarpusavio sąveikai naudojamas netiesioginis kontaktas. Vykdoma individuali apklausa. Siekiama išsiaiškinti apklausoje dalyvavusių mokytojų nuomonę, apie neįgaliųjų integraciją į bendrojo lavinimo mokyklas, požiūrį į negalę turinčių asmenų socialinį dalyvavimą sveikųjų bendruomenėje. Tiriama, kokias nuostatas bei stereotipus apie neįgaliuosius mokytojai formuoja mokiniais, kaip interpretuoja ugdymo turinį pamokose.

Anketoje mokytojui pateiktos iliustracijos bei tekstai iš vadovėlių (1 – 4 kl., lietuvių k. ir etikos, 5 – 10 kl. lietuvių k. ir etikos). Po kiekvienos iliustracijos ar teksto, mokytojai turėjo parašyti, kokios nuomonės vyrauja mokytojų bendruomenėje, kaip pateiktos situacijos aiškinamos mokiniais, kokie keliami diskusiniai klausimai.

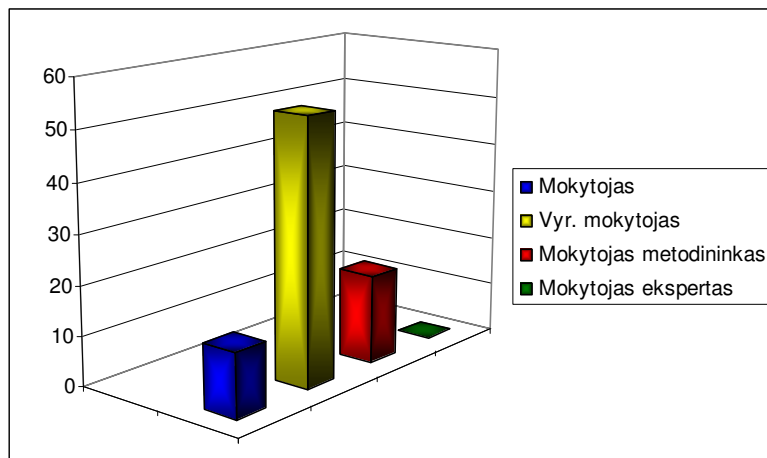
Mokytojų buvo prašoma parašyti pedagoginio darbo mokykloje stažą (1 pav.).

1. pav. Respondentų pedagoginio darbo mokykloje stažas metais

Iš pateiktos diagramos matyti, kad daugiausia respondentų (17), turinčių 21 - 25 m. pedagoginio darbo mokykloje stažą. Mažiausia – 36 – 40 m. darbo stažą turinčių mokytojų (2).

Daugiausia, tarp apklaustųjų (2 pav.), vyr. mokytojo kategoriją turinčių respondentų (53), ir mokytojų metodininkų (18).

2. pav. Mokytojų kvalifikacinės kategorijos

2.3 Pradinių klasių lietuvių k. ir etikos vadovėlių tekstų bei paveikslėlių interpretavimas klasėje

Pradinių klasių mokytojų buvo prašoma užpildyti anketą, kurioje pateikiamos dviejų tekstų ištraukos (po vieną iš lietuvių k. ir etikos vadovėlių) bei du paveikslėliai. Siekiama išsiaiškinti, kaip mokytojai aiškina mokiniams pateiktas situacijas, kaip interpretuoja vadovėliuose pateiktą medžiagą, kokius kelia diskusinius klausimus.

Mokytojų prašoma atsakyti į šį klausimą: **„Kokius diskusinius klausimus užduoda mokytojai mokiniams, perskaičius nurodytą tekstą?“**

Anketoje pateikiamas šis tekstas:

„Pranelį Deguliuką visi laikė puskvaišėliu. Nors jis, kaip ir visi vaikai, lankė mokyklą ir galėdavo atmintinai išmokti ilgiausius eilėraščius. Pranelis buvo už mane keleriais metais vyresnis, bet mes ėjome į vieną klasę ir netgi viename suole sėdėjome. Jeigu kas pakeldavo prieš mane ranką, Pranelis visuomet mane apgindavo“.¹

Štai kokius diskusinius klausimus kelia mokytojai mokiniams:

„Kokių gerų savybių turėjo Pranelis ? Ką gebėjo ? Kuo Deguliukas pranašesnis už kitus, kokias geras jo būdo savybes pastebėjote ? Ko mes galėtume pasimokyti iš Pranelio ? Ką jis gerai galėdavo išmokti ? Ką mokėjo geriau negu kiti ?“.

Pedagogai, analizuodami pateiktą tekstą su mokiniais, pirmiausia siekia išryškinti teigiamas vaiko, t.y. Pranelio Deguliuko savybes, gebėjimus. Klasėje vedama diskusija apie tai, kokias užduotis Pranelis gali atlikti geriau nei kiti mokiniai.

Aptarus teigiamas Deguliuko savybes bei būdo bruožus, mokytojai užsimena apie tai, kad aptartasis mokinyš yra truputį kitoks nei kiti mokiniai klasėje. Sąvoka „kitoks“, gana dažnai vartojama mokytojų. Atlikti tyrimai (Ruškus, Gailienė 2000) rodo, kad tam tikrų grupių atžvilgiu egzistuoja stereotipai. Socialinės grupės, apie kurias mažiau žinoma, su kuriais neaišku kaip elgtis ir ko tikėtis iš jų, apibūdinamos kaip „kitoks“. Tai lemia ir tarpusavio santykių kokybę bei sukelia skirstymą į „mes“ ir „jie“ socialinius – moralinius padarinius (Suslavičius, 1998). Tyrimai rodo, kad neįgalieji psichosocialiniu požiūriu sudaro svetimųjų grupę.

„Kodėl Pranelį laikė kitokiu ? Kaip jūs elgtumėtės jei klasėje būtų truputį kitoks mokinyš ? Ar reikėtų išskirti truputį kitokį klasės draugą iš kitų tarpo ?“, - klausia mokytojai mokinių.

Apklausus mokytojus, dirbančius Šiaulių rajono mokyklose, paaiškėjo, kad dalis jų skiria mokinius į gabius ir mažiau gabius mokslui, teigdami, kad tame nieko blogo nėra:

„Juk ne visi gali mokytis tik labai gerai. Deguliukas tikriausiai turi daug jėgos ir fizinius darbus atliks gerai“, - rašo respondentai.

¹ Vida Plentaitė, Elena Marcelionienė. Šaltinis. Vadovėlis III klasei. Antroji dalis. Pirmas skyrius. Kalbu. Skaitau. Rašau. Kaunas. 1995

Galima daryti prielaidą, jog panašūs mokytojų paaiškinimai gali turėti įtakos mokiniams renkantis profesiją. Pedagogai išsako gana kategorišką požiūrį šiuo klausimu, turi aiškiai apibrėžtą nuostatą: „jis nesugeba gerai mokytis, bet tinka fiziniams darbams atlikti“.

Ištraukoje buvo pateikta informacija, jog Pranelis „kaip ir visi vaikai, lankė mokyklą ir galėdavo atmintinai išmolti ilgiausius eilėraščius“, o puskvaišėliu vadinamas dėl kitų priežasčių. Vieni mokytojai diskusiją pradėjo klausimu „kodėl?“ ir bandė išsiaiškinti tikrąsias priežastis, kodėl vaikas vadinamas puskvaišėliu, neturėdami išankstinės nuostatos Pranelio atžvilgiu. Štai kokius klausimus kėlė mokytojai:

„Kodėl visi Pranelį laikė puskvaišėliu ?“ - klausia jie. „Kodėl laikė kitokiu ? Ar tikrai Pranelis buvo puskvaišėlis ? Ar teisūs klasės draugai, laikydami Pranelį puskvaišėliu ? Kodėl Pranelis mokėsi su jaunesniais mokiniais, nors buvo keleriais metais vyresnis ?“.

Pedagogai siekia, kad ugdytinis taptų asmenybe, perimdamas ankstesnių kartų sukauptą ir apibendrintą patirtį. Suvokdami, jog ypatingą vietą asmenybės tapsmo procese užima moralinės ir estetinės vertybės, reguliuojančios žmonių tarpusavio santykius (Rajeckas, 1994, Stulpinas, 1994, Jovaiša, 1993), mokytojai kelia šiuos diskusinius klausimus:

„Ar gražiai ir teisingai vaikai elgėsi su Praneliu ? Ar teisingai elgdavosi Pranelis, jei gindamas draugą pakeldavo ranką ? Ar norėtum turėti tokį draugą ? Ką jums pasako sakiny : Pranelis visuomet mane apgindavo ? Ar gražu prasivardžiuoti ?“.

Mokytojai klausia, kaip šioje situacijoje būdami pasielgtų patys mokiniai, ar pasiūlytų savo pagalbą, paramą. Diskutuojant keliami klausimai:

„Ar reikia padėti Praneliui ? Kokią pagalbą pasiūlytumėte ? Kaip sužinoti, kad kitam reikia pagalbos ? Kaip pasiūlyti pagalbą ? Gal jam reikia fizinės pagalbos, o gal patarimo ? Ką gero galėtų padaryti kiekvienas klasės mokinys Praneliui?“.

Mokytojai tikslingai siekia sužadinti mokinių empatiškumą (*empatiija – gr. empatheia – įsijautimas į kito asmens emocinę būseną, Tarptautinių žodžių žodynas, 2003*). Kaip teigia V. Lepeškienė (1996), empatija gali didėti tikslingai ją veikiant. Taigi, mokiniai raginami imtis kito žmogaus vaidmens arba žvelgti į situaciją jo akimis. Pagalvoti apie tai, kaip galėtų jaustis kitas žmogus, patekęs į vienas ar kitas situacijas. Šie klausimai skatina pamąstyti:

„Ar norėtum būti Pranelio vietoje, kaip tada elgtumeisi ? Prisimink situacijas, kai buvai išjuoktas, įskaudintas, kaip tada jauteisi ? Kaip jaustumėsi, jei skaudintų tau brangų žmogų ? O jeigu būtum berniuko vietoje, ar tau gera būtų klasėje, mokykloje ? Kurio berniuko vietoje norėtum būti tu ? Ar malonu būti pravardžiuojamu ?“.

Šiuo metu visuomenėje, taip pat ir pedagogų bendruomenėje nenutyla diskusijos. Aktyviai diskutuojama ar nereikėtų specialiųjų poreikių vaikus integruoti į bendrojo lavinimo mokyklas. Vieni teigia, kad integruotas ugdymas padėtų išspręsti neįgaliųjų socializacijos, adaptacijos problemas, padėtų jiems dalyvauti bendruomenės gyvenime ir jaustis lygiateisiais jos nariais (Smith, Tawil, 2001, Meijer, 1998, Hutmacher, 2001).

Kiti prieštarauja šiam požiūriui ir teigia, kad mokyklos bendruomenė nėra pasirengusi priimti neįgaliųjų į savo tarpą, užtikrinti sėkmingo jų ugdymo. Mokytojai teigia, kad: „nėra

parengtų tinkamų mokymo programų, trūksta specialistų, vaikai nežino kaip jiems bendrauti su negalę turinčiais žmonėmis, jų bijo, o mokinių tėvai sako, kad mokydami su specialiuju poreikiu turinčiais vaikais negalės tobulėti sveikieji“.

J. Ambrukaitis (1999) pastebi, kad bendrojo lavinimo mokyklose vis dar dominuoja ne atskyrimo, bet priėmimo idėjos, nors priešiška nusiteikusių mokytojų dar nemažai. Mokinių tėvai linkę pritarti mokytojams, galvodami, kad jie žino geriausiai, kaip ugdyti jų vaikus, kokius metodus taikyti, kokias rengti programas. Teisingiausias sprendimas būtų, jei mokytojai, mokiniai bei jų tėvai bendradarbiautų tarpusavyje, kaip lygiaverčiai ugdymo proceso dalyviai (Parent – School coordination and mediation mechanism: Elimination of disability discrimination, 2003, http://www.secentre.net/big5/resources/ddo/ddo_eng.pdf).

Apklausoje dalyvavę mokytojai kalba su mokiniais apie neįgaliųjų integraciją, socialinį dalyvavimą, klausia, ką apie tai mano patys mokiniai. Pamokoje keliami šie diskusiniai klausimai:

„Gal pažįstate panašių žmonių į Pranelį, jei taip, kaip su jais bendraujate, o kaip aplinkiniai žmonės ? Ar neprieštarautumėte, jei klasėje mokytoji neįgalus klasės draugas ? Kaip su juo bendrautumėt, draugautumėt ? Ar pastebite gatvėje žmones turinčius negalę ? Ką apie juos dažniausiai pagalvojate ?“.

Siekiant išsiaiškinti, kaip mokytojai interpretuoja situaciją, pateiktą **1 pav.**, anketoje pateikiamas klausimas: **„Ką mokytojai pasakytų mokiniams apie šią iliustraciją ? Kokios kiltų diskusijos ?“.**

1 pav. Vida Plentaitė, Elena Marcelionienė. Šaltinėlis. Vadovėlis II klasei. Antroji knyga. Kaunas, Šviesa, 2002.

Aiškindami situaciją, pavaizduotą **1 pav.**, dalis apklaustų mokytojų atkreipė mokinių dėmesį į berniuko veido išraišką. Jie rašo:

„Atidžiai išžiūrėk į berniuko veidą, koks jis ? Kokia berniuko nuotaika ?“, - klausė vieni mokytojai. „Kodėl berniukas toks liūdnas ? Ar jis liūdi todėl, kad yra vienišas ? Ką jaučia: skausmą ar liūdesį, vienvatę ?“, - klausė kiti.

Mokytojai skirtingai interpretuoja situaciją paveikslėlyje. Vieniems atrodo, jog berniukas paveikslėlyje – jaučia fizinį skausmą, todėl jo veidas yra liūdnas. Kiti mano, jog berniukas paveikslėlyje - vienišas ir nelaimingas, todėl, kad išgyvena socialinę atskirtį, neturi draugų, niekas jo neaplanco, nenori bendrauti. Negalima nesutikti su šia nuomone, kadangi negalę turintys vaikai iš tiesų ilgą laiką buvo uždaryti internatuose, augo šeimose, atskirti nuo socialinių tinklų, jiems buvo užkirstas kelias socialinei savirealizacijai (Ruškus, 2002, Child, 1995, Hutmacher, 2001, Beijer, Bolin, 2001). Paveikslėlyje pavaizduotas neįgalus berniukas tik patvirtina mokytojų išsakytą nuomonę, jog negalė išskiria iš „sveikųjų“ tarpo.

Dalis apklaustųjų mokytojų siekia sužadinti mokinių gailestį. Jie teigia, jog negalę turintys jų bendraamžiai yra „likimo nuskriausti, nelaimingi“ vaikai, kad juos reikia globoti, užjausti bei rodyti jiems išskirtinį dėmesį. Atlikti tyrimai (Gudonis, Valantinas, Strimaitienė, 2003, Gudonis, Novogrodskienė, 2000, Ambrukaitis, Ruškus, Bagdonienė, Udrienė, 2003) patvirtino hipotezę, kad visuomenėje, taip pat ir mokytojų bendruomenėje vyrauja požiūris, jog neįgalieji yra žmonės, kurių reikia gailėtis.

Mokytojai siūlo pamokose vesti pokalbius šiomis temomis:

„Pagalvojau apie invalidus vaikus – pagailo jų“, arba „Užjauškime negalę turinčius žmones“.

Kiti mokytojai prieštarauja šiam požiūriui ir sako, jog perdėta globa ir dėmesys neįgaliuosius vargina. Teigiama, jog jie daug ką gali ir nori padaryti patys, savarankiškai. „Padėti, žinoma reikia, tačiau neįkyriai“, - mano apklausoje dalyvavę mokytojai. Aptardami situaciją, pavaizduotą paveikslėlyje, mokytojai klausia mokinių:

„Kaip padėti įveikti negalę ? Kuo gali padėti mokytojai, klasės draugai ? Ar berniukui reikia pagalbos, ar jis pats norėtų, kad jam kas nors padėtų ? Kokios pagalbos jam reikia ? Kaip elgtumėtės jei mūsų klasėje atsitiktų panašus įvykis ?“.

Pradinių klasių mokiniai mano, kad aplankytų klasės draugą, pralinksmintų jį atviruku, laišku. Sugalvotų tokių žaidimų, kuriuos galėtų žaisti drauge. Mokytojai pastebi, jog „pradinių klasių mokiniai noriai padeda tiems, kuriems reikia pagalbos, ypač paskatinti“. Rajeckas (2001) tvirtina, kad pagyrimas skatina besimokančius intensyviai dirbti, gyvina ir spartina jų veiklą.

Remiantis atlikto tyrimo duomenimis, galima daryti išvadą, jog dalis mokytojų, kalbėdami apie neįgalius žmones, dažniau pastebi tai, ko neįgalusis negali padaryti, (žaisti krepšinio, kvadrato, bėgioti ir t.t.), o ne tai, ką jis galėtų veikti drauge su sveikais vaikais (pavyzdžiui, skaityti knygą, piešti, klausytis muzikos, ruošti namų darbus ir pan.). Galbūt, šis požiūris susiformavo per keletą dešimtmečių trukusią neįgalių asmenų segregaciją (lot. *segregatio* – atskyrimas), kai neįgalieji buvo atskiriami, izoliuojami nuo visuomenės. Iki šių dienų išlikę

padariniai – negatyvūs negalios socialiniai vaizdiniai ir nuostatos (vis dar paplitę mokytojų tarpe). Juk ilgą laiką apie neįgaliuosius buvo kalbama kaip apie ribotų galimybių asmenis, gebančius mokytis tik specialiose mokyklose, internatuose, prieglaudose (J. Laužikas). Todėl sąveika tarp neįgaliųjų ir sveikųjų bendruomenių buvo negalima. Natūralu, jog sveikieji neturėjo galimybių pažinti ir įvertinti neįgaliųjų gebėjimus ir galias (Stulpinas, 2004, Smith, Beijer, Bolin, 2001, Child, 1995).

Pasak V. Karvelio (1998), tai viena silpniausių sričių, tačiau su kvalifikuotų pedagogų pagalba siekiama šias kliūtis pašalinti. Šiuo metu neįgalių vaikų socializacija, integracija į visuomenę gana sparčiai vyksta nuo mažų dienų. Svarbu, kad normaliai besivystantys bendraamžiai išmoktų bendrauti su neįgaliaisiais be išankstinės nuostatos, o neįgalieji – adaptyvaus elgesio.

„Ką mokytojai kalba mokiniams apie sveikųjų ir neįgaliųjų tarpusavio bendravimą, remiantis žemiau pateikta iliustracija (2 pav.)?“

2 pav. Vaiva Starkauskaitė, Violeta Žalytė. Aš, Tu ir Mes. Dorinio ugdymo vadovėlis 1 – 2 klasei. Kaunas, 1999

Mokytoja, dirbanti su mokiniais vienoje Šiaulių miesto mokykloje rašo:

„Mes visi esame skirtingi. Vieni mūsų skirtumai mažiau pastebimi, kiti – labiau krinta į akis. Tačiau turėtume mokėti kiekviename žmoguje pastebėti tai, kuomet mes panašūs; nereikėtų aptarinėti ir smalsiai apžiūrinėti kitaip atrodantį, o pasistengti ir su neįgaliaisiais elgtis taip, kaip ir su sveikaisiais. Jiems nereikia ir perdėtos globos, nes tai gali tokį žmogų dar labiau įskaudinti, nuliūdinti“.

Kita mokytoja taip pat pritaria, jog:

„... neįgalieji nenori, kad kiti visą laiką jų vien tik gailėtų. Neįgaliesiems patiktų, jei į juos būtų žiūrima kaip į visus kitus žmones, nesvarbu, kad ne viską gebančius“.

Vienoje Šiaulių miesto vidurinės mokyklos klasėje kilus diskusijai, ar neįgalus galėtų mokytis bendrojo lavinimo mokykloje, drauge su kitais vaikais, mokiniai atsakė teigiamai.

Diskusiją vedusi mokytoja rašo:

„Didžioji dalis tam pritaria. Tačiau mokiniams kyla klausimas, kaip toks vaikas užlips, nulips laiptais, kaip nueis į valgyklą ir t.t., jeigu mokykloje visiškai nėra tam sudarytų sąlygų“.

Vaikai teisūs sakydami, jog šiuo metu mokyklų aplinka dar nėra pritaikyta neįgaliesiems. Ypač turintiems fizinę negalę.

Šiaulių rajone dirbantys mokytojai, rašo, jog:

„Vaikai sutrikę, nes nežino, kaip jiems elgtis, su neįgaliaisiais“. Pedagogai mano, kad „mūsų visuomenė dar neįpratusi bendrauti su kitokiais, jų prisibijo, ypač kaimo vietovėse“.

Atlikti tyrimai (Ambrukaitis, Ruškus, 2003 ir kt.) patvirtina, kad dažnai aplinkiniai vengia bendrauti su negalę turinčiais žmonėmis, pasireiškia stigma (žymė) ir baimės (Ruškus, 2002). Vengiama bendrauti su tais, kurie „pažymėti gėdos ženklu“. Vaikai bijo bendrauti su negalę turinčiais vaikais, manydami, kad jų pradės šalintis taip, kaip šalinasi neįgaliųjų.

Šiaulių miesto mokyklose dirbantys mokytojai dažniau negu rajono mokyklose dirbantys, aiškina mokiniams, kad:

„neįgalūs yra lygiaverčiai sveikiesiems, su tais pačiais norais ir poreikiais; nori turėti draugų; juk jie gali žaisti netgi krepšinį“.

Analizuodami situaciją, pavaizduotą **2 pav.**, mokytojai kelia šiuos diskusinius klausimus:

„Ar yra tekę matyti negalę turinčių žmonių ? Koks tavo požiūris į juos ir kodėl toks ? Kaip tu pasielgtum duotoje situacijoje ? Ar užtektų vidinės drąsos draugauti su vaiku, esančiu vežimėlyje ? Ar pakviestum jį į draugų būrį ? Kaip tavo manymu jaučiasi neįgalus žmogus ? Ar jo norai panašūs į tavo ? Kaip manai, ar jis norėtų, kad sveikieji priimtų jį į savo tarpą ?“.

Kai kurie mokytojai, kalbėdami apie neįgaliuosius, pernelyg idealizuoja vidines jų savybes. Lyg norėdami kompensuoti turimus fizinius trūkumus, išryškina vidines savybes. Jie teigia, kad paveikslėlyje pavaizduotas berniukas yra „labai įdomus pašnekovas, daug žino, geba lengvai bendrauti“. Tai - tik prielaida. Kaip žinoma, labai dažnai neįgalieji neturi bendravimo įgūdžių, o palaikomi socialiniai ryšiai su aplinka, ypač sveikųjų bendruomene, nėra stiprūs. Apsiskaitymas taip pat nėra visų neįgaliųjų išskirtinė savybė. Todėl manau, kad nederėtų mokiniams piešti idealaus neįgaliojo vaizdinio, mokiniai turi žinoti, kokia yra realybė, su kokiais sunkumais susiduria negalę turintys žmonės.

„Ką mokiniai kalba apie neįgaliųjų socialinį dalyvavimą ? Apie ką diskutuoja, perskaičius vadovėlyje pateiktą dialogą „Andrius gali mažiau už mus“ ?“, - šis klausimas su tekstu pateikiamas anketoje.

„ANDRIUS GALI MAŽIAU UŽ MUS

- Man atrodo, kad tas berniukas, vardu Andrius. Jis čia neseniai atsikraustė. Jis tikrai nieko negali – juk matote, kad jis sėdi invalido vežimėlyje.
- Tiesą sakant, mes galėtume su juo pažaisti. Juk jis visada toks vienišas.
- Man mama sakė, kad Andrius buvo patekęs į avariją. Nuo tada jis turi sėdėti invalido vežimėlyje.
- Tik neprasidėkite su juo! Laimė, kad mes neprivalome su tokiais terliotis. Juk jis net bėgioti negali !
- Na ir kas ? Juk ir tu, pagyrūne ne viską gali ! Žinote, ką ? Aš tiesiog prieisiu ir paklausiui jo, ar jis nenorėtų kartu su mumis į žaidimų aikštelę ...
Tu irgi ne viską gali. Ko tu negalėtum ?“²

Apie neįgaliųjų socialinį dalyvavimą mokytojai kelia šiuos diskusinius klausimus:

„Ar tikrai Andrius gali mažiau už mus ? Gal jis negali bėgioti, žaisti futbolo, bet gal jis daug skaito, ar domisi kitais dalykais ir gali daug ką įdomaus papasakoti ?“.

„Mes, sveikieji, taip pat ne viską galime. Andrius – tik negali vaikščioti. Niekada nereikia skubėti ir daryti išvadų apie žmones geriau jų nepažinus“.

Jai pritaria ir kiti pedagogai. Jų manymu, stereotipai (sudėtingos nuostatos, kurias sudaro tam tikrų reiškinių schematizuotas supratimas, vaizdiniai ir emociniai įvertinimai, Jacikevičius, 1995, Ruškus, 2003) ypač paplitę mokinių tarpe. Vyraujanti išankstinė nuostata – „neįgalieji negali padaryti to, ką gali sveikieji“. Šią nuostatą patvirtina mokytojų išsakytos mintys:

„Vieni palaiko mokinį, kuris nori susidraugauti su neįgaliuoju, kiti kaip ir ištraukoje aprašytas vaikas – nenori su Andriumi draugauti, nes juk jis ne viską sugeba. Vaikai pripažįsta, kad yra dalykų kurių jie patys negali padaryti, tačiau mano, kad viską galima išmokyti, o vaikščioti neįgalus nebeišmoks“.

Kiti apklausti mokytojai mano, kad negalė priklauso nuo situacijos, aplinkybių. Pavyzdžiui, „neįgalusis negali bėgioti, tačiau turi gražų balsą ir puikiai dainuoja, neturintis negalės vaikas greitai bėga, tačiau neturi muzikinės klausos. Ar tai galima pavadinti negale ?“, - klausia mokytojai.

Mokytojai, aiškindami, jog negalė yra situacinė, pernelyg išryškina tai, ko negali sveikieji.

Jie rašo:

„Tu negali dalyvauti sportinėse varžybose, nesugebi raiškiai skaityti, nemoki vaidinti, taip kaip kiti klasės draugai, nesugebi deklamuoti“.

² Vaiva Starkauskaitė, Violeta Žalytė. Aš, Tu ir Mes. Dorinio ugdymo vadovėlis 1 – 2 klasei. Kaunas, 1999

Galbūt, šis aiškinimas būtų veiksmingas, jei šalia vaiko trūkumų būtų įvardijami ir jo privalumai, gerosios mokinio savybės ir pasiekimai. Pasakymas, jog „tu negali, nesugebi, nemoki, gali turėti neigiamos įtakos vaiko savivertės formavimesi (Suslavičius, 1998, Gage, Berliner, 1994).

„Šiuo atveju tikrai nekviesčiau į žaidimų aikštelę Andriaus“, - rašo mokytoja dirbanti vienoje Šiaulių miesto vidurinėje mokykloje.

„Su berniuku reikėtų bendrauti kitaip: pažaisti kompiuteriu, stalo žaidimus“, - teigia mokytoja.

Sprendimas - nekviesiti neįgalaus vaiko į žaidimų aikštelę, pernelyg kategoriškas, stipriai apribojantis vaiko galimybes ir neįgalaus vaiko pasirinkimo laisvę. Juk neįgalieji taip pat daug ką gali, pavyzdžiui, „žaisti krepšinį, ar kitą sportinį žaidimą, galiausiai tiesiog bendrauti tarpusavyje, diskutuoti“, - pastebi kita mokytoja.

„Vaikai galėtų pasiūlyti koki nors žaidimą, surengtume piešinių konkursą „Iš kokių mes pasakų“ ? Pasirodytų, kad Andrius žino daugiau negu kiti“, - rašo kita mokytoja.

Ši nuomonė taip pat paplitusi mokytojų tarpe. Kaip teigia Ruškus (2002), ugdymas – dažniausiai būna nukreiptas į intelektualinės veiklos lavinimą. Mažiau laiko bei dėmesio skiriama komunikaciniams įgūdžiams bei gebėjimams lavinti.

„Kalbėtume tol, kol prietume bendros nuomonės, kad vaikai su negale turi daug daugiau dvasinių vertybių (jie daug skaito, daug svajoja, jie vidumi geresni, dvasingesni), turi daugiau žinių“.

Jacikevičius (1995) pastebi, kad stereotipai gali būti ne tik teisingi bet ir klaidingi. J. Almonaitienė (2004) mano, kad stereotipai – gana dažna išankstinės nuomonė apie žmogų susidarymo priežastis. Ji lemia suvokimo klaidas. Turėdami išankstinę nuomonę žmonės nesąmoningai ieško ją patvirtinančių faktų, ignoruojant tuos, kurie jos neatitinka. Remiantis stereotipais, išoriškai matomais požymiais, interpretuojamos elgesio priežastys. Šis reiškinių psichologai vadina *atribucija*. Kai kurie mokytojai mano, jog neįgalųjų fizinė veikla yra ribota, todėl labiau lavinami protiniai gebėjimai. Pedagogai, perteikdami šią nuomonę mokiniams, formuoja stereotipinį požiūrį, jog neįgalieji pasižymi giliu vidiniu pasauliu, dvasingumu, jautrumu, turi daugiau žinių ir noro tobulėti.

„Tas berniukas, kuris nenori draugauti elgiasi kiauliška. Jis nesuvokia, kad pats gali atsidurti invalido vežimėlyje“.

Dažnai daroma nesąmoninga prielaida, kad pasaulyje yra teisingumas. Manoma, kad visi gauna tai, ko užsitarnavo, jog nelaimės atsitinka jų nusipelnusiems. Taip ginamasi nuo minties, kad ir pačiam gali atsitikti nelaimė, juk ji ateina tik pas nusipelnčiusius.

„Kurie vaikai su Andriumi elgiasi gražiai ? Kodėl ? Kaip jūs norėtumėt Andriaus vietoje būdami, kad su jumis elgtųsi ?“.

Šie paaiškinimai bei keliami klausimai skatina mokinius pamąstyti apie tai, ką išgyvena neįgalieji, empatiškai pažvelgti į jų padėtį.

Dalis mokytojų, apie neįgalų berniuką, pavaizduotą paveikslėlyje kalba su gailesčiu, užjaučia. Sako, jog neįgaliesiems be galo svarbu jausti aplinkinių pagalbą bei paramą. Kita dalis pedagogų kategoriškai prieštarauja, jog neįgaliesiems reikalinga perdėta globa. Jie teigia, kad svarbu įtikinti mokinius, jog bendravimas su negalę turinčiais žmonėmis niekuo nesiskiria nuo bendravimo tarp sveikųjų, jog negalę turintis asmuo nori aktyviai dalyvauti bendruomenės veikloje, o ne likti pasyviu stebėtoju. Dažnai pamirštami neįgalaus žmogaus poreikiai, norai, aplinkiniai nusprendžia už juos, kas neįgaliesiems yra geriau, ką jie gali, o ko nesugebės padaryti.

Apibendrinant apklausos rezultatus, galima teigti, jog mokytojai, dirbantys rajono mokyklose, dažniau aiškina apie neįgaliuosius siekdami sukelti mokinių gailestį. Kai kurie iš jų teigia, kad negalę turintys vaikai yra „likimo nuskriausti; nelaimingi“, todėl jiems reikia išskirtinės globos, užuojautos, dėmesio. Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklose dirbantys mokytojai dažniau teigia, kad neįgaliesiems reikia „normalaus bendravimo“, tokio pat kaip su sveikais žmonėmis.

Reikia pripažinti, kad mokyklų aplinka dar nėra pritaikyta neįgaliesiems, ypač turintiems judėjimo negalę. Tai pastebi ir mokiniai. Be to, ne visi pasirengę priimti į savo būrį negalių turinčius vaikus. Jiems trūksta informacijos, žinių, tam, kad būtų išsklaidyta nepagrįsta baimė. Manau, kad neįgaliųjų integraciją į sveikųjų bendruomenę reikėtų vykdyti palaipsniui, organizuojant bendrą veiklą, įvairius užsiėmimus. Svarbu atitinkamai ruošti ir pačius neįgaliuosius, tam kad jie lengviau adaptuotųsi sveikųjų bendruomenėje. Šį procesą galėtų palengvinti socialiniai pedagogai ir kiti savo darbą išmanantys specialistai.

2.4 Pagrindinių klasių etikos vadovėlių tekstų bei paveikslėlių interpretavimas klasėje

„Kokius diskusinius klausimus užduoda mokytojai mokiniams, perskaičius tekstą („Kokius sakome žodžius“) ?“, - į šį klausimą turėjo atsakyti etikos mokytojai, iš įvairių Šiaulių regiono mokyklų.

Kokius sakome žodžius ...

Lukas pareina namo. Vakarieniaudamas netyčia apverčia stiklinę arbatos. Mamai tenkapakeisti staltiesę.

- Darkaisi kaip koks silpnaprotis ! – lepteli ji pykčio pagauta.¹

Apklausoje dalyvavo Šiaulių miesto bei rajono bendrojo lavinimo mokyklose dirbantys etikos mokytojai. Jie pastebėjo, kad vaikai savo kalboje labai dažnai vartoja žeminančią neįga-

¹ Etika 5 / 6 klasei. / Sud. U. Gerber, H. Hanischas, P. Lehmannas ir kt., Vilnius, Alma littera, 1997

liuosius terminiją, sąvokas, kurių reikšmės nežino arba žino netiksliai, todėl kėlė šiuos klausimus:

„Ar žinote, kas yra silpnaprotystė ? Kas yra silpnapročiai ? Kuo jie skiriasi nuo kitų žmonių ? Kas būdinga jų mąstymui ir elgesiui ? Kokias jie turi teises mūsų visuomenėje ? Kodėl jaučiamės nejaukiai, jei mus kas nors vadina silpnapročiais, debilais ? Ar žinote ką reiškia šie žodžiai ?“.

Mokinių klausiamo:

„Ar Lukas yra silpnaprotytis ? Ar tik silpnaprotytis gali apversti stiklinę ? Kaip galima kitaip pavadinti Luką, neįžeidžiant jo ?“.

Mokytojai ir mokiniai padaro išvadą, kad silpnaprotystė yra liga, o apversti stiklinę arbatos gali bet kas, nebūtinai proto negalę turintis žmogus. Tiesiog, berniukas pasielgė kiek neatsargiai, bet dėl to jis nėra silpnaprotytis. Dažnai klystama vertinant ne poelgį, bet patį žmogų, kaip teigiamą arba neigiamą. Taip pat kalbama apie tai, kad:

„kartais pykčio pagauti žmonės kalba ir elgiasi neapgalvotai, nors vėliau gailisi dėl savo žodžių ir veiksmų“.

Mokinių klausiamo:

„Ar mes neįžeidžiame proto negalę turinčių asmenų vadindami juos silpnapročiais ? Ar neskaudiname jų ? Kaip juos galėtume vadinti ? Ar esate patyrę kažką panašaus ? Jei taip, kaip tada jautėtės, ką galvojote ? Ar sveikas vaikas ir vaikas su negalia mąsto taip pat ?“.

Pamokoje diskutuojama apie tai, kokios sąlygos būtinos vaikui, turinčiam protinę negalę, ar jam sunku adaptuotis naujoje aplinkoje, kaip į šiuos asmenis reaguoja aplinkiniai, koks jų požiūris. Keliami šie klausimai:

„Kur gali mokytis vaikai turintys proto negalę ? Ar iš viso jie gali mokytis ? Ar tokiems vaikams reikia ypatingos priežiūros ? Kaip jiems galėtų padėti aplinkiniai žmonės ? Kaip bendrauti su negalę turinčiu žmogumi ?“.

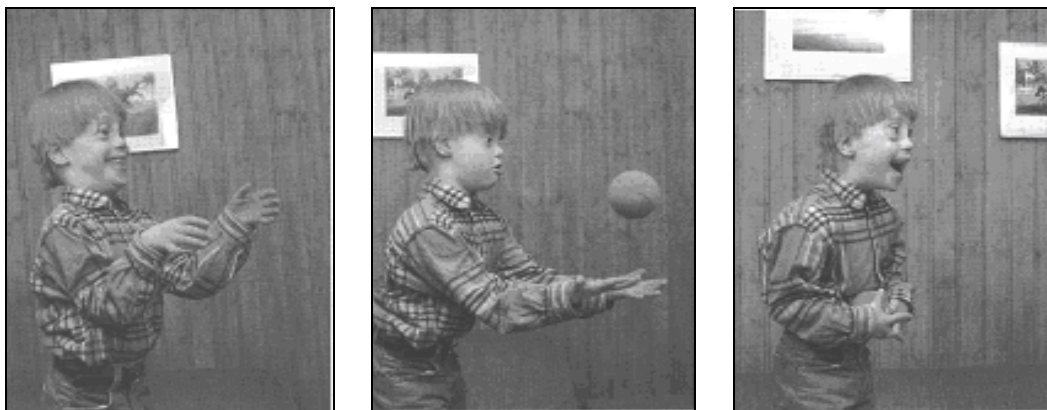
Apie neįgaliųjų asmenų integraciją į bendrojo lavinimo mokyklas kalbama atsargiai. Pedagogai mano, jog lengviau būtų integruoti regos, klausos, fizinę - judėjimo negalę turinčius asmenis. Apie protinę negalę turinčių vaikų integraciją kalbama nenoriai. Dažnas sako, jog tai padaryti kol kas neįmanoma, nes:

„mokykla dar nėra pasiruošusi priimti jų į savo tarpą. Stinga specialistų, neparengtos mokymo programos, nepritaikyta mokyklos aplinka“.

Į klausimus: *„Ar gali tokie vaikai mokytis bendrojo lavinimo mokyklose ?“*, - atsakoma neigiamai. Vaikai dažnai sako, jog bijo neįgaliųjų arba tiesiog nežino kaip su jais bendrauti, ką sakyti. Jiems tiesiog trūksta žinių, bendravimo su neįgaliaisiais įgūdžių, kuriuos jie galėtų įgyti tik būdami drauge, dalyvaudami bendroje veikloje.

Remiantis tyrimo duomenimis, galima teigti, kad kaimo vietovėse gyvenantys ir lankantys mokyklas vaikai, bei ten dirbantys pedagogai labiau linkę gailėti, užjausti negalę turinčius asmenis, tačiau jie dažniau nei mieste gyvenantys nežino kaip su jais bendrauti, nepagrįstai nuvertina neįgaliųjų galimybes. V. Gudonis, E. Novogrodskienė, (2000) teigia, kad charakteringas ankstesniems laikams, tačiau dalies žmonių įprastas dabartinis požiūris, beje visose šalyse, būdingas perdėtas neįgaliųjų saugojimas ir per maži reikalavimai.

Anketoje buvo pateiktas klausimas: „**Ką mokytojai kalba mokiniams apie iliustracijoje pavaizduotą neįgalų berniuką ?**“, remiantis **3 pav.** iš vadovėlio, skirto 5 - 6 klasių mokiniams, lankantiems etikos pamokas.

3 pav. Etika 5 / 6 klasei. / Sud. U. Gerber, H. Hanischas, P. Lehmannas ir kt., Vilnius, Alma littera, 1997

Mokytojai iš Šiaulių miesto mokyklų rašė:

„Visi turi lygias teises. Visi, nepriklausomai nuo fizinės ar psichinės sveikatos, nori žaisti, džiaugtis, patirti teigiamas emocijas. Sveikas žmogus turi unikalią galimybę sudaryti šalia savęs tokias sąlygas, kad neįgalus žmogus jaustųsi gerai. Reikia labai nedaug: pagarbos, tolerancijos, rūpesčio ir t.t.“;

„Kiekvienas mūsų – sveikas ir neįgalus – turime teisę gyventi, džiaugtis, žaisti, bendrauti, mokytis, pramogauti“;

Tokie mokytojų pamąstymai apie negalę turintį vaiką. Šiomis mintimis jie dalijasi etikos pamokose su savo mokiniais. Akivaizdu, jog pedagogai, perteikdami vadovėlyje esančią informaciją apie neįgaliuosius, vadovaujasi jausmais, emocijomis, o ne tikslia, mokslinę vertę turinčia informacija. Daugelis autorių, nagrinėjančių neįgaliųjų socializacijos problemas (Broom, 1992, Spierts, 2003, Leliūgienė, 2002, Burneckienė, 1996, Child, 1995) teigia, kad vidutinio amžiaus mokytojai buvo ugdomi seniau ir jiems įskiepytos tų laikų vertybės, todėl dalis apklaustųjų (ypač netrumpą pedagoginį darbo stažą turintys) vertina neįgaliuosius kaip ribotų galimybių, gailesčio ir užuojautos vertus asmenis (N. L. Gage, D. Berliner, 1994).

Susiduriama su problema, jog aplinkiniai per mažai žino apie neįgaliuosius. Vakarų šalių patirtis rodo, jog kuo dažniau visuomenė mato neįgalius, kuo daugiau apie juos žino, tuo adekvačiau vertina (Kaffemanienė, 2001, Galkienė, 1999).

Dalis respondentų siekia suteikti mokiniams žinių apie negalę turinčius žmones. Jie rašo:

„Kalbame su mokiniais, kas yra negalia, kokie būna negalios sutrikimai. Toliau patikslinami faktai, kiek Lietuvoje yra invalidų, iš jų kiek yra vaikų. Kalbama apie tai, kad sutrikusios psichikos žmonės kaip visi kiti gali kurti ir dirbti, aktyviai dalyvauti bendruomenės gyvenime“.

Mokiniams aiškinama, kad neįgalieji yra:

„tokie kaip ir mes, sveikieji, „normalūs“ žmonės, kurie gali dalyvauti visuomenės gyvenime“.

Etikos mokytojai diskutuoja su mokiniais apie negalę turinčių asmenų integraciją, socialinį dalyvavimą visuomenėje. Pripažįstama, kad šiuo metu susiklosčiusi situacija nėra palanki neįgaliesiems. Visų pirma dėl to, jog „sveikųjų bendruomenėje“ paplitusi negatyvi nuostata, jog neįgalieji dėl menkesnių gebėjimų negali dalyvauti bendroje veikloje, kad „jie daug ko negali“.

Mokinių klausama:

„Ką turi daryti aplinkiniai, kad negalę turintis žmogus jaustųsi laimingas, neatstumtas visuomenės?“

Pasigirsta įvairūs mokinių atsakymai. Mokytojai teigia, kad teoriškai visi pritaria neįgaliųjų integracijai, sako, jog mielai bendrautų su negalę turinčiais žmonėmis, pasiūlytų jiems savo pagalbą, bet realybė yra kiek kitokia. Etikos mokytojai mano, kad retas vaikas rinktųsi sau į draugus negalę turintį bendraamžį. Juk ypač paauglystėje svarbi aplinkinių nuomonė, o bendrauti su „kitokiu“ vaiku tiesiog „nemadinga“.

Todėl svarbus vaidmuo tenka mokytojui, kaip informacijos perteikėjui. Beje, labai svarbu, kad pats pedagogas neturėtų neigiamų nuostatų neįgaliųjų atžvilgiu, turėtų pozityvią nuomonę šiuo klausimu, būtų atviras kitų nuomonei bei požiūriui (Gage, Berliner, 1994).

Etikos mokytojai siūlo empatiškai pažvelgti į kito žmogaus padėtį, sako, jog:

„niekada negalima juoktis iš nelaimingų žmonių, nes taip gali nutikti kiekvienam“.

Psichologai (Almonaitienė, 2004, Suslavičius, 1998) teigia, kad dažnai daroma nesąmoninga prielaida, jog pasaulyje yra teisingumas. Kitaip tariant, kiekvienas darbas, nesvarbu geras ar blogas, sulaukia atpildo. Vienas iš aiškinimų, kodėl žmonės taip galvoja, yra toks: taip ginamasi nuo minties, kad ir pačiam gali atsitikti nelaimė: nes ji ateina tik pas „nusipelnčius“.

Analizuojant tyrimo duomenis pastebėta, kad ne tik mokiniai, bet ir pedagogai, kalbėdami apie negalę turinčius žmones, dažnai vartoja sąvokas: „kitoks“, „toks“ „normalus“, „nenormalus“ ir pan. Kyla klausimas, kaip šiuos vaikus, turinčius specialiųjų poreikių, vengiant nereikalingų būdvardžių ar įvardžių. Dalis respondentų siūlo:

„vadinkime visus vaikus vardais“.

Pastebėta, jog etikos mokytojai, kalbėdami apie neįgaliuosius, išryškina vidines jų savybes. Teigiama, jog neįgalieji yra jautresni, geresni, nuoširdesni, atviresni, labiau išgyvena dėl kitų žmonių nesėkmių, linkę užjauti ir paguosti.

Mažesnė dalis respondentų tvirtina, kad neįgalusis – lygiavertis bendruomenės narys, o negalė priklauso nuo situacijos. Mokytojai mano, kad tinkamai pritaikyta aplinka bei adekvatus, požiūris į negalę turinčius asmenis užtikrintų sėkmingą neįgaliųjų dalyvavimą visuomenėje.

Siekiant išsiaiškinti, kaip mokytojai vertina negalę turinčių asmenų integraciją, buvo pateiktas klausimas: „**Kokius diskusinius klausimus kelia mokytojai apie neįgaliųjų integraciją į sveikųjų bendruomenę, remiantis pateikta iliustracija (4 pav.) ?**“

4 pav. Vaiva Vaicekauskienė. Esu žmonių vaikas. Dorinio ugdymo vadovėlis 5 – 6 klasėms ir 7 klasės mokiniams, pirmus metus lankantiems etikos pamokas. Vilnius, Alma littera, 1998

Atliktas tyrimas rodo, jog Šiaulių rajono mokyklose dirbantys mokytojai kalba su mokiniais apie neįgaliųjų integraciją į sveikųjų bendruomenę, bendrojo lavinimo mokyklas. Aiškinant mokiniams apie neįgaliuosius, keliami klausimai:

„Kas yra negalia ? Kokios gali būti negalios priežastys ? Kokią negalios rūšį gali turėti paveikslėlyje pavaizduota mergina ? Su kokiais sunkumais susiduria neįgalieji, sėdintys vežimėlyje ? Ko neįgalintys žmonės tikisi iš aplinkos žmonių ? Ar jie yra laimingi būdami kartu su sveikaisiais ? Kaip dažniausiai jaučiasi sveikieji, kaip jie reaguoja į neįgaliuosius ?“;

„Ar turėtų su jumis kartu mokytis neįgalūs vaikai ? Kaip turėtume elgtis mes, kad šie žmonės šalia mūsų jaustųsi saugiai ?“;

„Ar mūsų mokykloje mokosi negalių turintys vaikai ? Jei ne, tai kodėl ? Ar mūsų seniūnijoje yra tokių vaikų ? Kuo naudingas negalių turinčiam vaikui mokymasis bendrojo lavinimo mokykloje ? Ar jie galėtų būti „įkvėpimu“ kitiems, t.y. sveikiems. Gal jie gali padėti mums geriau suprasti pačius save ? Ar mūsų visuomenėje neįgalieji nepatiria diskriminacijos ? Kokia tavo nuomonė apie neįgaliųjų integraciją į sveikųjų bendruomenę ? Ar mūsų mokykla yra pasirengusi priimti neįgaliuosius ? Kaip jaučiasi pats neįgalusis tarp sveikųjų ?“.

Reikia pripažinti, kad nemaža kliūtimi neįgaliųjų integracijai į bendrojo lavinimo mokyklas tampa nepritaikyta neįgaliesiems aplinka. Todėl mokytojai kelia klausimus:

„Ką reikėtų padaryti mūsų mokykloje, kad joje galėtų mokytis vaikai, sėdintys invalido vežimėlyje ? Kaip turėtų pasikeisti mokyklos aplinka, kad joje galėtų mokytis fizinę negalę turintys vaikai ?“.

Mokytojai pripažįsta, kad visuomenėje vyrauja neigiamos nuostatos negalę turinčių asmenų atžvilgiu. Labai dažnai nuvertinamos jų galimybės, neatsižvelgiama į negalę turinčiųjų poreikius. Pedagogai teigia, jog pats laikas laužyti stereotipus, šviesti visuomenę neįgaliųjų socialinio dalyvavimo klausimais, ugdyti jaunąją kartą, kuri priimtų kiekvieną, kaip lygiavertį visuomenės narį. Taip pat padėti neįgaliesiems adaptuotis sveikųjų bendruomenėje. Pedagogai mano, jog

reikalinga kvalifikuota pagalba integracijos procesui paspartinti. Akcentuojama socialinio pedagogo svarba.

Šiaulių miesto mokyklose dirbantys pedagogai kelia šiuos klausimus:

„Kaip turėtumėte keisti savo požiūrį į neįgaliuosius? Ar lengva negalę turintiems asmenims integruotis į sveikųjų bendruomenę? Ar mes pasirengę juos priimti, matyti tarp mūsų, bendrauti, padėti? Kur, kokiose įstaigose iki šiol buvo ugdomi neįgalieji? Kaip reaguotumėte, jei jūsų klasėje būtų mergaitė su negale? Ar pagelbėtumėte jai? Ar bendrautumėte taip pat, kaip ir su kitais klasės draugais? Kokių naujų bendravimo įgūdžių įgyja neįgalus vaikas bendraamžių būryje? Kaip elgtumėtės, jei jūsų draugas būtų neįgalus?“

Kaip ir visoje visuomenėje, taip ir pedagogų bendruomenėje vyrauja įvairios nuomonės. Vieni pritaria, kad neįgaliuosius reikia integruoti į bendrojo lavinimo mokyklas, kiti prieštarauja tam, sakydami, jog negalę turintiems žmonėms tinkamiausia vieta – specialiojo ugdymo įstaigos, dienos užimtumo centrai ir kt. Pastarieji kelia klausimus mokiniams:

„Ar dažnai neįgalieji trukdo tau, kitiems? Ar reikia ypatingų pastangų bendraujant su gyvenimo nuskriaustaisiais?“

Mokytojai rašo:

„Stengiamės atlaisvinti vietą jei yra žmonių su rateliais. Ką darysi – jei reikia, tai reikia“.

Netiesiogiai, tačiau mokiniams formuojama nuostata, kad neįgalieji yra kliūtis sveikiesiems, užima daugiau vietos, sukelia tam tikrų nepatogumų, yra nesavarankiški, jiems nuolat reikia padėti ir pan.

Etikos pamokoje nagrinėjama tema apie Dauno sindromą turintį berniuką. **„Kaip mokytojai aiškina, remdamiesi tekstu „Robinas“, apie neįgaliuosius?“**, turinčius protinę negalę, **„Ką sako mokiniams?“**. Anketoje pateikiamas šis tekstas:

„Robinas

Jis moka lakstyti ir juoktis. Moka žaisti ir piešti. Moka džiaugtis ir išdykėliškai ploti rankomis. Tačiau jis yra vaikas, kuris atėjo į pasaulį su vadinamuoju intelekto sutrikimu.

Suaugusieji dažnai nežino, kaip vadinti tokius vaikus. Kai kurie vadina „silpnapročiais“ arba „idiotais“. Specialistai sako, kad Robinas turi „Dauno sindromą“. Žmonės kartais vadina tai mongolizmu. Šiaip ar taip – Robinas yra Robinas. Jis gyvena su mumis. Jis nepakartojamas, kaip ir kiekvienas kitas vaikas. Pasulyje jis vienintelis toks – Robinas. Robinui labai patinka judėti. Jis mėgsta šokinėti ant batuto, verčiasi kūliu ant žemės, bėga lenktynių su vyresniu broliu ir važinėjasi paspirtuku. Dabar Robinas kaip tik mokosi plaukti. Bet labiausiai jam patinka žaisti kamuoliu arba siausti žaidimų aikštelėje. Dar mėgsta klausytis muzikos ir judėti jos ritmu.

Ramiai pasėdėti jam būna labai sunku“.²

Mokytojai įvairiai interpretavo tekste aprašytą situaciją. Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklose dirbantys pedagogai mano, kad :

„Visada reikia moksleiviams paaiškinti sąvokas, kuriomis jie „svaidosi“ apie neįgaliuosius. Gal kartais jie tik žino tokių žodžių, o nežino ką jie reiškia“.

² Etika 5 / 6 klasei. / Sud. U. Gerber, H. Hanischas, P. Lehmannas ir kt., Vilnius, Alma littera, 1997

„Kokią negalę turi Robinas ?“, - klausia mokytojai. „Ką reiškia sąvokos „silpnaprotis“, „idiotas“, „Dauno sindromas“ ?“.

Kalbama, jog: „Visų pirma Robinas yra žmogus, toks pat, kaip ir visi. Tačiau jis yra menkesnio intelekto, nors jį sunku išmatuoti, prastesnių socialinių įgūdžių derinys. Berniukas labiau priklausomas nuo tėvų, tačiau daug ką moka savarankiškai atlikti. Yra švelnus, draugiškas, nuoširdus, bet ramiai išlikti vienoje vietoje jam yra sunku, todėl judrūs žaidimai labiausiai patinka. Jie gali mokytis specialioje mokykloje, kai kurie gali ir daugiau pasiekti. Tokie, kaip Robinas, nesvarbu kur jie gimtų, kokie tėvai bebūtų, jie visi vienas į kitą panašūs savo išvaizda“.

Mokytojų bendruomenėje vyrauja nuomonė, jog neįgalūs, ypač su protine negale, turėtų mokytis specialiose įstaigose, bet ne bendrojo lavinimo mokyklose. Tai dar kartą įrodo, jog ugdymas yra labiau orientuotas į teorinių žinių suteikimą, bet ne į bendrųjų gebėjimų, socialinių įgūdžių ugdymą. Netiesiogiai, tačiau išreiškiama nuomonė, jog bendrojo lavinimo mokykloje neįgalieji taptų kliūtimi sveikiesiems.

Pedagogai mano, kad mokiniai linkę perimti išankstinį nusistatymą neįgaliųjų atžvilgiu. Viena iš priežasčių, kodėl taip atsitinka, mokytojai įvardija informacijos trūkumą. Jie teigia, kad per mažai kalbama apie neįgaliuosius, negalę apskritai. Manoma, jog mokinių nuostatą formuoja negatyvus, per praėjusius dešimtmečius susiformavęs visuomenės požiūris į negalę turinčius žmones (Ruškus, 2002). Todėl mokytojai sako mokiniams, jog:

„neįgalieji, tokie kaip Robinas turi mūsų visuomenėje teises: teisę į pagarbą jų orumui, teisę į kuo normalesnį ir pilnavertiškesnį gyvenimą, teisę gyventi savo šeimoje arba ją pakeičiančioje aplinkoje, dalyvauti įvairioje visuomenės veikloje. Jie turi būti ginami nuo bet kokio išnaudojimo, diskriminacijos, įžeidžiančių ar žeminančių apribojimų ir elgesio“.

Kalbėdami apie neįgaliuosius mokytojai siūlo mokiniams pagalvoti, apie tai, kaip jie jaustųsi, ką išgyventų, jei negalė ištikti juos, ar jiems artimus žmones. Štai ką jie rašo:

„Mes ne patys pasirenkame neįgalumą. Visada reikia įsivaizduoti save nelaimingo žmogaus vietoje ir nedaryti to, kas skaudintų tave“;

„Šis berniukas gimė neįgalus. Tačiau nuo negalios nesame apsaugotas nei vienas. Mes nenorime, kad mus žemintų, iš mūsų šaipytųsi, lygiai taip pat nenori ir neįgalus vaikas“.

Didžioji dalis pritaria neįgaliųjų integracijai, sako, kad reikia organizuoti bendrą veiklą, kurioje galėtų aktyviai dalyvauti ir sveikieji, ir neįgalieji, lavindami savo mokėjimus bei įgūdžius.

„Mes turime žaisti kartu su Robinu“, - sako mokytojai. „Sugalvoti naujų, idomių žaidimų, jokių būdu neakcentuoti jo neįgalumo, priešingai, skatinti ir girti jį“.

„Ne jo problema, kad Robinas yra kitoks, o mūsų reikalas būnant su juo, tapti kitokiais; nereikia bijoti bendrauti su juo“.

„Visi mes norime būti gražūs, sveiki, bendrauti su tokiais pat patraukliais žmonėmis, bet negalime atstumti ir turinčių fizinių trūkimų, taip padarysime juos dar nelaimingesniais“, - sako mokytojai.

„Ką apie šią situaciją kalba mokiniai, kokios jų mintys ?“

Mokinių tarpe vyrauja prieštaringos nuomonės. Vieni pritaria, kad neįgalūs vaikai lankytų jų mokyklas, kiti tam prieštarauja.

„Aš su tokiu nedraugaučiau. Jis trukdytų mums žaisti. Jis nesupranta mūsų žaidimo taisyklių“, - teigia vieni.

Mokytojai mano, kad mokiniai atspindi visuomenės (bent jau didžiosios dalies) požiūrį į neįgaliuosius. Taip pat jie semiasi patirties iš šeimos narių (Burneckienė, 1996). Perima jų nuostatas, požiūrį bei paverčia juos asmeniniais įsitikinimais.

„Mokiniai sako, kad nėra su jais bendravę, todėl ir nežino, kaip būtų iš tiesų“.

Šis teiginys patvirtina, jog mokiniai linkę perimti nuostatas tų, kuriuos laiko autoritetu (mokytoją, tėvus, vyresnius bendraamžius).

„Jie sunkiai suvokia, kad Robinas galėtų būti jų geriausiu draugu, nes jie norėtų rinktis geriausią draugą iš sveikųjų tarpo. Sako, kad būtų įdomu, jei toks mokinys atsirastų jų klasėje, manydami, kad tada geriau pažintų, suprastų ir gal pakeistų savo išankstinę nuostatą neįgaliųjų klausimu“.

„Mokiniai supranta, kad Robinas nori bendrauti, turėti draugų, tačiau kai kurie nenorėtų su juo draugauti sakdami, kad nebūtų galimybės tobulėti. Dauguma sutiktų su Robinu praleisti neilgą laiką. Mokiniams sunku suvokti, kad Robinas vertas tokios pat pagarbos ir dėmesio kaip sveikieji, kadangi iš aplinkos girdi pažeminimus neįgaliųjų adresu“.

Kiti mokiniai mielai priimtų į savo būrį negalę turinčius vaikus, jie teigia:

„Tegu būna kartu visi tokie kaip Robinas. Aš galėčiau draugauti su juo ir padėti jam“.

Lyginant Šiaulių miesto ir kaimo mokyklas lankančių vaikų atsakymus, galima teigti, jog rajone besimokančiųjų nuomonės yra palankesnės neįgaliųjų atžvilgiu.

2.5 Pagrindinių klasių lietuvių kalbos vadovėlių tekstų bei paveikslėlių interpretavimas klasėje

Apklausoje dalyvavo lietuvių kalbos mokytojai iš įvairių Šiaulių regiono mokyklų, dirbantys su pagrindinių klasių mokiniais. Siekiama išsiaiškinti: **„Kokius diskusinius klausimus užduoda mokytojai mokiniams, perskaičius šį tekstą ?“**.

Anketoje mokytojams pateikiamas tekstas:

„Ji, (misis Karmaikl) rodos, niekada nepastebėdavo mano ramentų. Per visus mūsų pažintiesmetus ji nė karto apie juos neužsiminė. Ji niekada nežiūrėdavo nei į juos, nei į mano kojas, nei į nugarą. Visada žiūrėdavo man į veidą.“¹

Mokytojai, atkreipė mokinių dėmesį į berniuko negalę, siekdami išsiaiškinti negalės pobūdį, bei su ja susijusias sąvokas.

„Apie kokią negalę kalbama tekste ? Ramentai – kas tai ? Kam jie reikalingi ?, - klausia mokytojai.

¹ Laima Abraitytė. Skaitiniai. Vadovėlis V klasei. Antroji knyga. Kaunas, Šviesa, 1997

Analizuodami tekstą, mokytojai diskutuoja apie sveikųjų ir neįgaliųjų bendravimo ypatumus ir kelia šiuos klausimus:

„Ar ši negalė turi kokios įtakos tarpusavio bendravimui ? Kodėl ji, jūsų manymu, niekada nepastebėdavo ramentų ? Kokią įtaką žmonių bendravimui daro išvaizda, kūnas ? Kaip reikia bendrauti su neįgaliumi vaiku ? Ar mokame bendrauti su neįgaliaisiais ? Kaip to išmokyti ?“.

Daugelis nežino, kaip užmegzti pokalbį, ką sakyti, užjausti, ar tiesiog „nepastebėti“ neįgaliųjų. Dauguma apklaustų lietuvių kalbos mokytojų išreiškia humanistinį požiūrį į neįgaliuosius ir teigia, jog jiems itin stinga „normalaus bendravimo, be gailėsčio ir užuojautos. Neįgalieji tiesiog nori būti tokie kaip visi“, - teigia mokytojai.

„Ko labiausiai nori nevaikštantis žmogus ? Kaip turėtume elgtis su neįgalioju, kad jis jaustųsi gerai ?“, - klausia mokytojai.

Mokinių nuomonės įvairios. Vieni sako, jog bijo neįgaliųjų, kiti, kad tiesiog nenori draugauti su kitokiais vaikais, nes su sveikais bendraamžiais bendrauti įdomiau. Dar kiti išsako diskriminuojantį požiūrį neįgaliųjų atžvilgiu, teigdami, kad tarp sveikųjų „tokiems“ ne vieta.

Socialiniai mokslai padėjo suprasti, kad asmens neįgalumas skirtingai pasireiškia skirtingose aplinkose (Ruškus, 2003). Kitaip tariant, ne pati negalė lemia neįgalaus asmens galimybes visuomenėje, kiek aplinkos veiksniai, kurie turi įtakos tam, kad neįgalus asmuo gali realizuoti savo potencialą. Slopinančios arba stimuliuojančios aplinkos veiksnys – aplinkinių žmonių įsitikinimai, požiūriai, nuostatos, įsitikinimai, stereotipai. Deja, nuostatos į neįgaliuosius dažnai būna neigiamos. Labiau išryškunami šių žmonių negalės nei gebėjimai. Keliamas klausimas: *„Ar visada žmogus su ramentais nieko vertas ?“*. Vadinasi, tam tikrose situacijose apie neįgaliuosius kalbama kaip apie nieko vertus žmones.

Yra ir kitokių nuomonių. Kai kurie mokytojai pastebi, jog:

„yra situacijų, kai mes, sveikais save laikantys žmonės, tampame neįgalūs (pvz. Japonijoje nemokėdami japonų kalbos). Kartais fiziškai neįgalus žmogus be trūkumų turi ir privalumų, kurie mums, sveikiems neprieinami“.

Lietuvių kalbos, kaip ir etikos, bei pradinių klasių mokytojai pastebi, kad vaikams trūksta žinių apie negalę turinčius asmenis, bendravimo su jais įgūdžių. Todėl visuomenėje egzistuojančios nuostatos jiems atrodo kaip neginčijama tiesa. Ką daryti?

Pasak C.J. Meijer (2003), integracijos sėkmė priklauso nuo mokytojų požiūrio į specialiųjų poreikių vaikus, gebėjimo tobulinti socialinius santykius, noro spręsti kylančias problemas. Autorius mano, jog būtina kurti alternatyvius mokymo metodus, lanksčią mokymo sistemą. Ugdytinių mokymo programa turi būti pritaikoma prie jų poreikių, atsakyti į jiems rūpimus klausimus. Manoma, jog mokytojai turėtų labiau bendradarbiauti tarpusavyje, semtis patyrimo vienas iš kito. Išylančias problemas derėtų spręsti komandiniu principu – mokytojai, mokiniai bei jų tėvai turi tapti aktyviais ugdomojo proceso dalyviais.

Anketoje pateikiama iliustracija (5 pav.) iš lietuvių kalbos vadovėlio. Prašoma parašyti: „Kaip mokytojai aiškina mokiniams apie neįgalų berniuką, pavaizduotą iliustracijoje? Ką kalba apie negalę?“

5 pav. Laima Abraitytė. Skaitiniai. Vadovėlis V klasei. Antroji knyga. Kaunas, Šviesa, 1997

Dalis apklaustų mokytojų teigia, kad iliustracijoje pavaizduotas neįgalus berniukas nėra nei liūdnas nei vienišas, jis turi daug draugų ir gyvena pilnavertį gyvenimą. Štai ką jie rašo anketoje:

„Berniukas gimė sveikas. Neįgaliu tapo persirgęs poliomelitu. Bet tai tik išorinė negalia. Berniukas labai gražus, patrauklus. Jo gyvenimas nei liūdnas, nei nykus, nes jis apsuptas gerų draugų“;

„Nors mažasis berniukas yra luošas, bet jo gyvenimas nėra nei liūdnas, nei nykus – jį myli draugai. Berniukas turi daug įdomių užsiėmimų, yra jautrus, geros širdies, todėl nesijaučia nelaimingas“.

Mokytojų atsakymai rodo, jog neigiamos nuostatos apie negalę bei neįgaliųjų socialinę atskirtį, neturi įtakos jų nuomonei. Nors, reikia pripažinti, kad iliustracija vadovėlyje (5 pav.), turi netiesioginę, galbūt labiau giluminę reikšmę, (Ruškus, J., Pocevičienė, R., Geležinienė, R., Urbelytė, I. 2004), kurią atskleidžia dalis respondentų:

„berniukas liūdi dėl to, kad negali gyventi pilnaverčio gyvenimo“.

Mokytojai aiškina apie negalę remdamiesi savo neigiamu patyrimu. Iš tiesų, tekste nerašoma apie tai, kad negalę turintis vaikas yra nelaimingas ar atstumtas. Priešingai, rašoma, jog jis aktyviai dalyvauja bendruomenės gyvenime, netgi padeda aplinkiniams. Vadinasi, iliustracija vadovėlyje neatspindi realios situacijos, o formuoja mokiniams klaidingą nuostatą, jog neįgalusis berniukas yra atstumtas, išskirtas iš sveikųjų tarpo, nepalaikantis socialinių ryšių.

Mokytojai diskutuoja su mokiniais, ar reikia padėti neįgaliajam. Jei taip, kokia pagalba būtų naudingiausia. Vieni mokytojai sako, kad:

„neįgaliam vaikui reikia padėti ten, kur jam sunku užlipti, nueiti, atsisėsti“, kiti sako, kad „padėti neįgaliajam – tai sugebėti įžvelgti jo gebėjimus, nesusijusius su negale“.

Ko gero, padėti neįgaliajam reikia tiek moraline, tiek fizine prasme. V. Gudonis, E. Novogrodskienė pastebi, kad dažnai visuomenės požiūris į neįgaliuosius išreiškiamas globa. Per didelės globos (hiperglobos) pozicija lemia neįgaliųjų nesavarankiškumą, nesugebėjimą

bendrauti, menkus socialinius įgūdžius, nepakankamą savęs pažinimą (Juodraitis, 1994, Karvelis, Baranauskienė, Elijošius, 1997).

Remiantis atlikto tyrimo duomenimis, galima teigti, kad mokytojai kaimo bendruomenėje labiau linkę globoti ir užjausti neįgaliuosius. Štai ką jie rašo:

„Kūrėjas pasirinko šį berniuką, jog įrodytų: žmogus yra stiprus, jis gali daug ką pasiekti. Tačiau sveikiems duota misija: padėti tam, kuris silpnėsi“.

Neįgalieji įvardijami kaip silpnėsi visiomenės dalis, kuriai reikalinga sveikųjų, t.y. stipriosios visuomenės dalies pagalba ir parama, už kurią susilaukiama atpildo. Šis požiūris grindžiamas religinėmis dogmomis ir tiesomis.

Kiti mokytojai (iš miesto mokyklų), rašo:

„Jei vaikas yra neįgalus, dar nereiškia, jog jis yra nelaimingas“. „Neįgalus – tai nereiškia neįdomus. Juk kojomis tik vaikštai, bėgioji, o bendrauji žodžiais, mintimis“.

Miesto mokyklose dirbantys pedagogai aiškina mokiniams, jog:

„Fizinė negalė apsunkina berniuko gebėjimą judėti, tačiau neužkerta kelio į bendravimą, mokymąsi. Tokiam vaikui reikalinga kitų pagalba, tačiau jis irgi gali padėti. Šiandieninės technologijos gali palengvinti ir pavyairinti neįgalių žmonių gyvenimą. Reikia džiaugtis gyvenimu kokį turi, svarbiausia, nebūti išskirtam iš kitų“, „reikia susitaikyti su negalia ir išmokti gyventi su ja“, - mano jie.

Taip pat mokytojai kalba apie neįgaliųjų adaptacijos problemas, diskutuoja klasėje keldami šiuos klausimus:

Jie rašo:

„Iliustracijoje matome berniuką su fizine negale. Fizinė ir kitokia negalė gali būti įgimta. Tačiau neįgalie galime tapti kiekvienas po tam tikrų ligų, nelaimių. Staiga tapus neįgaliam sunku psichologiškai prisiderinti prie sveikųjų gyvenimo. Todėl labai svarbu nebūti abejingiems, neatitolti, nepalikti draugo vieno su savo mintimis, o tęsti draugystę, neįkyriai padėti“, - mano mokytojai.

Tiek miesto, tiek kaimo bendruomenėje dirbantys pedagogai prieina bendros išvados, kad :

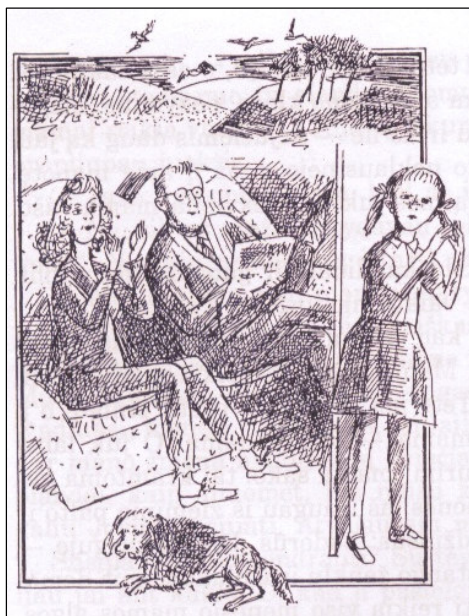
„Kiekvienas žmogus turi teisę jaustis pilnaverčiu visuomenės, mokyklos bendruomenės nariu“.

Šią nuomonę išsako ir remdamiesi vadovėlio tekstu:

„Žmonės „nepastebi“ mažojo pasakotojo luošumo. Berniukas, matydamas, kad aplinkiniai jį myli, tarsi „užmiršta“ savo negalę, todėl gali bendrauti lygiomis teisėmis“.

Remiantis tyrimo duomenimis galima teigti, jog dalis respondentų pripažįsta, kad neįgalieji turi dalyvauti mokyklos bendruomenės gyvenime kaip pilnateisiai jos nariai. Tačiau ugdymo turinys nėra orientuotas į negalę turinčių asmenų socialinio dalyvavimo skatinimą. Jame atsispindi nuostatomis bei stereotipais grįstas požiūris į negalę.

„Kaip mokytojai aiškina (remiantis pateikta iliustracija, 6 pav.) apie neįgaliųjų dalyvavimą sveikųjų bendruomenėje, palaikomus socialinius ryšius ?“

6 pav. Knygų valandos. Skaitiniai. Vadovėlis VII klasei./parengė Kęstutis Urba. Kaunas, Šviesa, 1999

Manoma, jog ugdymas šeimoje svarbus tiek neįgaliam vaikui, tiek negalių neturinčiam (Burneckienė, 1996). Šeimoje formuojamos vertybės, nuostatos, elgesio normos, kurios sąlygoja tolesnę vaiko socializaciją. I. Elijošienė (1996) teigia, kad siaura neįgalaus vaiko turima informacija, apie jį supančią aplinką, mažas pažintinis aktyvumas, nepakankami kognityviniai, bendravimo įgūdžiai dar labiau apsunkina jo socialinę adaptaciją. Nuolat būdami tarp žmonių, stebėdami juos, bendraudami su aplinkiniais, neįgalūs asmenys ne tik praplečia savo akiratį, bet ir sėkmingai integruojasi į visuomenę, adaptuojasi (Ruškus, 2001).

Dalis apklaustųjų pedagogų pritaria autorių išsakytomis mintims. Jie rašo, kad:

„Tokiems vaikams labai svarbus tėvų palaikymas“, nors „fizinė negalė neretai žmogų uždaro tarp keturių sienų, nes jis negali savarankiškai judėti, tačiau su artimųjų pagalba neįgalieji gali dalyvauti įvairiuose renginiuose, aplankyti spektaklius, vykti į ekskursijas, mokytis bendrojo lavinimo mokyklose, baigti universitetus ir kt. mokyklas“, „universitetai, mokyklos, teatrai, kino sporto salės, muziejai, koncertų salės turi būti atviri visiems“, - teigia mokytojai.

Pedagogai pritaria nuomonei, jog neįgaliesiems reikia būti tarp sveikųjų, *„tačiau yra tokių, kurie dėl sveikatos būklės negali dalyvauti sveikųjų bendruomenės gyvenime“, - mano jie.*

Tokių atveju, *„žmonėms su sunkesne negale teikiamos mokslo ir kitos paslaugos namuose, jie gali naudotis interneto paslaugomis, kitomis žiniasklaidos priemonėmis, bent tokiu būdu jausdamiesi visuomenės dalimi“.*

Pedagogai diskutuoja su mokiniais apie neigaliųjų integraciją. Dauguma apklaustųjų mano, jog:

„Geriausia būtų, jei mes neigaliuosius įtrauktume į veiklą, jie pajustų savo reikalingumą, svarbą“;

„Neigalieji turėtų adaptuotis sveikųjų bendruomenėje, kad nesijaustų vieniši. Visuomenė turėtų labiau atsižvelgti į tokių žmonių integraciją sveikųjų bendruomenėje, glaudinti socialinius ryšius“;

„Neigalieji dabar buriasi į įvairius klubus, tačiau jų dalyvavimas sveikųjų bendruomenėje – normalus dalykas“.

Dalis respondentų mano, kad bendrauti su neigaliaisiais nėra privalu. Kiekvienas turi pasirinkimo teisę. Šiaulių raj. mokytojai teigia, kad:

„Ryšys būtinas, bet nepažeidžiant abiejų pusių pasirinkimo teisės“. „Bendraukime su neigaliais jei norime, padėkime, jei galime, mylėkime, jei širdis liepia, tačiau gerbti privalome. Jis – žmogus“. „Pagarba, meilė, viskam kas gyva, būtinybė: kitu atveju gyvenimas bus nemielas bet kokiam žmogui“.

Mokytojai mano, jog kalbant apie neigaliuosius mokiniams, svarbu paminėti tai, ko šie žmonės jau yra pasiekę, kokiais pasižymi gabumais, kokioje veikloje dalyvauja ir pasiekia puikių rezultatų. Jie mano, kad pasakojimą reikia iliustruoti „gyvais pavyzdžiais“. Respondentai rašo:

„neigalieji gali dalyvauti visuomenės gyvenime, netgi gali tapti šeimo nariais (pvz. E. Žakaris, regėjimo negalę turintis žmogus). Sveikieji turėtų jiems padėti adaptuotis, negalima jų atskirti“. „Negalia netrukdo jiems dalyvauti sveikųjų bendruomenėje, palaikyti socialinius ryšius. Jie taip pat gali sportuoti, dainuoti, spręsti įvairiausias problemas kartu su sveikaisiais“.

Tiek užsienyje, tiek Lietuvoje integracija realizuojama daugelyje mokyklų. Mokyklinė integracija negalima be atitinkamų pagalbos priemonių (specialiojo, socialinio pedagogo), bendradarbiavimo (tarp vaikų, tėvų ir pedagogų). Deja, bendradarbiavimas dar nėra ypač sėkmingas. Kaip jau buvo minėta, sveikų vaikų tėvai vis dar baiminasi neigalaus vaiko klasėje, klasės pedagogas dažnai nežino kaip elgtis. Visiškai neminimas socialinis pedagogas, kuris galėtų nemažai nuveikti kuriant palankią ugdymui terpę, mažinant socialinę atskirtį, kurią patiria negalę turintys vaikai.

„Kokius diskusinius klausimus užduoda mokytojai, perskaičius pateiktą tekstą ? Ką sako mokiniai ?, - klausama lietuvių kalbos mokytojų, vedančių pamokas pagrindinės mokyklos klasių mokiniams. Anketoje pateikiamas šis tekstas:

„Kai prieš įrašą susitikdavome repetuoti, Monika (Mironaitė) labai nervindavosi dėl savo tarties – bijojo, kad plokštelėje staiga išryškės, jog ji nebesusitvarko su dikcija.“²

Aptardami situaciją, aprašytą tekste, mokytojai klausia mokinių:

„Kaip galima padėti žmogui, kuris turi problemų dėl tarties ? Kaip pašalinti tarties trūkumus ? Kurie specialistai gali padėti žmogui, turinčiam kalbos sutrikimų ?“.

² Regina Kožėniskienė, Bronius Dobrovolskis, Zigmas Zinkevičius. Lietuvių kalba. Vadovėlis IX klasei. Kaunas, Šviesa, 1999

Mokytojai tvirtina, jog: „mokiniai žino, kad tarties trūkumus šalina logopedai“, tačiau jie išvelgia ir psichologines problemas, pasitikėjimo savimi stoką.

Vieni svarsto: „ar nereikėtų Monikai apsilankyti pas psichologą?“, - kiti mano, kad: „galbūt kitokia veikla mažiau ją traumuos, o vietoje jos atsirastų žmogus, galintis geriau už ją atlikti šį darbą“, - tretis siūlo „ilgalaiques tarties treniruotes“.

Mokytojai klausia mokinių:

„Kodėl paprastai žmonės stengiasi savo negalę nuslėpti? Ar reikia jaudintis, kad aplinkiniai nepastebėtų kad ir mažiausio trūkumo?“.

Mokiniai mano, kad aplinkiniai yra labai nesupratingi, jie sako: „Mes bijome žmonių žiaurumo, bijome būti išjuokti“.

„Ką jums reiškia aplinkinių nuomonė?“, - užduodami šį klausimą mokytojai kalbasi su mokiniais apie tai, kad svarbu išklaudyti kiekvieną, tačiau visada reikia turėti savo nuomonę ir sugebėti ją apginti. „Kartais žmonės gali būti pikti, izeisti, užgauti“, - sako mokytojai ir pataria, jog nederėtų „imti giliai į širdį“ tų žodžių.

„Kaip jūs žiūrit į kalbėjimo defektų turintį mokinį?“, - klausia mokytojai. Iš mokinių tarpo pasigirsta įvairių nuomonių. Vieni sako, kad negalių turintys jiems netrukdo, kiti teigia, jog kartais iš jų pasišaipto, nes jie atrodo „labai juokingai“, dar kiti sako, kad jiems gaila jų.

Kalbama su mokiniais, jog nederėtų rodyti pernelyg didelio dėmesio neįgaliam žmogui, įkyriai siūlyti savo pagalbą. Geriausias sprendimas, mokytojų nuomone, pažvelgti į situaciją, neįgalių akimis ir „elgtis taip, kaip norėtumėt kad būtų elgiamasi su jumis“, - mano apklausti mokytojai.

Apklausa rodo, jog tiek mokytojų, tiek mokinių bendruomenėje vyrauja nuomonių įvairovė. Vieni pritaria neįgaliųjų integracijai, mano jog specialiųjų poreikių vaikai turi mokytis drauge su kitais, bendrojo lavinimo mokykloje, kiti abejoja, ar „mokyklos visiems“ kūrimas yra geriausias sprendimas. Pagrindinis argumentas, kuriuo remiasi prieštaraujantys šiam reiškiniiui pedagogai – jog neįgaliųjų integracijai nepasirengta metodiškai. Respondentai mano, kad integracijos problemos turi būti sprendžiamos, bet imtis iniciatyvos jie nelinkę. Spręsti problemas, jų manymu, turi „kažkas“ kitas.

Suprantama, jog mokytojų diskusijos bei abejonės labiausiai paliečia ugdytinius. Vieningo sprendimo lyg ir nėra, todėl mokiniai taip pat linkę abejoti.

3. Apibendrinimai ir diskusija

Tyrimas atliktas naudojant pusiau standartizuoto interviu raštu ir narrative metodiką, atskleidė neįgaliųjų socialinio dalyvavimo bendrojo lavinimo mokyklos bendruomenėje perspektyvą. Apklausti Šiaulių miesto bei rajono bendrojo lavinimo mokyklų pradinių ir pagrindinių klasių etikos bei lietuvių kalbos mokytojai. Tyrimas padėjo atskleisti, *kaip ugdymo turinys perteikiamas mokiniams, ar skatinamas neįgaliųjų socialinis dalyvavimas mokyklos bendruomenėje, ką mokytojai mano apie „mokyklos visiems“ kūrimą* (Ruškus, 2002). Tirta mokytojų nuomonė, nuostatos ir įsitikinimai neįgaliųjų atžvilgiu.

Apibendrinant tyrimo duomenis galima teigti, kad vadovėlių tekstai bei iliustracijos, vaizduojančios neįgaliuosius, dažnai yra diskriminacinio pobūdžio, mažai dėmesio skiriama vaikų supratingumui, tolerantiškumui ugdyti. Mokytojai teigia, kad negalę turintys asmenys vaizduojami kaip vieniši, liūdni, išskirti iš visuomenės, dar labiau sustiprinamas įspūdis, jog neįgalieji išgyvena socialinę atskirtį (Gailienė, 2000, Ruškus, 2000, Reints, 1997, Tawil, 2001).

Ypač svarbus mokytojo, kaip informacijos perteikėjo vaidmuo (Day, 1998, Neifach, 2003, Rajeckas, 2004, Ruškus, 2000). Reikšminga, kaip patys mokytojai traktuoja negalę, kaip vertina specialiųjų poreikių vaikų socialinį dalyvavimą mokyklos bendruomenės veikloje. Atlikus tyrimą paaiškėjo, kad mokytojų nuomonės šiuo klausimu gana prieštaringos. Vieni pritaria, jog specialiųjų poreikių vaikai turi mokytis kartu su kitais, bendrojo lavinimo mokykloje ir teigia, kad tiek neįgalieji, tiek negalių neturintys mokymiesi drauge įgytų vertingos bendravimo patirties, geriau pažintų vieni kitus, kiti – prieštarauja sakydami, kad mokykla dar nėra pasirengusi priimti į savo tarpą vaikų su negale, teigia, kad stinga kvalifikuotos specialistų pagalbos, nėra sukurtų mokymo programų bei metodų, užtikrinančių sėkmingą ugdymą.

Mokytojai teigia, kad mokinių tarpe taip pat vyrauja nuomonių įvairovė. Klasėje, diskutuojant apie negalę turinčių bendraamžių įgalinimą (angl. *empowering*), (C. Sutton, 1999, Ruškus, 2002), įtraukimą į aktyvią mokyklos bendruomenės veiklą, paaiškėjo, kad dalis mokinių neprieštarautų, jei jų klasėje ar mokykloje mokytųsi neįgalūs. Mokiniai teigia, kad būtų įdomu jį pažinti. Kita dalis mokinių mano, kad bendrauti su negalę turinčiu bendraamžiu būtų neįdomu, nes jis ne viską gali. Tyrimo metu paaiškėjo, kad daugelio mokinių požiūris į neįgaliuosius, ar specialiųjų poreikių turinčius asmenis - pakankamai pozityvus. Problema yra ta, kad teigiama mokinių patirtis su neįgaliaisiais nėra stimuliuojama vadovėlių turinio bei mokytojų nuomonės.

Išvados

Tyrimo duomenys leidžia pateikti šias išvadas:

1. Bendrojo lavinimo mokyklos ugdymo turinys nėra orientuotas į neįgaliųjų socialinio dalyvavimo skatinimą.

Pirmoji hipotezė pasitvirtino. Bendrojo lavinimo mokyklos ugdymo turinys iš tiesų nėra orientuotas į neįgaliųjų socialinio dalyvavimo skatinimą. Pradinių bei pagrindinių klasių etikos, bei lietuvių kalbos vadovėliuose pateikiama informacija apie neįgaliuosius – diskriminacinio pobūdžio. Negalę turintys asmenys dažniausiai vaizduojami atskirti nuo kitų, jiems priskiriamos neigiamos savybės bei būdo bruožai.

2. Hipotezė, jog etikos mokytojų požiūris bei nuostatos į neįgaliuosius mažiausiai stereotipiški, nepasitvirtino.

Etikos mokytojų nuostatos neįgaliųjų atžvilgiu, nėra mažiau stereotipiškos ar labiau adekvačios nei lietuvių k. mokytojų. Tyrimas parodė, jog tiek vienoje, tiek kitoje respondentų grupėje vyrauja diskriminacinio pobūdžio nuostatos, menki lūkesčiai dėl negalės, gailesčio, užuojautos jausmai, hipergloba neįgaliajam.

3. Hipotezė, jog mokytojai iš miesto bendrojo lavinimo mokyklų, labiau nei mokytojai iš rajono mokyklų, akcentuoja kad specialiųjų poreikių vaikas yra lygiavertis klasės, mokyklos bendruomenės narys, pasitvirtino.

Šiaulių rajono mokyklose dirbantys pedagogai humaniškesni neįgaliesiems, linkę globoti juos bei užjausti, pernelyg nuvertina negalę turinčių gebėjimus ir galias. Miesto bendrojo lavinimo mokyklų pedagogai dažniau akcentuoja, kad neįgalieji – lygiaverčiai bendruomenės nariai.

Rekomendacijos

Siekiant specialiųjų poreikių turinčius vaikus integruoti į bendrojo lavinimo mokyklas, reikėtų:

- kurti aplinką, kurioje vaikas gautų specialistų (socialinio pedagogo, specialiųjų pedagogų, logopedų, kineziterapeutų, asistentų, judėjimo negalę turintiems asmenims ir kt.) pagalbą, leidžiančią jam tapti lygiaverčiu mokyklos bendruomenės nariu, jaustis saugiai ir jaukiai;
- kiekvienas pedagogas turėtų suprasti, kad jis pats turi ieškoti būdų, kaip dirbti su mokiniais, kokius ugdymo metodus, formas taikyti, siekiant užtikrinti įvairių gebėjimų mokinių mokymąsi drauge, aktyvų jų dalyvavimą mokyklos bendruomenės veikloje;
- mokyklų aplinką pritaikyti neįgaliesiems vaikams, gerinti materialinę mokyklos bazę, papildyti ją mokymo priemonėmis;
- organizuoti įvairius popamokinius renginius, projektus, kuriuose galėtų dalyvauti ir specialiųjų poreikių, negalę turintys vaikai, kurie neturėtų likti tik pasyviais stebėtojais, bendravimas turi vykti spontaniškai, turėtų būti siekiama, kad pranyktų riba tarp „jie“ ir „mes“;
- reikėtų šviesti visuomenę (taip pat mokinius ir jų tėvus), suteikti žinių apie negalę, išryškinant neįgaliųjų gebėjimus, bet ne trūkumus;
- ugdymo turinys turėtų labiau atspindėti neįgaliųjų socialinį dalyvavimą visuomenėje, mokyklos bendruomenėje, daugiau dėmesio turi būti kreipiama į tai, kad vadovėlių tekstuose, paveikslėliuose neįgalieji būtų pateikiami lygiavertiškai sveikiesiems, nediskriminuojant jų, vengiant parodyti silpnumo, kitoniškumo, išskirtinumo;
- vadovėlių rengėjai turėtų konsultuotis su socialinės integracijos ekspertais;
- mokytojai turėtų būti labiau atviri naujovėms, įgyti daugiau specialiosios psichologijos žinių, keisti savo požiūrį į „kitokių“ vaikų galimybes; galbūt vertėtų parengti metodines rekomendacijas pedagogams, kuriose būtų aiškinama, kaip tekstų ar paveikslėlių medžiagą aptarti su mokiniais, nesužadinant neigiamų nuostatų neįgaliųjų atžvilgiu.

Literatūra:

1. Ambrukaitis, J. (1999). Pedagogų požiūris į specialiųjų poreikių vaikų integraciją. *Specialusis ugdymas*, 2, 24-27.
2. Almonaitienė, J. (2004). Bendravimo psichologija. Kaunas: Technologija.
3. Baranauskienė, I., Karvelis, V., Elijošius, E. (1997). Jaunuolių, turinčių psichofizinio vystymosi sutrikimų, profesinis ir socialinis rengimas. Iš Lietuvos reabilitacinio profesinio rengimo centro darbo patirties, 132. Vilnius: Leidybos centras.
4. Baranauskienė, I. (2001). Neįgalaus jaunimo profesinės perspektyvos kvalifikuotoje Europoje. (Red.V. Karvelis). *Darbinis ir profesinis neįgaliųjų rengimas: turinio kaita*, 9 - 19. Šiauliai: Šiaurės Lietuva.
5. Bitinas, B. (2000). Ugdymo filosofija. Vilnius: Enciklopedija.
6. Broom, L.C. (1992). Sociologija. Esminiai tekstai ir pavyzdžiai. Kaunas: Šviesa.
7. Burneckienė, I. (1996). Ugdytinių, turinčių intelekto sutrikimų, žaidimų apie šeimą mokymas. *Vaikų, turinčių specialiųjų mokymosi poreikių ir suaugusių neįgalių asmenų socializacija*, 71 – 72. Šiauliai: ŠPI.
8. Child, D. (1995). Psychology and the teacher. London.
9. Day, C. (1998). Pradinės mokyklos ugdymo turinio vadyba. Vilnius: Margi raštai.
10. Elijošienė, I. (1996). Vidutinio ir žymaus intelekto sutrikimo vaikų pasaulio pažinimas. *Vaikų, turinčių specialiųjų mokymosi poreikių ir suaugusių asmenų socializacija*, 72 – 74. Šiauliai: ŠPI.
11. Gage N. L., Berliner D. (1994). Pedagoginė psichologija. Vilnius: Alma littera.
12. Gailienė, I. Ruškus, J. (2000). Socialinio vaizdinio apie protišcai neįgalaus asmens emocinius išgyvenimus ypatumai. *Psichologija*, 22, 37-53.
13. Galkienė, A. (1999). Negalės vaikų ugdymas bendrojo lavinimo mokykloje. *Pedagogika*, 39, 148 – 164.
14. Goodley, (2004). Researching Life stories: Theory method and analysis in a biographical age. London: Routledge Falmer.
15. Gudonis, V., Novogrodskienė, E. (2000). Visuomenės požiūris į neįgaliuosius ir specialiųjų poreikių vaikus. *Specialusis ugdymas*, 3, 50-62.
16. Gudonis, V., Valantinas, A., Strimaitienė, L. (2003). Bendrojo lavinimo mokyklos bendruomenės nuostatos į specialiąsias klases ir jų ugdytinius. *Specialusis ugdymas*, 2(9), 73-84.
17. Jacikevičius, A. (1995). Žmonių grupių (socialinė) psichologija. Vilnius: Žodynas.
18. Jakavičius, V. (1998). Žmogaus ugdymas. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.

19. Jovaiša, L. (1993). Pedagogikos terminai. Kaunas: Šviesa.
20. Juodraitis, A. (1994). Kai kurių specialiųjų poreikių vaikų integracijos problemų sprendimo aspektai užsienio šalyse. *Specialiųjų poreikių vaikų integruotas ugdymas: patirtis ir perspektyvos*, 79 – 84. Šiauliai: ŠPI.
21. Kaffemanienė, I., Kaffemanas, R. (1997). Nežymiai sutrikusio intelekto jaunuolių – LRPRC ugdytinių – socialinė adaptacija ir socialiniai poreikiai. *Neįgalių asmenų socialiniai poreikiai, jų tyrimo ir tenkinimo problemos*, 45 – 49. Šiauliai: ŠUL.
22. Kaffemanienė, I. (2000). Integruoto ugdymo problema. Pedagogų požiūris. *Specialusis ir socialinis ugdymas*, 180. Šiauliai: ŠU.
23. Kaffemanienė, I. (2001). Moksleivių bei pedagogų požiūris į specialiųjų poreikių bendraamžius. *Specialusis ugdymas*, 4 (1), 22 – 39.
24. Kardelis, K. (2002). Mokslinių tyrimų metodologija. Kaunas: Judex.
25. Karvelis, V. (2001). Neįgaliųjų ugdymas ir socialinė adaptacija Lietuvoje. Šiauliai
26. Leliūgienė, I. (1997). Žmogus ir socialinė aplinka. Vadovėlis. Kaunas: Technologija.
27. Lepeškienė, V. (1996). Humanistinis ugdymas mokykloje. Vilnius: Valstybinis leidybos centras.
28. Lieblich, A., Tuval – Mashiach, R., Zilber, T., (1998). Narrative Research: Reading, analysis and interpretation. London: Sage.
29. Lietuvos specialiojo ugdymo įstatymas. 1998. Vilnius.
30. Linde, Ch. (1986). Private Stories in Public Discourse: Narrative Analysis in the Social Sciences, *Poetics* 15: 183 – 202.
31. Lukšienė, M. (1993). Lietuvos švietimo reformos gairės. *Pedagogika ir kultūra*, 41. Vilnius.
32. Luobikienė, I. (2002). Sociologija: bendrieji pagrindai ir ugdymo metodika. Kaunas: KTU.
33. Matulionis, A. V. (2001). Sociologija. Vilnius: Homo liber.
34. Meijer, C.J. (1998). Provision for pupils with special educational needs. Trends in 14 European countries Denmark.
35. Meijer, C. J. (2003). Inclusion in Europe: Trends and challenges. *Specialusis ugdymas*, 2 (9), 107 – 111.
36. Neifach, S. (2003). Ugdymo realybės rekonstrukcijos. Klaipėda: Ciklonas.
37. Ozmon, H. A., Craver, S. M., (1996). Filosofiniai ugdymo pagrindai. Vilnius: Leidybos centras.
38. Purvaneckienė, G. (2001). Lytiškumas ir švietimas: pažiūrų, stereotipų ir ugdymo turinio tyrimai. Mokslo darbai. Vilnius: Moterų informacijos centras.

39. Rajeckas, V. (1994). Ugdomasis mokymas. Vilnius: VPU leidykla.
40. Rajeckas, V. (2004). Pedagogikos pagrindai. Vilnius: VPU leidykla.
41. Reints, A. J. C. (1997). Towards a Model for Analysis of Textbook, 167. Stockholm.
42. Ruškus, J. (1998). Pedagoginiai santykiai su neįgaliuoju vaiku sociologinėje ir psichologinėje perspektyvoje: nuo atmetimo link kooperacijos. *Specialusis ugdymas, I*, 50 – 55.
43. Ruškus, J. (2000). Specialiojo pedagogo socialinių nuostatų, pedagoginės sąveikos ir mokyklinės socializacijos ryšys (Daktaro disertacija, Šiaulių universitetas, 2000).
44. Ruškus, J. (2001). Negalės psichosociologija. Šiauliai: ŠUL.
45. Ruškus, J. (2002). Negalės fenomenas. Šiauliai: ŠUL.
46. Ruškus, J., Pocevičienė, R., Geležinienė, R., Urbelytė, I. (2004). Švietimo kokybės vadyba: specialiųjų poreikių vaikų integracijos ugdymas. *Švietimo ir mokslo ministerija: kompleksinio tyrimo duomenys*. Šiauliai: ŠU.
47. Spierts, M. (2003). Balansavimas ir aktyvinimas: metodiškai organizuotas darbas. Vilnius: Vilniaus universiteto specialiosios psichologijos laboratorija.
48. Stulpinas, T. (1991). Pedagogikos chrestomatija. Šiauliai: ŠPI.
49. Stulpinas, T. (1994). Ugdymo turinys. Šiauliai: ŠPI.
50. Stulpinas, T. (1995). Mokyklinis ugdymas kaip visybiškas procesas. Šiauliai: ŠPI.
51. Stulpinas, T. (2004). Bendrojo ir specialiojo ugdymo principai. Šiauliai: ŠUL.
52. Suslavičius, A. (1998). Socialinė psichologija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
53. Sutton, C. (1999). Socialinis darbas, bendruomenės veikla ir psichologija. Vilnius: VU.
54. Tidikis, R. (2003). Mokslinių tyrimų metodologija. Vilnius: LTU.
55. Arlow, M. (2001). The challenges of social inclusion in Northern Ireland: citizenship and life skills. *Regional seminar for Baltik and Scandinavian countries, Vilnius, December 5-8*. [Žiūrėta 2005-04-28]. Prieiga per internetą: http://www.ibe.unesco.org/Regional/baltic_sea/vilprogr.htm.
56. Beijer, M., Bolin, S. (2001). Curriculum Development for social inclusion. *Regional seminar for Baltik and Scandinavian countries, Vilnius, December 5-8*. [Žiūrėta 2005-04-28]. Prieiga per internetą: http://www.ibe.unesco.org/Regional/baltic_sea/vilprogr.htm.
57. Coomans, F. (1999). The legal character of international documents on intercultural education, 5 – 15. *The legal karakter of international documents on international education*. [Žiūrėta 2005-04-15]. Prieiga per internetą: <http://www.ibe.unesco.org/International/Publications/FreePublications/FreePublicationsPdf/batelaan.PDF>.

58. Hunter, L., Macdonald, D. (2005). Lessons learned .. About curriculum: five years on and half a world away. *Journal of teaching in physical education*, 24, 111-126. [Žiūrėta 2005-05-01]. Prieiga per internetą: <http://web.9.epnet.com/externalframe.asp?tb=1>.
59. Hutmacher, W. (2001). Education systems, social integration and inequality. *Regional seminar for Baltik and Scandinavian countries, Vilnius, December 5-8*. [Žiūrėta 2005-04-28]. Prieiga per internetą: http://www.ibe.unesco.org/Regional/baltic_sea/vilprogr.htm.
60. Ipsen, A., Thorslund, J. (2001). Curricula reform and life skills in Denmark. *Regional seminar for Baltik and Scandinavian countries, Vilnius, December 5-8*. [Žiūrėta 2005-04-28]. Prieiga per internetą: http://www.ibe.unesco.org/Regional/baltic_sea/vilprogr.htm.
61. Kilborn, J. (1997). Narrative essays. St. Cloud State university. [Žiūrėta 2005-04-07]. Prieiga per internetą: <http://leo.stcloudstate.edu/acadwrite/narrative.html>.
62. Lietuvos švietimo plėtotės strateginės nuostatos 2003 – 2012 metams, (2003). [Žiūrėta 2005-03-04]. Prieiga per internetą: <http://www.svarstome.lt/svietimas/details.php?pid=1>.
63. Lucas, Keith, B., Cohen, Michael, R. (2003). The changing seasons: teaching for understanding. [Žiūrėta 2005-04-15]. Prieiga per internetą: <http://web.9.epnet.com/externalframe.asp?tb=1>.
64. Braslavsky, C. (2001). International Bureau of education. [Žiūrėta 2005-04-10]. Prieiga per internetą: <http://www.ibe.unesco.org/AboutIBE/over2003.pdf>.
65. Parent – School coordination and Meditation Mechanism: *Elimination of disability discrimination*. (2003). Education and Manpower Bureau. [Žiūrėta 2005-04-07]. Prieiga per internetą: http://www.secentre.net/big5/resources/ddo/ddo_eng.pdf.
66. Reikalavimai bendrojo lavinimo dalyko vadovėliui. *Bendrosios nuostatos. LR švietimo ir mokslo ministro įsakymas 2003, balandžio 9 d. Nr. 452*. [Žiūrėta 2005-03-04]. Prieiga per internetą: <http://www.pedagogika.lt/apie/Vadovelis.doc>.
67. Ruškus, J. (2003). Kada sukursime mokyklą visiems? *Informacinis leidinys: švietimo naujienos*, 16. [Žiūrėta 2005-03-20]. Prieiga per internetą: <http://www.takas.lt/svietimas/il/il.php?st=2&n=23>.
68. Smith, B. L. Inquiry into the disability discrimination act. [Žiūrėta 2005-04-15]. Prieiga per internetą: <http://www.pc.gov.au/inquiry/dda/subs/sub080.pdf>.
69. Tawil, S. (2001). Responding to social exclusion through curriculum change. *Curriculum change and social inclusion: perspectives from the Baltic and Scandinavian countries: final report of the regional seminar held in Vilnius, Lithuania, 6 – 11*. [Žiūrėta 2005-03-20]. Prieiga per internetą: http://www.ibe.unesco.org/Regional/baltic_sea/Balticpdf/vilnius3e.pdf.

70. Turauskas, L. (2004). Praktiniai patarimai: ko reikia, kad tyrimai būtų prasmingi ir rezultatyvūs? [Žiūrėta 2005-04-07]. Prieiga per internetą: <http://www.ism.lt/vid.php3?mid=77&lang=lt&tid=82>.
71. Коржева, Э. М., Наумова, Н. Ф. (1988). Краткий словарь по социологии. Москва: Политиздат.

Summary

The study was made using the technique of standardised written interview and narrative method; it revealed the perspective of social participation in the community of comprehensive school by the disabled. 100 teachers of Siauliai town and district comprehensive schools, teaching Ethics and the Lithuanian language to primary and basic forms took part in the questioning.

The study helped to disclose this **problematical questions**:

- what's teachers interpretations of comprehensive school curriculum;
- how the contents of education is conveyed to pupils, if social participation of the disabled is induced in the community of a school.

Subject of this study: contents of education.

Objective: unfold, what text's and illustrations of the textbooks are interpret in the class, with social participation of the disabled aspect.

The majority of teachers positively evaluate integration of children with special demands in comprehensive schools; however they still devalue their skills and abilities. Interpreting the contents of education teachers often convey erroneous attitudes and beliefs to their pupils. Therefore the role of a teacher as a information conveyor is of great importance. It is also very important how disability is approached by the teachers themselves, how they qualify social participation of the children with special demands in the activity of community. Having made the research it emerged that the viewpoints of teachers on this matter are contradictory.

Some of them agree that children with special demands must study together with the others in a comprehensive school and state that the disabled together with children free of disability would gain valuable communication experience, would learn more about each other.

The others contradict them stating that our school is not ready to accept disabled children, they propose that qualified specialist help is lacking, there are no training programs and methods ensuring successful education.

The teachers state that diversity of opinions is predominating among pupils. While discussing about empowering of the disabled in class and involving them in the activity of school's community it emerged that part of pupils wouldn't contradict if a disabled child would study in their class. The pupils state that it would be interesting to know him. Other pupils think that it wouldn't be interesting to associate with a contemporary with a disability because he is

not able to do everything. It appeared during the research that the viewpoint of pupils in respect of the disabled or persons with special demands is positive enough. The problem is that a positive pupils' experience with the disabled is not stimulated by the contents of education and teachers' opinion.

Summarising the data of the study it is possible to assume, that:

- the texts and illustrations of the textbooks depicting the disabled are often of discriminatory character. Little attention is given to upbringing children's understanding and tolerance. Disabled persons are depicted as lonely, sad, excluded from the society, sustaining the impression that the disabled are experiencing social disjuncture;
- ethics teacher's opinions about pupils with disabled aren't less stereotyped, then lithuanian teachers. The study show up, that in this groups of respondents being attitudes, that children with special needs are more exposed, they needs must help and compassion;
- teachers of Siauliai town often then teachers of district comprehensive schools said, that children with disabled are on a par with other pupils.

PRIEDAI

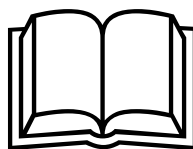
Anketa *MOKYTOJUI*,

Gerbiami mokytojai,

Šiandien, peržengus XXI a. slenkstį, **specialiųjų poreikių turintys vaikai integruojami į bendrojo lavinimo mokyklas**. Tačiau, pedagogų bendruomenėje nenutyla diskusijos:

- **vieni teigia, kad specialiųjų poreikių turintys vaikai turėtų mokytis kartu su kitais bendrojo lavinimo mokykloje**, kad apie negalę reikia kalbėti, remiantis vadovėlių medžiaga konstruoti pozityvius mokinių tarpusavio santykius,
- **kiti teigia, kad specialiųjų poreikių vaikų integracija į bendrojo lavinimo mokyklas nėra geriausias sprendimas, jog mokykla nėra pasirengusi užtikrinti šių vaikų aktyvaus dalyvavimo kasdieninėje mokyklos bendruomenės veikloje.**

JŪSŲ, KAIP EKSPERTŲ NUOMONE, ar iš tiesų bendrojo lavinimo mokyklos ugdymo turinys Lietuvoje, suteikia galimybių plėtoti specialiųjų poreikių vaikų gebėjimus, kognityvines ir socialines kompetencijas ?

Apklausa yra ANONIMINĖ

nei vardo, nei pavardės žymėti nereikia.

Niekas nesužinos kas pildė anketą.

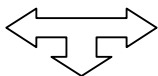
Apklausoje dalyvauja **100** mokytojų iš įvairių Šiaulių regiono mokyklų.

Apklausą atlieka Šiaulių universiteto, Specialiosios pedagogikos fakulteto, Socialinės pedagogikos specialybės II kurso magistrantūros studentė V. Bilotaitė.
Iškilius klausimams, galite skambinti tel. 8 - 65278049

Pildyti anketą pradėkite čia

Jūs esate:
(pažymėkite)

- vyras
 moteris

Kokia jūsų kvalifikacinė kategorija ?
(pažymėkite)

- mokytojas,
 vyr. mokytojas,
 mokytojas metodininkas,
 mokytojas ekspertas,

Koks jūsų pedagoginio darbo stažas ?
(parašykite)

..... m.

INSTRUKCIJA, KAIP PILDYTI ANKETĄ

Jums bus pateiktos iliustracijos bei tekstai iš vadovėlių. Po kiekvienos iliustracijos ar teksto, jums reikės parašyti, kaip mokytojai aiškina mokiniams pateiktas situacijas, kokius kelia diskusinius klausimus ir pan.

Iš anksto dėkojame už išsamius atsakymus.

1. Kokius diskusinius klausimus užduoda mokytojai mokiniams, perskaičius tekstą ?

„Pranelį Deguliuką visi laikė puskvaišėliu. Nors jis, kaip ir visi vaikai, lankė mokyklą ir galėdavo atmintinai išmolti ilgiausius eilėraščius. Pranelis buvo už mane keleriais metais vyresnis, bet mes ėjome į vieną klasę ir netgi viename suole sėdėjome. Jeigu kas pakeldavo prieš mane ranką, Pranelis visuomet mane apgindavo.“

Parašykite

.....

.....

.....

.....

.....

.....

1. Vida Plentaitė, Elena Marcelionienė. Šaltinis. Vadovėlis III klasei. Antroji dalis. Pirmas skyrius. Kalbu. Skaitau. Rašau. Kaunas. 1995

2. Ką mokytojai pasakytų mokiniams apie šią iliustraciją ? Kokios kultų diskusijos ?

Parašykite

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

3. Ką mokytojai kalba mokiniams apie sveikųjų ir neįgaliųjų tarpusavio bendravimą, remiantis žemiau pateikta iliustracija?

Parašykite

.....
.....
.....
.....
.....
.....

2. Vida Plentaitė, Elena Marcelionienė. Šaltinėlis. Vadovėlis II klasei. Antroji knyga. Kaunas, Šviesa, 2002
3. Vaiva Starkauskaitė, Violeta Žalytė. Aš, Tu ir Mes. Dorinio ugdymo vadovėlis 1 – 2 klasei. Kaunas, 1999

4. Ką mokiniai kalba apie neįgaliųjų socialinį dalyvavimą ? Apie ką diskutuoja, perskaičius vadovėlyje pateiktą dialogą ?

3 kl. iliustracija vadovėlyje pateikta kartu su šiuo tekstu.

Andrius gali mažiau už mus

- Man atrodo, kad tas berniukas, vardu Andrius. Jis čia neseniai atsikraustė. Jis tikrai nieko negali – juk matote, kad jis sėdi invalido vežimėlyje.
- Tiesą sakant, mes galėtume su juo pažaisti. Juk jis visada toks vienišas.
- Man mama sakė, kad Andrius buvo patekęs į avariją. Nuo tada jis turi sėdėti invalido vežimėlyje.
- Tik neprasidėkite su juo! Laimė, kad mes neprivalome su tokiais terliotis. Juk jis net bėgioti negali !
- Na ir kas ? Juk ir tu, pagyrūne ne viską gali ! Žinote, ką ? Aš tiesiog prieisiu ir paklausiu jo, ar jis nenorėtų kartu su mumis į žaidimų aikštelę ...

Tu irgi ne viską gali. Ko tu negalėtum ?

Parašykite

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Dėkojame ir linkime sėkmės !

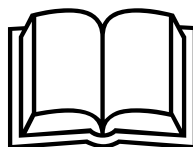
Anketa *MOKYTOJUI*,

Gerbiami mokytojai,

Šiandien, peržengus XXI a. slenkstį, **specialiųjų poreikių turintys vaikai integruojami į bendrojo lavinimo mokyklas**. Tačiau, pedagogų bendruomenėje nenutyla diskusijos:

- **vieni teigia, kad specialiųjų poreikių turintys vaikai turėtų mokytis kartu su kitais bendrojo lavinimo mokykloje**, kad apie negalę reikia kalbėti, remiantis vadovėlių medžiaga konstruoti pozityvius mokinių tarpusavio santykius,
- **kiti teigia, kad specialiųjų poreikių vaikų integracija į bendrojo lavinimo mokyklas nėra geriausias sprendimas, jog mokykla nėra pasirengusi užtikrinti šių vaikų aktyvaus dalyvavimo kasdieninėje mokyklos bendruomenės veikloje.**

JŪSŲ, KAIP EKSPERTŲ NUOMONE, ar iš tiesų bendrojo lavinimo mokyklos ugdymo turinys Lietuvoje, suteikia galimybių plėtoti specialiųjų poreikių vaikų gebėjimus, kognityvines ir socialines kompetencijas ?

Apklausa yra ANONIMINĖ
nei vardo, nei pavardės žymėti nereikia.

Niekas nesužinos kas pildė anketą.

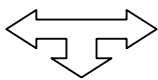
Apklausoje dalyvauja **100** mokytojų iš įvairių Šiaulių regiono mokyklų.

Apklausa atlieka Šiaulių universiteto, Specialiosios pedagogikos fakulteto, Socialinės pedagogikos specialybės II kurso magistrantūros studentė V. Bilotaitė.
Iškilius klausimams, galite skambinti tel. 8 - 65278049

Pildyti anketą pradėkite čia

Jūs esate:
(pažymėkite)

- vyras
- moteris

Kokia jūsų kvalifikacinė kategorija ?
(pažymėkite)

- mokytojas,
- vyr. mokytojas,
- mokytojas metodininkas,
- mokytojas ekspertas,

Koks jūsų pedagoginio darbo stažas ?
(parašykite)

..... m.

INSTRUKCIJA, KAIP PILDYTI ANKETĄ

Jums bus pateiktos iliustracijos bei tekstai iš vadovėlių. Po kiekvienos iliustracijos ar teksto, jums reikės parašyti, kaip mokytojai aiškina mokiniams pateiktas situacijas, kokius kelia diskusinius klausimus ir pan.

Iš anksto dėkojame už išsamius atsakymus.

1. Kokius diskusinius klausimus užduoda mokytojai mokiniams, perskaičius tekstą („Kokius sakome žodžius“)?

Kokius sakome žodžius ...

Lukas pareina namo. Vakarieniaudamas netyčia apverčia stiklinę arbatos. Mamai tenka pakeisti staltiesę.

- Darkaisi kaip koks silpnaprotis ! – lepteli ji pykčio pagauta.

Parašykite

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2. Ką mokytojai kalba mokiniams apie iliustracijoje pavaizduotą neįgalų berniuką ?

Parašykite

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

3. Kokius diskusinius klausimus mokiniams kelia mokytojai apie neįgaliųjų integraciją į sveikųjų bendruomenę, remiantis pateikta iliustracija ?

Parašykite

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2. Etika 5 / 6 klasei. / Sud. U. Gerber, H. Hanischas, P. Lehmannas ir kt., Vilnius, Alma littera, 1997
3. Vaiva Vaicekauskienė. Esu žmonių vaikas. Dorinio ugdymo vadovėlis 5 – 6 klasėms ir 7 klasės mokiniams, pirmus metus lankantiems etikos pamokas. Vilnius, Alma littera, 1998

4. Kaip mokytojai aiškina, remdamiesi tekstu „Robinas“, apie neįgaliuosius ? Ką sako mokiniamis ?

Robinas

Jis moka lakstyti ir juoktis. Moka žaisti ir piešti. Moka džiaugtis ir išdykėliška ploti rankomis. Tačiau jis yra vaikas, kuris atėjo į pasaulį su vadinamuoju intelekto sutrikimu.

Suaugusieji dažnai nežino, kaip vadinti tokius vaikus. Kai kurie vadina „silpnapročiais“ arba „idiotais“. Specialistai sako, kad Robinas turi „Dauno sindromą“. Žmonės kartais vadina tai mongolizmu. Šiaip ar taip – Robinas yra Robinas. Jis gyvena su mumis. Jis nepakartojamas, kaip ir kiekvienas kitas vaikas. Pasaulyje jis vienintelis toks – Robinas. Robinui labai patinka judėti. Jis mėgsta šokinėti ant batuto, verčiasi kūliu ant žemės, bėga lenktynių su vyresniuoju broliu ir važinėjasi paspirtuku. Dabar Robinas kaip tik mokosi plaukti. Bet labiausiai jam patinka žaisti kamuoliu arba siausti žaidimų aikštelėje. Dar mėgsta klausytis muzikos ir judėti jos ritmu.

Ramiai pasėdėti jam būna labai sunku.

Parašykite

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Ką apie šią situaciją kalba mokiniai, kokios jų mintys ?

Parašykite

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Dėkojame ir linkime sėkmės !

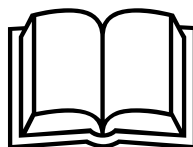
Anketa *MOKYTOJUI*,

Gerbiami mokytojai,

Šiandien, peržengus XXI a. slenkstį, **specialiųjų poreikių turintys vaikai integruojami į bendrojo lavinimo mokyklas**. Tačiau, pedagogų bendruomenėje nenutyla diskusijos:

- **vieni teigia**, kad specialiųjų poreikių turintys vaikai turėtų mokytis kartu su kitais bendrojo lavinimo mokykloje, kad apie negalę reikia kalbėti, remiantis vadovėlių medžiaga konstruoti pozityvius mokinių tarpusavio santykius,
- **kiti teigia**, kad specialiųjų poreikių vaikų integracija į bendrojo lavinimo mokyklas nėra geriausias sprendimas, **jog mokykla nėra pasirengusi užtikrinti šių vaikų aktyvaus dalyvavimo kasdieninėje mokyklos bendruomenės veikloje**.

JŪSŲ, KAIP EKSPERTŲ NUOMONE, ar iš tiesų bendrojo lavinimo mokyklos ugdymo turinys Lietuvoje, suteikia galimybių plėtoti specialiųjų poreikių vaikų gebėjimus, kognityvines ir socialines kompetencijas ?

Apklausa yra ANONIMINĖ
nei vardo, nei pavardės žymėti nereikia.

Niekas nesužinos kas pildė anketą.

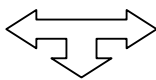
Apklausoje dalyvauja **100** mokytojų iš įvairių Šiaulių regiono mokyklų.

Apklausa atlieka Šiaulių universiteto, Specialiosios pedagogikos fakulteto, Socialinės pedagogikos specialybės II kurso magistrantūros studentė V. Bilotaitė.
Iškilius klausimams, galite skambinti tel. 8 - 65278049

Pildyti anketą pradėkite čia

Jūs esate:
(pažymėkite)

- vyras
- moteris

Kokia jūsų kvalifikacinė kategorija ?
(pažymėkite)

- mokytojas,
- vyr. mokytojas,
- mokytojas metodininkas,
- mokytojas ekspertas,

Koks jūsų pedagoginio darbo stažas ?
(parašykite)

..... m.

INSTRUKCIJA, KAIP PILDYTI ANKETĄ

Jums bus pateiktos iliustracijos bei tekstai iš vadovėlių. Po kiekvienos iliustracijos ar teksto, jums reikės parašyti, kaip mokytojai aiškina mokiniams pateiktas situacijas, kokius kelia diskusinius klausimus ir pan.

Iš anksto dėkojame už išsamius atsakymus.

1. Kokius diskusinius klausimus užduoda mokytojai mokiniams, perskaičius šį tekstą ?

„Ji, rodos, niekada nepastebėdavo mano ramentų. Per visus mūsų pažinties metus ji nė karto apie juos neužsiminė. Ji niekada nežiūrėdavo nei į juos, nei į mano kojas, nei į nugarą. Visada žiūrėdavo man į veidą.“

Parašykite

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2. Kaip mokytojai aiškina mokiniams apie neįgalų berniuką, pavaizduotą iliustracijoje ?
Ką kalba apie negalę ?

Parašykite

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

3. Kaip mokytojai aiškina (remiantis pateikta iliustracija) apie neįgaliųjų dalyvavimą sveikųjų bendruomenėje, palaikomus socialinius ryšius ?

Parašykite

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2. Laima Abraitytė. Skaitiniai. Vadovėlis V klasei. Antroji knyga. Kaunas, Šviesa, 1997
3. Knygų valandos. Skaitiniai. Vadovėlis VII klasei./parengė Kęstutis Urba. Kaunas, Šviesa, 1999

4. Kokius diskusinius klausimus užduoda mokytojai, perskaičius pateiktą tekstą ?

Ką sako mokiniai ?

„Kai prieš įrašą susitikdavome repetuoti, Monika (Mironaitė) labai nervindavosi dėl savo tarties – bijojo, kad plokštelėje staiga išryškės, jog ji nebesusitvarko su dikcija.“

Parašykite

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Dėkojame ir linkime sėkmės !

2 priedas. Pradinių klasių lietuvių k. ir etikos vadovėlių tekstų bei paveikslėlių interpretavimas klasėje

Anketoje pradinių klasių mokytojams pateikiami klausimai	Respondentų atsakymai į pateiktus klausimus
<p>1. Kokius diskusinius klausimus užduoda mokytojai mokiniams, perskaičius tekstą?</p> <p>„Pranelį Deguliuką visi laikė puskvaišėliu. Nors jis, kaip ir visi vaikai, lankė mokyklą ir galėdavo atmintinai išmokti ilgiausius eilėraščius. Pranelis buvo už mane keleriais metais vyresnis, bet mes ėjome į vieną klasę ir netgi viename suole sėdėjome. Jeigu kas pakeldavo prieš mane ranką, Pranelis visuomet mane apgindavo.“</p> <p>Vida Plentaitė, Elena Marcelionienė. Šaltinis. Vadovėlis III klasei. Antroji dalis. Pirmas skyrius. Kalbu. Skaitau. Rašau. Kaunas. 1995</p>	<p>Šiaulių raj. bendrojo lavinimo mokyklų mokytojų atsakymai</p>
	<p><i>Aiškinu, kad ne visi mokiniai gali viską vienodai suvokti. Ir tokiems mokiniams reikia sumažinti krūvį. Vienam siūlau išmokti 2 stulpelius, kitam 3 ir t.t.</i></p>
	<p><i>Ar reikia jiems padėti? – klausiu mokinių. Kaip padėtumėte? Kaip padeda TV pagalba? Ar žinote tokių vaikų? Kaip jūs su jais bendraujate?</i></p>
	<p><i>Ar teisūs klasės draugai, laikydami Pranelį puskvaišėliu? Ar juos galima vadinti draugais? Kuo Pranelis Deguliukas pranašesnis už kitus? Kokias geras jo būdo savybes pastebėjote?</i></p>
	<p><i>Kodėl Pranelį visi laikė puskvaišėliu? Kokios jo charakterio savybės išryškėjo? Ko mes galėtumėme pasimokyti iš šių dviejų berniukų draugystės?</i></p>
	<p><i>Ar būtina atstumti vaiką jei jis nesugeba mąstyti, mokytis kaip visi? Gal jo gera širdis ir jis gali būti geru draugu, gal su juo smagu vaikščioti gamtoje ir spręsti paprastas problemas? Juk ne visi gali tik mokytis labai gerai. Deguliukas tikriausiai turi daug jėgos ir fizinius darbus atliks gerai.</i></p>
	<p><i>Kas kalbama apie Pranelį Deguliuką? Įrodyk teksto žodžiais šį teiginį: Pranelis – geras draugas. Kokias mintis sukelia ši teksto dalis?</i></p>
	<p><i>Ar teisingai elgėsi klasės mokiniai? Koks buvo suolo draugas Pranelis? Kokių gerų savybių turėjo Pranelis? Ar jūs nejaučiate gėdos už šios klasės mokinius? Kaip jūs elgtumėtės, jei klasėje būtų truputį kitoks mokinys?</i></p>
	<p><i>Kuo Pranelis skyrėsi nuo kitų vaikų? Koks Pranelis buvo draugų atžvilgiu? Ko mes galime palinkėti Praneliui?</i></p>
	<p><i>Kodėl Pranelį laikė puskvaišėliu? Jis turėjo daug draugų. Kodėl? Gal Pranelis mokėjo tai, ko nemokėjo kiti klasės vaikai? Ar lengva Praneliui mokytis vienoje klasėje su jaunesniais?</i></p>
	<p><i>Kodėl Pranelį vaikai laikė kitokiu? Ar gražiai ir teisingai vaikai elgėsi su Praneliu? Ar turėjo Pranelis draugą, Kodėl? Kaip jūs elgtumėtės, jei jūsų klasėje būtų toks „pranelis“?</i></p>
	<p><i>Kokias mintis tau sukėlė šis tekstas? Kodėl? Koks buvo Pranelis? Gal tu pažįsti panašių žmonių į Pranelį? Kaip juos vertina? Kaip su jais bendrauji tu? Kurio berniuko vietoje norėtum pabūvoti?</i></p>
	<p><i>Kodėl Pranelį Deguliuką visi laikė puskvaišėliu? Kaip jautėsi Pranelis Deguliukas, kai visi jį laikė puskvaišėliu? Kodėl Pranelis visada apgindavo suolo draugą? O kaip tu pasielgtum?</i></p>

Anketoje pradinių klasių mokytojams pateikiami klausimai	Respondentų atsakymai į pateiktus klausimus
	<p><i>Aptariama kūrinio esmė („minčių lietaus“ metodu). Aptarti, kaip sužinoti, kad kitam reikia pagalbos: sakykime iš to, kaip jis/ji atrodo, ką sako, ar dar ir t.t. Pasvarstyti, kuo galėtume padėti – stebėdami žmogų, gali nuspręsti, ar jam reikia fizinės pagalbos, ar tiesiog patarimo ir pan. Aptarus įvairius pagalbos siūlymo būdus, aptarti tai, kaip svarbu padėti kitiems. Siūloma prisiminti Pranelį: ar gerai, kad tavo klasės draugas ar draugė, skiriasi nuo tavęs? Kodėl? Kas nutiktų jei tu panorėtum, kad visi tavo draugai būtų lygiai tokie pat kaip tu?</i></p>
	<p><i>Kodėl vaikai Pranelį laikė puskvaišėliu? Ar jie buvo teisūs? Koks buvo Pranelis savo suolo draugui?</i></p>
	<p><i>Vaių draugystė, gražūs santykiai. Pranelis nesijautė esąs kitoks, nei kiti bendramoksliai. Tai padėjo berniukui vaikų nuomonė apie jo neįgalumą. Reikia paklausti mokinių: 1) kuo Pranelis skyrėsi nuo jų, 2) ar jūs galėtumėte išmokyti tiek eilėraščių mintinai, kaip Pranelis?</i></p>
	<p style="text-align: center;">Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklų mokytojų atsakymai</p>
	<p><i>Kokiu berniuku visi laikė Pranelį? Kuo Pranelis skyrėsi nuo kitų vaikų? Kuo jis buvo panašus į kitus vaikus? Ar Pranelis buvo peštukas? Ar galima pravardžiuotis? Kodėl gražu ar negražu pravardžiuotis? Ar malonu būti pravardžiuojamam?</i></p>
	<p><i>Kodėl vaikai laikė Pranelį puskvaišėliu? Ką jautė Pranelis būdamas tarp vaikų? Kaip manote, koks Pranelis buvo? Ką vaikai jaučia būdami kartu su Praneliu? Kodėl? Ar norėtum būti Pranelio vietoje? Kaip reikia elgtis turint panašų klasės draugą?</i></p>
	<p><i>Ką Pranelis mokėjo geriau negu kiti? Kurioje klasėje jiedu buvo? Jeigu prieš draugą pakeldavo ranką, kaip jis elgdavosi? Tai kodėl Pranelį Deguliuką visi laikė puskvaišėliu? Kuo jis kitoks negu kiti? O kaip jūs jį pavadintumėte? Ar yra mūsų klasėje tokių kaip Pranelis?</i></p>
	<p><i>Pokalbiai apie Pranelio gerus darbus. Ką gero kiekvienas vaikas galėjo padaryti Praneliui?</i></p>
	<p><i>Kuo visi laikė Pranelį Deguliuką? Kodėl? Ką gebėjo Pranelis? Kodėl jis buvo vyresnis, bet lankė vieną klasę? Kokios Pranelio savybės išryškėjo ištraukoje? O kaip jūs, vaikai, elgtumėtės būdami jo vietoje? Jeigu tavo draugas būtų Pranelis, kaip tu su juo bendrautum, draugautum?</i></p>
	<p><i>Kodėl Pranelis ėjo į vieną klasę, nors buvo keleriais metais vyresnis? Kodėl Pranelį visi laikė puskvaišėliu? Koks buvo Pranelis?</i></p>

Anketoje pradinių klasių mokytojams pateikiami klausimai	Respondentų atsakymai į pateiktus klausimus
	<i>Kaip suprantate žodį „puskvaišėlis“? O ar jums neatrodo, kad jis buvo kitoks, nei kiti? Kodėl? Ką jums pasako sakinys „Pranelis visuomet mane apgindavo“? Ar norėtum turėti vyresnį, kitokį nei dauguma vaikų, draugą? Kodėl?</i>
	<i>Kodėl Pranelį visi laikė puskvaišėliu? Kodėl jis lankė tą pačią klasę, jei buvo vyresnis? Kokiomis geromis savybėmis pasižymėjo berniukas? Kas berniukui buvo atsitikę?</i>
	<i>Kodėl Pranelį Deguliuką visi laikė puskvaišėliu? Ar tikrai Pranelis buvo puskvaišėlis? Koks buvo Pranelis?</i>
	<i>Ar visi žmonės vienodi? Koks buvo Pranelis? Kodėl jį visi laikė puskvaišėliu? Kuo Pranelis išsiskyrė iš kitų vaikų?</i>
	<i>Kodėl Pranelį visi laikė puskvaišėliu? Kodėl Pranelis mokėsi su visais vaikais toje pačioje klasėje, nors buvo keleriais metais vyresnis? Kodėl Pranelis gindavo nuo skriaudų savo draugą (suolo)?</i>
	<i>Kokiomis savybėmis pasižymėjo Pranelis? Kaip jautėsi berniukas klasėje? Ar galėtų kiekvienas pasimokyti iš Pranelio? O jeigu aš būčiau berniuko vietoje, ar man gera būtų klasėje, mokykloje? Kaip kiekvienas iš mūsų galėtų pagelbėti Praneliui?</i>
	<i>Pradėčiau nuo vaikų patirties, žinių. Norėčiau, kad vaikai patys aktyviai pasisakytų. Su mokiniais pasikalbėtumėme, kad yra visokių žmonių. Paaiškinčiau, kad ir mes galime susirgti ir mūsų artimieji. Todėl negalima atstumti tokio žmogaus, o jį priimti į savo būrį ir jo neskriausti, nesityčioti.</i>
	<i>Ar teisūs vaikai vadindami Pranelį puskvaišėliu? Kokios galėjo būti priežastys, kad Pranelis už savo bendraamžius buvo keleriais metais vyresnis? Kaip galėtumėte apibūdinti Pranelį? Ką galėtumėte pasakyti apie suolo draugą ir kitus vaikus?</i>
	<i>Ar patiko tekstas? Kuo jis gražus? Ar Pranelis gerai elgdavosi? Ar tu norėtum Pranelį turėti draugu?</i>
	<i>Kaip galėtumėte apibūdinti Pranelį Deguliuką? Įrodykit savo teiginius.</i>
	<i>Kaip jums atrodo, kodėl taip vadino Pranelį? Koks būtų pasaulis, jei visi žmonės būtų vienodi? Kuo teksto Pranelis jums patiko? Kaip jūs elgtumėtės, jei jūsų tarpe būtų tokių Pranelių?</i>
	<i>Kuo visi laikė Pranelį? Ar jis kuo nors išsiskyrė iš kitų vaikų? Koks jis buvo?</i>
	<i>Ką Pranelis galėdavo gerai išmokti? Ką gero jis padarydavo suolo draugui? Tai kodėl jį vadino puskvaišėliu? Ar gražu taip vadinti žmogų? Ką gero galima padaryti Praneliui kiekvienam klasės mokiniui?</i>
	<i>Kodėl Pranelį visi laikė puskvaišėliu? Iš ko sprendžiate kad jis toks nebuvo? Ko mes galėtume pasimokyti iš Pranelio? Ar reikėtų išskirti truputį kitokį klasės draugą?</i>

Anketoje pradinių klasių mokytojams pateikiami klausimai	Respondentų atsakymai į pateiktus klausimus
<p>2. Ką mokytojai pasakytų mokiniams apie šią iliustraciją? Kokios kultų diskusijos?</p> <p>Vida Plentaitė, Elena Marcelionienė. Šaltinėlis. Vadovėlis II klasei. Antroji knyga. Kaunas, Šviesa, 2002</p>	<p><i>Kodėl visi Pranelį laikė puskvaišėliu? Kuo Pranelis skyrėsi nuo kitų vaikų? Kuo jis buvo panašus į savo bendramokslis? Ar jis buvo peštukas ar tik apgindavo savo draugą? Ar jis buvo geras draugas? Kodėl negražu prasivardžiuoti/ Kodėl nemalonu būti pravardžiuojamam? Ar patys pravardžiuojate kitus? Kaip elgtis, kad tokių situacijų būtų mažiau?</i></p> <p><i>Kas yra žmoniškumas? Kokie geri ir blogi vaikų poelgiai? Jei tau gera ir džiugu, kaip tuo pasidalini su kitais? Kaip tu elgtumeisi? Prisimink situacijas, kai buvai išjuoktas, įskaudintas. Kaip jauteisi?</i></p> <p><i>Pasiskirstome į tris grupes: Deguliukai, Praneliai ir tie, kurie laikė save puskvaišėliais. Kas yra draugystė, išdavystė, ištikimybė? „Minčių lietus“. Kada galima pažinti tikrą draugą? Pirma, negu ką darysi, gerai pagalvok.</i></p>
	<p style="text-align: center;">Šiaulių raj. bendrojo lavinimo mokyklų mokytojų atsakymai</p>
	<p><i>Berniukas susižeidė. Nesilaikė saugaus eismo taisyklių pėstiesiems, ar važinėjo dviračiu gatvėje. Apie viltį kuo greičiau ateiti į mokyklą. Apie draugų lankymąsi pas draugą.</i></p>
	<p><i>Iliustracijoje matome berniuką, kurio vietoje, ko gero, nenorėtumėme būti nė vienas. Ką jis jaučia: skausmą (fizinę būseną), liūdesį ir vienatvę (dvasinę būseną)? Kuo galėtume padėti, jei mes jį pažintumėm? Aplankyti, paguosti, pakelti nuotaiką, nuraminti, suteikti vilties, jog jis vis tiek pasveiks ir vėl bėgios drauge su visais ir eis ten, kur tik pats panorės ..</i></p>
	<p><i>Kodėl berniukas sėdi lovoje? Kaip galima padėti draugui? Kas baisiau, vienatvė ar liga?</i></p>
	<p><i>Reikia dažnai aplankyti draugą, pakalbėti su juo, kad nebūtų liūdna.</i></p>
	<p><i>Pasiūlyčiau padiskutuoti, pasakyti savo nuomonę: „Pagalvojau apie vaikus invalidus – pagailo jų“, „Kai draugas šalia – vienatvė – nebaisi“, „Kaip padėti įveikti negalią“?</i></p>
	<p><i>Kokia berniuko savijauta? Kaip jūs galėtumėte jam padėti? Mokiniai: reikia jį aplankyti, atnešti knygelių, padėti ruošti pamokas, paguosti, kad neliūdėtų.</i></p>
	<p><i>Kas atsitiko berniukui? Ką pasiūlytumėt berniukui, kad jam nebūtų nuobodu? Kaip jūs galite padėti berniukui, kol jo koja sveiksta?</i></p>
	<p><i>Kas vaizduojama? Kokia berniuko nuotaika? Atkreipiame dėmesį į veido išraišką, bendrą būseną. Kalbame apie kantrybę, pakantumą, toleranciją. Kaip elgtumėtės, jei mūsų klasėje atsitiktų panašus atvejis?</i></p>

Anketoje pradinių klasių mokytojams pateikiami klausimai	Respondentų atsakymai į pateiktus klausimus
	<i>Kokių įvykių pasekmę matome? Kaip jaučiasi berniukas? Ką galėtumėte padaryti, kad berniukui nebūtų liūdna?</i>
	<i>Atidžiai išsižiūrėk į berniuko veidą. Koks jis? Ką tu norėtum pasakyti apie šį berniuką? Ar norėtum turėti tokį draugą? Kaip su juo bendrautum? Jeigu nenorėtum turėti tokio draugo, kodėl?</i>
	<i>Pokalbis apie draugiškumą, užuojautą, vienišumą. Pabandyti išsivaizduoti save šio berniuko vietoje. Kaip apsaugoti save ir kitus nuo nelaimių.</i>
	<i>Pabandykite suprasti, ką jaučia berniukas. Aptariame, kaip vaikai gali atpažinti berniuko jausmus ir kaip savo jausmus, kodėl jie taip jaučiasi? Su kuo tu kalbi apie jausmus? Apie kokius jausmus kalbėti lengviausia? Apie kokį jausmą sunku? Kodėl svarbu, kad mes galėtume kalbėti apie savo jausmus?</i>
	<i>Kodėl šis berniukas nuliūdęs? Kas jį padėtų nudžiuginti? Apie ką jis svajoja? Ar jums yra tekę labai ilgai sirgti? Ko jūs tada labiausiai troškote?</i>
	<i>Kiekvienam vaikui gali įvykti nelaimė. Reikia pastoviai bendrauti su mokiniais apie galimus atsitikimus kelyje, ant ledo, važiuojant dviračiu.</i>
	Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklų mokytojų atsakymai
	<i>Kodėl sirgti nemalonu? Kaip jaučiasi berniukas? O kaip galėtumėte jam padėti?</i>
	<i>Keltų klausimą: Kas, vaikų manymu, nutiko šiam berniukui? Diskusija turėtų kilti apie saugų elgesį.</i>
	<i>Išsižiūrėkite į paveikslėlį, pasakykite, kodėl berniukas sėdi lovoje? Kas atsitiko? Kaip jis jaučiasi? Kodėl jis vienišas, liūdnas? Kaip mes galėtume jam padėti? Koks geriausias vaistas nuo visų ligų?</i>
	<i>Apie saugaus eismo taisyklių laikymąsi ir jų pasekmes.</i>
	<i>Koks pirmas įspūdis? Kodėl taip nutiko? Kas dėl to kaltas? Kaip galima padėti? Ką reikia daryti, kad taip neatsitiktų? Patarimai, užuojauta nukentėjusiam.</i>
	<i>Kas atsitiko berniukui? Kur jis mokosi? Kas jam padeda? Ar pas berniuką ateidavo draugai? Ar tu aplankai sergantį draugą?</i>
	<i>Išsižiūrėkite gerai į šią iliustraciją. Kur vyksta veiksmas? Kodėl taip manai? Apie ką mąsto berniukas? Kodėl? Ar jis laimingas? Ar norisi padėti berniukui? Kaip galėtum prisidėti, kad jis nesijaustų vienišas?</i>
	<i>Berniukui sulaužyta koja. Ji sugipsuota. Jis guli lovoje, vaikšto su ramentais, negali eiti į mokyklą. Mokosi namuose. Pas jį ateina mokytoja ir draugai. Kas berniukui atsitiko? Ką reikia daryti, kad taip neatsitiktų? Kuo galime padėti sergančiam? Ko mus pamokė?</i>

Anketoje pradinių klasių mokytojams pateikiami klausimai	Respondentų atsakymai į pateiktus klausimus
	<i>Tai įvyko prieš gerą mėnesį. Tadukas ėjo keliu ir staiga ... Dabar Tadukas namuose sėdi vienas. Kaip jūs, mokiniai, manote, kodėl berniukas liūdnas?</i>
	<i>Kaip, vaikai, manote, kaip jaučiasi šis berniukas? Kodėl jis toks liūdnas? Skatinčiau mokinius padiskutuoti, ar susirgęs žmogus turi būti vienas, atstumtas, pamirštas, kaip elgtumėmės susirgus klasės draugui, artimam žmogui?</i>
	<i>Kodėl berniukui liūdna? Kas jam nutiko? Kaip tai įvyko? Kuo berniukui galima padėti?</i>
	<i>Kodėl berniukas liūdnas, jaučiasi vienišas? Ko ilgisi vaikas? Apie ką jis galvoja? Pasikalbėkime su berniuku. Ką galėtumėm jam pasakyti, patarti, paklausti? Ko palinkėtumėm berniukui? Ko palinkėtumėm sau ir klasės draugams?</i>
	<i>Įsižiūrėtume į iliustraciją. Aptartumėme, kaip jaučiasi ligonis vienas. Paklausčiau kas yra buvęs tokioje situacijoje. Paklausčiau ką jie gerą yra padarę kitiems. Kas lankė ligonį? Padarytume išvadą, kad reikia neužmiršti draugų ir pažįstamų atsitikus nelaimėi.</i>
	<i>Ką matote paveikslėlyje? Kas nutiko berniukui? Kodėl jis toks liūdnas? Kaip galima jam padėti?</i>
	<i>Įsižiūrėkime į iliustraciją. Kas pavaizduota? Kas atsitiko vaikinukui? Papasakočiau, kad atsitinka nelaimės, lieka kažkokios pasekmės.</i>
	<i>Kaip jaučiasi vaikas šioje situacijoje? Kaip jaustumėtės jūs? Kaip galėtumėte jam padėti? Kaip pasielgtumėte, jei taip atsitiktų jūsų klasės draugui?</i>
	<i>Pagalvokite, kodėl šio berniuko veidas liūdnas. Šiam berniukui sunku judėti, jis negali taip kaip jūs žaisti krepšinį ar kvadratą, tačiau, tikriausiai jis yra pasiekęs kitokių pergalių. Kaip jums atrodo, kokių? Kaip tu pasielgtumėi, ką patartumėi berniukui, kad jo veidukas pralinksmėtų?</i>
	<i>Liga ar nelaimė ateina nekviesta. Ypač sunku, kai esi prikaustomas prie lovos, atskiriamas nuo draugų, nuo įprastų žaidimų ir kitos veiklos. Bet gal reiktų tada pagalvoti kaip tokias akimirkas lengviau išgyventi – gal paskaityti įdomią knygą? Gal pavartyti albumą ir prisiminti nuostabiai praleistas atostogas su tėveliais ir draugais? Parašyti laišką? O kaip galėtų pagelbėti draugai?</i>
	<i>Paklausčiau: Kas galėjo atsitikti šiam berniukui? Kuo jam gali padėti klasės draugai? Kuo gali padėti mokytojai? Ko norėtum jei būtum šio vaiko vietoje?</i>
	<i>Kodėl sirgti nemalonu? Įvardink, kaip tavo manymu jaučiasi berniukas? Pagalvok, ar draugui reikia pagalbos, ar jis norėtų, kad jam kas nors padėtų? Kuo tu (mes) galėtumėm (-e) jam padėti?</i>

Anketoje pradinų klasių mokytojams pateikiami klausimai	Respondentų atsakymai į pateiktus klausimus
<p>3. Ką mokytojai kalba mokiniams apie sveikųjų ir neįgaliųjų tarpusavio bendravimą, remiantis žemiau pateikta iliustracija?</p> <p>Vaiva Starkauskaitė, Violeta Žalytė. Aš, Tu ir Mes. Dorinio ugdymo vadovėlis 1 – 2 klasei. Kaunas, 1999</p>	<p><i>Berniukas papuolė po mašina. Jam lūžo koja. Vaikas didesnę dienos dalį guli lovoje, nes vaikščioti gali tik su ramentais. Berniukui liūdna. Vaikas buvo neatsargus eidamas per gatvę, nesilaikė saugaus elgesio taisyklių, todėl įvyko nelaimė. Kaip prablaškyti nelaimės ištiktą draugą?</i></p>
	<p><i>Kas, jūsų manymu, nutiko šiam berniukui? Kodėl šio berniuko toks liūdnas veidas? Kokie jo jausmai? Kaip galėtumėte jam padėti? Jeigu tokia bėda ištiktų jūsų draugui, klasiokui, kaip pasielgtumėte? Vaikai siūlytų įvairiapusę pagalbą: lankyti namuose, rašyti laiškus, gaminti dovanėles, skambinti, ieškoti būdų, kaip pralinksinti.</i></p>
	<p style="text-align: center;">Šiaulių raj. bendrojo lavinimo mokyklų mokytojų atsakymai</p>
	<p><i>Ir neįgalieji yra tokie pat žmonės, kaip ir sveiki, todėl juos reikia priimti į savo būrį ir globoti, nes juk neįgalieji – likimo nuskriausti žmonės.</i></p>
	<p><i>Ką šnekasi vaikai? Kodėl berniukas ratukuose yra liūdnas? Kaip galėtume jį pralinksinti? Ar esate sutikę tokių gyvenimo nuskriaustų vaikų? Kaip jūs elgetės?</i></p>
	<p><i>Pagalvokite, kaip jaustumėtės atstumti? Kas verčia jaustis atstumtam? Pagalvokite apie tai, kaip galėtumėte elgtis: paprašyti, kad priimtų į būrį, pasirinkti kitus kiemo draugus? Labai svarbu vertinti ir gerbti kitus žmones bei priimti juos tokius, kokie jie yra.</i></p>
	<p><i>Sveiki ir neįgalieji yra žmonės, kurie nori bendrauti, žaisti, turėti draugų, būti mėgiamiems, išklaudytiems. Neįgalieji taip pat turi jausmus, yra jautrūs, todėl neišskirkime jų iš bendruomenės ir neatstumkime, neįžeiskime, neįskaudinkime.</i></p>
	<p><i>Atidžiai įsižiūrėkite į iliustraciją. Ką veikia būrelis vaikų? Jeigu su jais būtum tu, ką pasakytum?</i></p>
	<p><i>Vaikai sutrikę, nežino kaip jiems pasielgti. Mūsų visuomenė dar neišpratusi bendrauti su neįgaliaisiais, kiti net jų prisibijo. Tačiau nereikia bijoti ir abejoti. Dažnai neįgaliesiems trūksta ne pagalbos, o normalaus bendravimo.</i></p>
	<p><i>Neįgalusis vaikas pateiktoje iliustracijoje išskirtas iš sveikųjų rato. To neturėtų būti, nes jis toks pat kaip kiti, o kartais ir geresnis už sveikuosius. Kalbame apie tai, kokių ypatingų gebėjimų turi kitokie vaikai. Neretai aplink juos buriasi daug sveikų vaikų.</i></p>
<p><i>Jūsų mintys apie šį paveikslėlį? Apie ką galvoja ir ko siekia neįgalus berniukas? Kaip jūs manote, ar galima šių vaikų draugystė? Kokius žaidimus patartumėt žaisti vaikams?</i></p>	

Anketoje pradinių klasių mokytojams pateikiami klausimai	Respondentų atsakymai į pateiktus klausimus
	<i>Tokių vaikų nereikia palikti nuošalyje. Nereikia jų bijoti. Kvieskite juos kartu žaisti, bendrauti.</i>
	<i>Pasiūlyčiau vaikams padiskutuoti temomis: „Kas yra baimė“, „Ką reiškia būti sveikam? Neįgaliame?“. Kaip elgtis, jeigu artimas žmogus tapo neįgalus? Kaip elgtis, jei sutinki neįgalų žmogų? Kaip bendrauti, jei klasėje naujokas – neįgalus?</i>
	<i>Ne visi žmonės yra pajėgūs atlikti įvairius darbus. Jei žmogus negali vaikščioti, tai nereiškia, kad jis yra nepilnavertis. Gal jis puikus pašnekovas, gražiai piešia, puikiai sprendžia uždavinius ir su juo bendrauti daug įdomiau negu su išdykėliu, kuris gerai spardo kamuolį.</i>
	<i>Į žaidimą reikia priimti ir neįgalų berniuką. Daugiau dėmesio skirti neįgaliame vaikui. Niekada nesišaiipyti iš kito ligos.</i>
	<i>Ką pasiūlytumėte, kokias pramogas sugalvotumėte būreliui sveikų vaikų ir vienišam berniukui? Mokiniai vardina: daugiau įdomesnių ir linksmesnių pramogų sveikų vaikų galimybės. O kokia veikla galėtų užsiimti visi drauge, priėmę, pakvietę drauge ir neįgalų berniuką. Priminčiau – saugok save jei nori būti sveikas ir nesišaipyk iš kitokių nei tu, nes nežinia kaip gali atsitikti su tavimi ...</i>
	<i>Suprasti neįgalų. Aiškinti neįgalumo atsiradimo priežastis. Skatinti padėti neįgaliame. Sugalvoti žaidimų, kurie tiktų ir tokiame vaikui.</i>
	Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklų mokytojų atsakymai
	<i>Aptariamos kuo įvairiausios situacijos. Klausama, kokia vaikų nuomonė, jeigu mūsų klasėje būtų toks mokinys. Didžioji dalis tam pritaria. Kyla mokiniams klausimas, kaip toks mokinys užlips, nulips laiptais, nueis į valgyklą ir t.t. jeigu mokykloje visiškai nėra tam sudarytų sąlygų. Mokiniai geranoriškai į tai žiūri. Iškeliama hipotezė – tokioje situacijoje gali atsidurti bet koks šiuo metu sveikas esantis vaikas.</i>
	<i>Berniukui liūdna, nes jis kitoks. Jis negali lakstyti, žaisti kaip kiti. Mokytoja pasiūlo vaikams įsivaizduoti save to berniuko vietoje. Kaip jaustumėtės, jei niekas nenorėtų draugauti, šalintųsi, o gal ir juoktųsi?</i>
	<i>Ar mes visi vienodi savo išvaizda, pomėgiais? Kaip, tavo manymu, jaučiasi neįgalus žmogus? Ar jis turi problemų? Ar visi stengiasi suprasti neįgalų žmogų? Pasvarstykime, kaip galime jam padėti? Kaip pasiūlyti neįgaliame žmogui pagalbą? Kaip kartu galime leisti laisvalaikį?</i>
	<i>Negalima juoktis iš nesveiko žmogaus. Kiekvienam iš jūsų arba iš jūsų artimųjų gali atsitikti nelaimė. Pagalvokite kuo kiekvienas galėtumėt padėti šiam žmogui.</i>

Anketoje pradinių klasių mokytojams pateikiami klausimai	Respondentų atsakymai į pateiktus klausimus
	<p><i>Sveiki ir mylimi vaikai neturėtų užmiršti šalia esančio neįgaliaus. Jis toks pat kaip mes: nori turėti draugų, bendrauti, būti mylimas ir suprastas. Deja, ne viską gali padaryti, dėl negalios kyla sunkumai, kuriuos įveikti galime padėti mes, vaikai. O, kad galėtume geriau suprasti, akimirksniai pasikeiskim vietomis – jūs vežimėlyje, o draugas vietoj jūsų. Tikriausiai, jūsų nuomonė sutampa, kad negalia – skaudus dalykas, tai ne sloga, kuri praeina per savaitę. Todėl neįgaliesiems turime negailėti gero žodžio, šypsenos, pagalbos, savo dėmesio.</i></p> <p><i>Mes visi esame skirtingi. Vieni mūsų skirtumai mažiau pastebimi, kitų – labiau krenta į akis. Tačiau turime mokėti kiekviename žmoguje pastebėti tai – kuo mes panašūs, nereikėtų aptarinėti ir smalsiai apžiūrinėti kitaip atrodantį, o pasistengti ir su neįgaliaisiais elgtis taip, kaip ir su sveikaisiais. Jiems nereikia ir perdėtos globos, nes tai gali tokį žmogų dar labiau įskaudinti, nuliūdinti. Pagalvokite, kaip jūs nupieštumėte iliustraciją, kaip pavaizduotumėte šių vaikų bendravimą.</i></p> <p><i>Kaip jūs elgiatės, kai pastebite žmogų su negalia? Kaip galite padėti, jei toks vaikas gyventų jūsų kieme?</i></p> <p><i>Mes visi esame skirtingi. Kiekvienas žmogus – vaikas yra įdomus, savotiškas, kiekvienas turi savo charakterį, poreikius ... Tačiau skiriamės ir fiziškai. Yra neįgalių vaikų. Kaip bendrausime?</i></p> <p><i>Kas pavaizduota paveikslėlyje? Ar teisūs vaikai apkalbėdami invalido vežimėlyje sėdintį berniuką? Kaip jaučiasi invalido vežimėlyje sėdintis vaikas? Kuo jam galėtų padėti bendraamžiai?</i></p> <p><i>Paprašyčiau išsižiūrėti į šią situaciją. Paskui trumpai aptartumėme. Pakviesčiau vaikus pasisakyti, kaip jie pasielgtų jeigu jų tarpe atsidurtų neįgalus draugas. Vėliau padarytumėme išvadą, kad neįgalus yra toks pat žmogus, tik jam reikalinga pagalba, parama.</i></p> <p><i>Vaikai panašaus amžiaus. Todėl jų svajonės panašios. Visi nori turėti draugų, būti linksmi, kartu žaisti, bendrauti, kalbėtis, juoktis, turėti savo paslapčių ir pan. Svarbiausia – nebūti atstumtam, atskirtam, pasijusti mėgiamu, galinčiu suprasti kitą, padėti jam.</i></p> <p><i>Neįgalius vaikus reikia gerbti ir mylėti, su jais draugauti taip pat kaip ir su sveikais vaikais. Jiems tik reikia mūsų pagalbos, supratimo, draugiškumo (neįgaliesiems iš sveikųjų). Iš neįgaliųjų negalima tyčiotis, nes juk kiekvienam gali atsitikti taip pat.</i></p> <p><i>Tarp mūsų yra žmonių, kurie turi vienokią ar kitokią negalią, tačiau jie yra tokie kaip ir mes. Žmogus turintis negalią (šiuo atveju negalintis vaikščioti) neturi būti atstumtas, likti vienišas. Juk ir mes, sveikieji ne viską galime, bet dėl to nesame atstumtieji.</i></p>

Anketoje pradinių klasių mokytojams pateikiami klausimai	Respondentų atsakymai į pateiktus klausimus
	<i>Mokytojas galėtų kalbėti tema: „Nors kūnas sužalotas, bet siela sveika“. Akcentuoti, kad nesvarbu, kad berniukas negali pats savomis kojomis vaikščioti, bet gal jis labai įdomus pašnekovas – daug žino, geba lengviau bendrauti.</i>
	<i>Mokyklą nori lankyti visi: ir sveiki ir neįgalūs. Tokių vaikų, žmonių daugėja. Negražu baksnoti į juos pirštais. Juk nesame apsaugoti nei vienas nuo nelaimės. Kaip reikia bendrauti, kaip juos priimti į kolektyvą yra kalbamasi su mokiniais.</i>
	<i>Siūlau gerai išžiūrėti į vaikų veidus. Ar yra tekę matyti fizinę negalę turinčių žmonių ar vaikų? Koks tavo požiūris į juos ir kodėl toks? Kaip tu pasieltum duotoje situacijoje? Kodėl? Ar užtektų vidinės drąsos draugauti su vaiku, esančiu vežimėlyje? Ar apgintum jį nuo skaudžių draugų replikų? Kaip manote, kuo jie pranašesni už mus, sveikuosius? Kodėl?</i>
	<i>Sveiki vaikai žaidžia judriuosius žaidimus, o šalia rateliuose sėdi berniukas, kuris negali vaikščioti. Visi vaikai labai nustebę, tačiau nedrįsta prieiti prie sergančio. Aš pasiūlyčiau, kad vaikai priimtų neįgalų berniuką į savo ratą. Jis lygiai toks pat vaikas ir nori turėti draugų. Jis taip pat gali žaisti, juoktis, netgi žaisti krepšinį.</i>
	<i>Į žmones su krintančiais į akis fiziniais trūkumais visuomenė žiūri kiek prieštarinai. Nors vaikai mažiausiai varžosi bendrauti su invalidais, vis dėlto suaugusieji turi būti pasirengę šalinti galimus prietarus ir bendravimo baimę, paaiškinti kad neįgalieji dažnai turi tokių gebėjimų, apie kuriuos niekas net nepagalvotų. Neįgalieji nenori, jog kiti visą laiką jų vien tik gailėtų, neįgaliesiems patiktu, jei į juos būtų žiūrima kaip ir į visus kitus žmones, nesvarbu, kad ne viską gebančius.</i>
	<i>Mokiniam būtina išaiškinti, kad neįgalieji yra lygiaverčiai sveikiesiems.</i>
	<i>Neįgalūs žmonės yra tokie pat žmonės kaip ir sveiki, tik su negalia, todėl ir bendrauti su jais reikia kaip su sveikais. Neatstumti, neatsiriboti, nesišalinti. Jie tokie kaip ir jūs, tik vieni iš jų sunkiau juda, kiti blogiau mato, girdi ir t.t. Todėl reikia jiems padėti tą negalią įveikti. Dėka Jūsų neįgalus jausis toks pat sveikas, saugus, reikalingas. Jūs būsite jų rankos, akys.</i>
	<i>Kalbama apie neįgaliųjų savijautą, aiškinamasi, ar jie nori draugauti, bendrauti, jaustis lygiais tarp kitų vaikų. Kalbant su vaikais paprastai jie sutinka, kad neįgalieji yra tokie pat, kaip ir jie, kad norai ir poreikiai yra tokie patys.</i>
	<i>Ar mes visi vienodi savo išvaizda, sugebėjimais, pomėgiais? O kaip jūs galvojate, ar negalios kamuojamas vaikas kitoks, ar kaip ir mes nori turėti draugų, žaisti su jais, bendrauti?</i>

Anketoje pradinių klasių mokytojams pateikiami klausimai	Respondentų atsakymai į pateiktus klausimus
<p>4. Ką mokiniai kalba apie neįgaliųjų socialinį dalyvavimą? Apie ką diskutuoja, perskaičius vadovėlyje pateiktą dialogą?</p> <p>3 kl. iliustracija vadovėlyje pateikta kartu su šiuo tekstu.</p> <p style="text-align: center;">↓</p> <p>Andrius gali mažiau už mus</p> <ul style="list-style-type: none"> - Man atrodo, kad tas berniukas, vardu Andrius. Jis čia neseniai atsikraustė. Jis tikrai nieko negali – juk matote, kad jis sėdi invalido vežimėlyje. - Tiesą sakant, mes galėtume su juo pažaisti. Juk jis visada toks vienišas. - Man mama sakė, kad Andrius buvo patekęs į avariją. Nuo tada jis turi sėdėti invalido vežimėlyje. - Tik neprasidėkite su juo! Laimė, kad mes neprivalome su tokiais terliotis. Juk jis net bėgioti negali ! - Na ir kas ? Juk ir tu, pagyrūne ne viską gali ! Žinote, ką ? Aš tiesiog prieisiu ir paklausiu jo, ar jis nenorėtų kartu su mumis į žaidimų aikštelę ... <p style="text-align: center;">Tu irgi ne viską gali. Ko tu negalėtum?</p> <p>Vaiva Starkauskaitė, Violeta Žalytė. Aš, Tu ir Mes. Dorinio ugdymo vadovėlis 1 – 2 klasei. Kaunas, 1999</p>	<p><i>Ar visi stengiasi suprasti šalia esantį neįgalų? Kaip reiktų jam pagelbėti?</i></p> <p style="text-align: center;">Šiaulių raj. bendrojo lavinimo mokyklų mokytojų atsakymai</p> <p><i>Įsivaizduok, kad tu: vienišas, atstumtas, bejėgis, baikštus, apleistas, liūdnas, nepriimtas, nusiminęs.</i></p> <p><i>Vaikai, aplink mus žmonės pasaulyje yra skirtingi kaip ir šie vaikai ištraukoje. Kuriuos malonu sutikti: guodžiančius ar smerkiančius? Kas žmogui, kuris jau likimo nuskriaustas, labiau reikalinga: užuojauta ar panieka? Tai pastiprintų neįgalų ar sugniuždytų? Gal žeidžia ir užuojauta? Gal nereikia nei užjausti, nei smerkti? Gal žinote patarlių, priežodžių, tinkančių šiai ištraukai? Pvz., žodis žeidžia, žodis guodžia. Žodis už durklą skaudesnis.</i></p> <p><i>Tu: negali dalyvauti sportinėse varžybose, nesugebi raiškiai skaityti, nemoki vaidinti taip kaip tavo klasės draugai, nesugebi deklamuoti taip kaip kiti.</i></p> <p><i>Nėra žmogaus, kuris viską galėtų atlikti. Šiuo atveju tikrai nekviesiu į žaidimų aikštelę Andriaus. Su berniuku, kuris sėdi vežimėlyje reiktų bendrauti pasiūlant bendrauti kitaip: ar pažaisti kompiuteriu, stalo žaidimus.</i></p> <p><i>Mokiniai dažniausiai nepriima tokių vaikų į bendrus žaidimus, bet pakalbėjus, padiskutavus apie tai, kad ir tu gali atsidurti tokioje padėtyje, vaikai pasidaro gailėstingesni, duoda žaislų, saldainių, kalbasi ir t.t. Svarbus ir vaikų auklėjimas šeimoje, kokios susiformuoja nuostatos.</i></p> <p><i>Mokiniai sako:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>Taip negalima sakyti apie neįgalų vaiką.</i> - <i>Reikia prie jo prieiti ir pakalbėti.</i> - <i>Reikia pakviesti žaisti kartu.</i> - <i>Jis toks pat kaip ir visi, tik negali vaikščioti.</i> <p><i>Kuriems argumentams jūs nepritariate? Ar pažįstate tokių vaikų? Ką gali padaryti draugai, kad vaiko sėdinčio vežimėlyje, gyvenimas būtų kuo įvairesnis, linksmesnis, turiningesnis? Neįgalieji vaikai ne viską gali padaryti, o ko jūs negalite padaryti?</i></p>

Anketoje pradinių klasių mokytojams pateikiami klausimai	Respondentų atsakymai į pateiktus klausimus
	<p><i>Ne vienam yra tekę bendrauti su neįgaliais. Tame bendravime jie nemato nieko ypatingo. Vaikams negražiai nuskambėjo žodžiai „neprivalome su tokiais terliotis“.</i></p> <p><i>Ką tu galvoji perskaitęs straipsnelį? Ką sužinojai apie vaikus? Apie Andrių? Ar tu pritari kuriam nors iš vaikų pasiūlymų? Kodėl?</i></p> <p><i>Vaikai kalbu su užuojauta, gailėsčiu. Jie labai norėtų kuo nors padėti tokiam neįgaliam vaikui.</i></p> <p><i>Vaikai tolerantiškai priima Andrių, daugeliui sukėlė gailėstį, kiti sakė, kad berniukas toks pat, tik kad invalido vežimėlyje.</i></p> <p><i>Ko tu negali? Atsako vaikai: negaliu išmokti rašyti be klaidų, negaliu išmokti daugybės lentelės, negaliu išmokti plaukti, važiuoti dviračiu, vairuoti mašiną, negaliu išmokti groti, nemoku gražiai piešti.</i></p> <p><i>Vaikai galėtų pasiūlyti pažaisti koki nors žaidimą, surengtų piešinių konkursą „Iš kokių mes pasakų?“. Pasirodytų, kad Andrius žino daugiau pasakų, negu kiti.</i></p>
	<p style="text-align: center;">Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklų mokytojų atsakymai</p> <p><i>Ar tikrai Andrius gali mažiau už mus? Gal jis negali greitai bėgioti, žaisti futbolą, bet gal jis daug skaito ar domisi kitais dalykais ir gali daug ką įdomaus papasakoti. Niekada nereikia skubėti ir daryti išvadų apie žmones, jų geriau nepažinus. Fiziškai neįgalūs žmonės taip kaip ir visi myli, verkia, džiaugiasi, jie turi jausmus ir kaip kiekvienas iš mūsų nori būti reikalingas, mylimas, suprastas.</i></p> <p><i>Perskaičius pateiktą tekstą diskutuojama apie toleranciją, supratimą, užuojautą, draugystę, saugumą, gebėjimus.</i></p> <p><i>Mokiniai smerkia tokį draugų elgesį. Jie neleistų Andriui ir kitiems neįgaliesiems liūdėti, žaistų drauge. Sugalvotų įvairiausių užsiėmimų, pramogų. Svarbu ne tik neišskirti, bet ir laikyti savo bendruomenės nariu, tokiu pat. Smerkia tuos, kurie gatvėje, kieme pamatę neįgalų žiūri ir kitiems rodo, koks jis. Supranta, kad jiems ir taip sunku prisitaikyti mūsų aplinkoje. Užaugę norėtų patys palengvinti neįgalųjų dalią.</i></p> <p><i>Kurie vaikai supranta ką reiškia būti neįgaliau? Juk neįgalus gali būti kiekvienas. Neįgalaus vaiko integravimas į klasės kolektyvą.</i></p>

Anketoje pradinių klasių mokytojams pateikiami klausimai	Respondentų atsakymai į pateiktus klausimus
	<p><i>Dažnai kalbant su mokiniais apie neįgaliųjų dalyvavimą, gvildenant įvairius klausimus šia tema, mokiniai suvokia neįgaliųjų būseną. Perskaičius dialogą diskutuojama: kas nutiko Andriui? Kodėl taip nutiko? Kodėl siūlė neprasidėti su juo? Kaip vertiname tokio vaiko elgesį? Išsiaiškiname vaikų galimybes: „Neriname galimybių tinklą“. Darome išvadas.</i></p>
	<p><i>Kalbantis su vaikais, atrodo, kad jie tikrai užjaučia ir supranta invalidą, jie gali mielai su juo bendrauti. Tačiau realiai susidūrę, galbūt ir gali pasišaipyti. Ypač, jeigu vaikai yra vieni, be suaugusiųjų.</i></p>
	<p><i>Išnagrinėčiau, išsiaiškinčiau su vaikais kiekvieną sakinį, žodį. Pateikčiau gyvenimiškų pavyzdžių. Kalbėčiau tol. Kol prieitume bendros nuomonės, kad vaikai su negale turi daug daugiau dvasinių vertybių (jie daug skaito, daug svajoja, jie vidumi geresni), nereikia jų gailėtis, reikšti jiems užuojautos, o reikia su jais bendrauti kaip su sau lygiais.</i></p>
	<p><i>Vaikai yra labai pastabūs, dažnai negalvodami pasako tai, kas gali kitą įžeisti. Daugelis supranta, kad ir sėdint invalido vežimėlyje, norisi visur dalyvauti, bendrauti su kitais. Bet yra ir tokių, kurie gėdijasi, atstumia neįgaliuosius. Todėl labai daug yra kalbama apie bendravimą, bendradarbiavimą. Vaikai turi suprasti, jog negali visi visko mokėti, galėti atlikti.</i></p>
	<p><i>Aš manau, kad mokiniai kalba apie tai, kaip neįgaliam berniukui sunku. Vaikai svarsto apie pagalbą šiam vaikui, diskutuoja, kaip jam padėti. Svarbu, kad mokiniai suprastų, kad neįgaliesiems nereikalinga užuojauta. Reikalingas bendravimas, įtraukimas į veiklą, dalyvavimas veikloje.</i></p>
	<p><i>Berniukas negali vaikščioti, žaisti judrių žaidimų, bet su juo galima pasikalbėti, pajuokauti, pažaisti stalo žaidimus. Dėl negalios, jis neturėtų būti atstumtas, likti vienišas. Juk negalia – tai neužkrečiama liga, kurios reikia saugotis. Mes ne viską galime.</i></p>
	<p><i>Vieni palaiko mokinį, kuris nori susidraugauti su neįgalioju, kiti, kaip ir kitas vaikas – nenori su juo draugauti, nes juk jis ne viską sugeba. Vaikai pripažįsta, kad yra tokių dalykų, kurių jie negali padaryti, tačiau jie mano, kad viską galima išmokyti, o vaikščioti neįgalusis nebeišmoks.</i></p>
	<p><i>Visi mes esame panašūs ir labai skirtingi. Jeigu išmoksime dalintis savo džiaugsmu su kitais ir kiti tuo pačiu mums atlygins. Padėdami silpnesniam patys stiprėjame, išmokstame būti geresniais. Andriaus vietoje gali atsidurti kiekvienas iš mūsų.</i></p>

Anketoje pradinių klasių mokytojams pateikiami klausimai	Respondentų atsakymai į pateiktus klausimus
	<i>Paklausčiau, ar jų gatvėje ar name yra tokių žmonių. Sužinojusi atsakymus paklausčiau, kuo jie skiriasi, kuo jie panašūs į mus. Kaip pasijaustume mes Andriaus vietoje? Pasiūlyčiau įsivaizduoti save jo vietoje. Patarčiau nebijoti pasiūlyti tokiam žmogui bendrauti, pabūti kartu, pažaisti. Juk draugą pažinsi nelaimėje. O mes visi neapsaugoti nuo to.</i>
	<i>Kaip suprantate paskutinius žodžius: „Tu irgi ne viską gali“? Ko tu negalėtum? Ar teismus berniukas, kuris siūlė neprasidėti su Andriumi? Ką galėtumėte pasakyti apie kitą berniuką, kuris norėjo Andrių pakviesti į žaidimų aikštelę? Kaip paaiškintumėte žodžius: „gerumo niekada nebūna per daug“?</i>
	<i>Pasakoja kur ir kada yra sutikę neįgalų vaiką, kaip jam padeda. Pasmerkia tuos vaikus, kurie šaiposi, erzina kitokius vaikus.</i>
	<i>Vaikai aptaria dialogo dalyvių išsakytas mintis, jas pakomentuoja, išsako savo požiūrį į analizuojamą situaciją.</i>
	<i>Dauguma mokinių supranta ir moka paaiškinti, kaip neįgalūs vaikai geba žaisti su sveikaisiais vaikais. Tačiau atsiranda ir tokių vaikų, kurie šalinasi, kartais net pašiepia kitaip besielgiančius ar atrodančius. Ypač tai aktualu jaunesniame mokykliniame amžiuje. III – IV klasėje tokių vaikų nuomonė apie bendravimą su neįgaliaisiais keičiasi teigiama linkme.</i>
	<i>Pakalbėkime apie tai, ką mes galime ir ko negalime (pokalbis). Taigi, galime padaryti išvadą, kad mes ne viską galime. O Andrius negali vaikščioti, bet ką jis gali? (vaikai išvardina). Ir aš galvoju, kad jis geras pašnekovas, įdomu paklausti, nes jis daug žino.</i>
	<i>Kurie vaikai su Andriumi elgiasi gražiai? Kodėl? Kaip jūs norėtumėt, Andriaus vietoje būdami, kad su jumis elgtųsi? Kaip galima padėti neįgaliesiems vaikams?</i>
	<i>Tas berniukas, kuris nenori draugauti, elgiasi labai kiauiliškai. Jis nesuvokia, kad jis pats gali atsidurti invalido vežimėlyje. Be to, jis taip pat daugelio dalykų nemoka, nesupranta. Daug ko nesugeba, yra pasipūtėlis.</i>
	<i>Kuo Andrius skiriasi nuo bendraamžių? Kuo Andrius silpnas? Kuo Andrius gali būti stiprus? Kuo Andrius panašus į mus? Kaip mes vieni kitiems galime padėti būdami kartu? Išvada: Priimkime žmogų tokį, koks jis yra. Kiekvienas iš mūsų nori būti reikalingas ir suprastas.</i>
	<i>Andrių būtinai reikia pakviesti žaisti drauge. Berniukas nekaltas, kad turi sėdėti invalido vežimėlyje. Kiekvienam gali atsitikti nelaimė. Nesvarbu, kad Andrius negali bėgioti, galbūt jis gražiai dainuoja, piešia, o gal apsiskaitęs ir daug žino. Mes esame sveiki, o ar viską galim ir sugebam?</i>

3 priedas. Pagrindinių klasių etikos vadovėlių tekstų bei paveikslėlių interpretavimas klasėje

Anketoje etikos mokytojams pateikiami klausimai	Respondentų atsakymai į pateiktus klausimus
<p>1. Kokius diskusinius klausimus užduoda mokytojai mokiniams, perskaičius tekstą („Kokius sakome žodžius“)?</p> <p>Kokius sakome žodžius ... <i>Lukas pareina namo. Vakarieniaudamas netyčia apverčia stiklinę arbatos. Mamai tenka pakeisti staltiesę.</i> <i>- Darkaisi kaip koks silpnaprotis ! – lepteli ji pykčio pagauta.</i></p> <p>Etika 5 / 6 klasei. / Sud. U. Gerber, H. Hanischas, P. Lehmannas ir kt., Vilnius, Alma littera, 1997.</p>	<p>Šiaulių raj. bendrojo lavinimo mokyklų mokytojų atsakymai</p>
	<p><i>Kodėl Lukui taip atsitiko? Gal jis (Lukas) galėjo būti atidesnis (atsargesnis)? Kodėl mama taip pasakė? Gal mama labai pavargusi? Gal Lukas neatsiprašė mamos? Gal pats Lukas galėjo pakeisti staltiesę? Gal Lukas galėjo pasisiūlyti padėti mamai?</i></p>
	<p><i>Ar teisi mama, pavadindama Luką silpnapročiu? Kokios mintys knibžda berniuko galvoje? Kokius žmones vadiname silpnapročiais? Ar kaltas žmogus (vaikas) jei jis nesugeba mąstyti, galvoti, protauti? Ar jį už tai galima kaltinti, kad jis gimė kitokiu nei visi? Kaip galima padėti protinę negalę turinčiam žmogui?</i></p>
	<p><i>Ar kaltas dėl šio įvykio berniukas? Ar visada pasakome tai, ką galvojame? Mama – visada teisi? Apmąstykite posakį: „Žodis žvirbliu išlekia, o jaučiu sugrįžta“.</i></p>
	<p><i>Ar Lukas silpnaprotis? Ar kartais susimąstome, kad kalbame neapgalvotai?</i></p>
	<p><i>Ar Lukas silpnaprotis? Ką mama galvojo pavadindama Luką silpnapročiu? Kas jie, „silpnapročiai“? Kas būdinga jų mąstymui ir elgesiui? Kokias jie turi teises mūsų visuomenėje?</i></p>
	<p><i>Ar dažnai galvojame kokius žodžius sakome? Kodėl mama palygino Luką su silpnapročiu? Ar žinote, kas yra silpnaprotystė? Kaip aplinkiniai kalba apie neįgaliuosius? Ar šie žodžiai yra įžeidžiantys ir skaudūs? Ar esate patyrę kažką panašaus? Kaip jautėtės? Ką mąstėte? Ar sveikas vaikas ir vaikas su negale mąsto taip pat? Kaip prisitaiko gyvenime sveikas, o kaip neįgalus?</i></p>
	<p><i>Kodėl mama supyko ant Luko? Kokia turėtų būti Luko reakcija į mamos elgesį?</i></p>
	<p><i>Kodėl mama taip vadina Luką? Kokiais žodžiais buvo galima pavadinti sūnų, išvertusį stiklinę arbatos?</i></p>
	<p><i>Ką mama norėjo pasakyti pavadindama Luką silpnapročiu? Ar tik silpnaprotis gali išversti stiklinę? Kuo neįgalus vaikas skiriasi nuo sveikojo? Kaip galima kitaip pavadinti Luką, nenaudojant žodžių įžeidžiančių neįgaliuosius?</i></p>
	<p><i>Kaip jaustumėtės jūs, išgirdę tokią repliką? Kaip jautėsi Lukas? Kodėl mama palygino Luko elgesį su silpnapročio elgesiu? Ar ji teisi? Kodėl taip lengvai švaistomės posakiais, žeidžiančiais artimus žmones? Ar tai nėra protinę negalę turinčio asmens įžeidimas? Kaip buvo galima reaguoti kitaip?</i></p>

Anketoje etikos mokytojams pateikiami klausimai	Respondentų atsakymai į pateiktus klausimus
	<p style="text-align: center;">Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklų mokytojų atsakymai</p> <p><i>Atsargiau! Dar nusiplikysi! Reikia žiūrėti ką darai!</i></p> <p><i>Kas yra silpnaprotytis? Kuo jis skiriasi nuo kitų žmonių? Silpnaprotytis – ar tai įžeidimas? Ar tik silpnaprotyčiams pasitaiko apversti stiklinę? Kaip mama galėjo kitaip pasielgti šioje situacijoje? Ką į tokį pasakymą atsakytumėte jūs?</i></p> <p><i>Pykčio apimti žmonės sako tokius žodžius, dėl kurių vėliau labai gailisi. Mes dažnai nepamąstome, kas ir dėl kokių priežasčių vienaip ar kitaip pasielgia. Kodėl mama taip pasakė? Kodėl jausmai ją užvaldė? Ar gailėsis mama savo žodžių? Ar gailėtumėtės jūs?</i></p> <p><i>Kartais suaugusieji elgiasi ir kalba neapgalvotai. Jie vėliau gailisi dėl savo žodžių ir veiksmų. Kaip ir vaikai. Juk ir jūs kartais gailitės dėl neapgalvotų poelgių.</i></p> <p><i>Lukas:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>Pati tu tokia! Užsičiaupk! Kaip kalbi su motina?</i> - <i>Taip, kaip tu su manimi!</i> <p><i>Ar pagarba mamai yra? Kodėl taip vadiname vieni kitus? Kodėl su tuo taikstomės?</i></p> <p><i>Ar dažnai artimi žmonės jus vadina nevykėliais? Kompromiso esmė.</i></p> <p><i>Kokia nuotaika vyrauja tekste? Kaip jaučiasi Lukas? Kaip jaučiasi mama? Kas galėjo sukelti tokią situaciją? Kokios šio konflikto priežastys? Ką patartumėt mamai, Lukui? Kaip šioje situacijoje pasielgtum tu jei būtum Luko mamos vietoje? Kas vyko toliau?</i></p> <p><i>Ar tinkamas mamos elgesys su Luku? Kaip manote, ar mama ir Lukas puikiai sutaria tarpusavyje?</i></p> <p><i>Kodėl mama taip audringai reagavo į šią situaciją? Ar Lukas galėjo išvengti tokios situacijos?</i></p> <p><i>Ar Lukas kitoks nei mes? Ar dažnai mes įskaudiname neįgaliuosius? Kodėl mama taip elgėsi su Luku? Kaip turėjo pasielgti mama, kad neskaudintų Luko? O kaip jūs pasielgtumėte? Kas yra integracija? Ar gali tokie vaikai mokytis bendrojo lavinimo mokyklose?</i></p> <p><i>Ar jaustumėtės įžeistas tokios mamos replikos? Kodėl suaugusieji kartais sako tai, ko iš tikrųjų negalvoja? Kaip pasielgtum mamos vietoje? Ko tavo nuomone trūksta šioje šeimoje?</i></p>

Anketoje etikos mokytojams pateikiami klausimai	Respondentų atsakymai į pateiktus klausimus
<p data-bbox="109 415 634 480">2. Ką mokytojai kalba mokiniams apie iliustracijoje pavaizduotą neįgalų berniuką?</p> <div data-bbox="117 516 357 815"> </div> <div data-bbox="386 516 625 815"> </div> <div data-bbox="243 847 483 1146"> </div> <p data-bbox="121 1192 638 1276">Etika 5 / 6 klasei. / Sud. U. Gerber, H. Hanischas, P. Lehmannas ir kt., Vilnius, Alma littera, 1997</p>	<p data-bbox="1012 399 1663 431" style="text-align: center;">Šiaulių raj. bendrojo lavinimo mokyklų mokytojų atsakymai</p> <p data-bbox="659 467 2016 600"><i>Jis yra šiek tiek kitoks, nei jūs, nes motina Gamta, dalindama dovanas, šiek tiek apsiriko. Tačiau jis yra žmogus, vadinasi, vertybė. Jis, kaip ir jūs, turi sielą, jausmus, ilgisi meilės, ir šilumos, dėmesio. Jis visa tai turi, nes moka džiaugtis, šypsotis, būti laimingas. Atimdama vieną galimybę, Gamta jam atseikėjo kitas – rūpestingus artimuosius, mylinčius jį tokį, koks yra. Berniukas šviečia meile!</i></p> <p data-bbox="659 610 2016 711"><i>Pirmiausia pabandome apibūdinti šį berniuką, jo amžių, pomėgius, sveikatos būklę. Akcentuoju, kad jis nuo sveiko vaiko skiriasi tik sveikatos sutrikimu, tačiau jausmus jis turi tuos pačius. Todėl nori bendrauti, turėti draugų.</i></p> <p data-bbox="659 721 2016 821"><i>Pasakojau apie psichinę negalę turinčius žmones. Bandau išaiškinti, kad nuo sveiko vaiko šis berniukas skiriasi tik savo negale ir iš to išplaukiančiais padariniais. Siūlau pagalvoti, kaip reikėtų bendrauti su šiuo berniuku, jei jis atsirastų jų klasėje.</i></p> <p data-bbox="659 831 2016 889"><i>Dažniausiai mokytojai bando vaikams išaiškinti, kad negražu šaipytis iš neįgaliųjų, kad reikia jiems padėti adaptuotis į visuomenę.</i></p> <p data-bbox="659 899 2016 958"><i>Berniukas džiaugiasi, ištiestomis rankomis parodo, supranta, kad jam reikia pagauti kamuolį. Berniukas susikaupęs gaudo kamuolį. Pagavęs kamuolį labai džiaugiasi, kamuolį laiko stipriai prispaudęs rankomis.</i></p> <p data-bbox="659 967 2016 1026"><i>Neįgalūs žmonės jaučia kaip ir visi kiti normalūs žmonės. Jie moka mylėti ir nori būti mylimi, gali mokytis, kurti ir tai teikia jiems daug džiaugsmo. Šie žmonės gali dalyvauti visuomenės gyvenime.</i></p> <p data-bbox="659 1036 2016 1094"><i>Neįgalūs žmonės lygiai taip pat kaip ir sveikieji turi tuos pačius jausmus. Moka džiaugtis ir liūdėti. Turi tas pačias teises. Dažnai tokie vaikai būna netgi nuoširdesni už sveikuosius.</i></p> <p data-bbox="659 1104 2016 1205"><i>Mes visi šios žemės vaikai. Kiekvienas iš mūsų – vienintelis ir nepakartojamas. Kiekvienas norime būti įvertintas, supastas, įdomus, gražus. Deja ... Ar jūs vaikai visada gebate būti linksmi, viskuo patenkinti? Įsižiūrėkite į šį berniuką – jo veidelyje susižavėjimas, susikaupimas, nuostaba ...</i></p> <p data-bbox="659 1214 2016 1315"><i>Kaip negalę turintis vaikas pavaizduotas? Kaip jaučiasi berniukas, kai su juo žaidžiama? Ką turi daryti aplinkiniai, kad negalę turintis žmogus jaustųsi laimingas, neatstumtas visuomenės? Ar neįgalus vaikas turi teisių? Ar skiriasi sveikų ir neįgalių vaikų poreikiai? Ar jums teko bendrauti su neįgaliais žmonėmis?</i></p> <p data-bbox="659 1325 2016 1351"><i>Berniukas geros nuotaikos, džiaugiasi, kad su juo (kažkas) bendrauja, žaidžia, kad jam rodo dėmesį.</i></p>

Anketoje etikos mokytojams pateikiami klausimai	Respondentų atsakymai į pateiktus klausimus
	<p style="text-align: center;">Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklų mokytojų atsakymai</p> <p><i>Paveikslėlyje matom berniuką, kuris myli pasaulį, džiaugiasi juo. Jis truputį kitoks negu mes – sveikieji, tačiau jis lygiai taip pat kaip mes svajoja apie ateitį, nori būti mylimas ir gerbiamas. Jis moka juoktis ir liūdėti, savaip suvokia jį supančią aplinką. Kartais jam reikia aplinkinių pagalbos, jis nori dėmesio ir pagarbos, jis nenori būti kitoks.</i></p> <p><i>Pasaulyje mūsų yra daugiau nei 6 milijardai. Visi mes esam žmonės, tačiau visi esame ir asmenybės su savo charakterio savybėmis, skirtingu temperamentu. Vieni su kitais turime mokėti bendrauti, suprasti. Iliustracijoje matome linksmą, gražų berniuką, kuris įspūdingai žaisdamas užkrečia mus savo nuotaika, kai norisi džiaugtis.</i></p> <p><i>Kas yra negalia? Jūsų požiūris į neįgaliuosius. Ar šis berniukas laimingas? Kokia to berniuko ateitis? Pirmiausia pakalbama, kas yra negalia, kokie būna negalios sutrikimai. Toliau pateikiami faktai, kiek Lietuvoje yra invalidų iš jų kiek yra vaikų. Kalbama apie tai, kad sutrikusios psichikos žmonės jaučia kaip visi kiti, kad jie moka mylėti, kad gali kurti ir dirbti, kad jie gali dalyvauti bendruomenės gyvenime.</i></p> <p><i>Neįgalūs vaikai turi lygiai tokias pačias teises kaip ir sveikieji vaikai. Neįgalūs vaikai labiau moka džiaugtis negu sveikieji.</i></p> <p><i>Mokytojai bando kiekvieną vaiką išklausyti, kaip jis elgtųsi, jei tarp jo bendraamžių būtų neįgalus vaikas.</i></p> <p><i>Šiose nuotraukose matome žaidžiantį berniuką. Aišku, kad jis neįgalus (turi protinę negalę). Nuotraukose puikiai užfiksuotos berniuko emocijos: jis stengiasi pagauti kamuoliuką, džiaugiasi, kad pagavo, kad gali susidoroti su šia užduotim. Jo veide atsispindi savitas pasaulis. Gal mes jam esame taip pat nesuprantami ...</i></p> <p><i>Dievo kūrinys. Jis gali gimti bet kurioje šeimoje. Moka džiaugtis, žaisti, šypsotis. Dažniausiai Dauno vaikai yra be galo nuoširdūs, naivūs ir meilūs kaip kačiukai. Šeima jam yra viskas. Tad jį supantys žmonės turi jį mylėti ir prižiūrėti labiau nei kitus.</i></p> <p><i>Ar mes visi džiaugiamės vienodai? Kokias emocijas mes čia matome? Kaip džiaugiamės mes? Ar yra skirtumas?</i></p> <p><i>Kiekvienas mūsų – sveikas ir neįgalus – turime teisę gyventi, džiaugtis, žaisti, bendrauti, mokytis, pramogauti.</i></p> <p><i>Berniukas su negalia – jis taip pat, kaip ir visi mes, nori bendrauti ir džiaugtis.</i></p>

Anketoje etikos mokytojams pateikiami klausimai	Respondentų atsakymai į pateiktus klausimus
<p>4. Kaip mokytojai aiškina, remdamiesi tekstu „Robinas“, apie neigaliuosius? Ką sako mokiniams?</p> <p style="text-align: center;">Robinas</p> <p><i>Jis moka lakstyti ir juoktis. Moka žaisti ir piešti. Moka džiaugtis ir išdykėliškaip ploti rankomis. Tačiau jis yra vaikas, kuris atėjo į pasaulį su vadinamuoju intelekto sutrikimu.</i></p> <p><i>Suaugusieji dažnai nežino, kaip vadinti tokius vaikus. Kai kurie vadina „silpnapročiais“ arba „idiotais“. Specialistai sako, kad Robinas turi „Dauno sindromą“. Žmonės kartais vadina tai mongolizmu. Šiaip ar taip – Robinas yra Robinas. Jis gyvena su mumis. Jis nepakartojamas, kaip ir kiekvienas kitas vaikas. Pasaulyje jis vienintelis toks – Robinas. Robinui labai patinka judėti. Jis mėgsta šokinėti ant batuto, verčiasi kūliu ant žemės, bėga lenktynių su vyresniuoju broliu ir važinėjasi paspirtuku. Dabar Robinas kaip tik mokosi plaukti. Bet labiausiai jam patinka žaisti kamuoliu arba siausti žaidimų aikštelėje. Dar mėgsta klausytis muzikos ir judėti jos ritmu. Ramiai pasėdėti jam būna labai sunku.</i></p> <p>Etika 5 / 6 klasei. / Sud. U. Gerber, H. Hanischas, P. Lehmannas ir kt., Vilnius, Alma littera, 1997</p>	<p style="text-align: center;">Šiaulių raj. bendrojo lavinimo mokyklų mokytojų atsakymai</p> <p><i>Kiek daug jis gali ir moka. O mes turime išmokti priimti jį tokį, koks jis yra, mes turėtume džiaugtis kartu su juo – neatstumti, nesibjaurėti, o tiesiog jam padėti gyventi šį jam duotą gyvenimą. Ne jo problema, kad Robinas yra kitoks, o mūsų reikalas būnant su juo, tapti kitokiais.</i></p> <p><i>Mokiniai nėra susidūrę su tokiais vaikais, todėl jiems atrodo, kad bendrauti su tokiu vaiku nebūtų sunku. Jie jį užjaučia, net stebisi, kad Robinas tiek daug sugeba ir labai džiaugiasi, kad patys nėra tokie.</i></p> <p><i>Šis berniukas gimė neįgalus. Tačiau nuo negalios nesame apsaugotas nė vienas. Mes nenorime, kad mus žemintų, iš mūsų šaipytųsi ar užgauliotų, lygiai taip pat nenori ir neįgalus vaikas. Jie sunkiai suvokia, kad Robinas galėtų būti jų geriausiu draugu, nes jie norėtų rinktis geriausią draugą iš sveikųjų tarpo. Sako, kad būtų įdomiau, jei toks mokinys atsirastų jų klasėje, manydami, kad tada geriau pažintų, suprastų ir gal pakeistų savo išankstinę nuostatą neįgaliųjų klausimu.</i></p> <p><i>Ar Robinas suvokia, kad yra su intelekto sutrikimu? Ar berniukas jaučiasi kitokiu bendraudamas su bendraamžiais?</i></p> <p><i>Kiti mokiniai suvokia, kad negražu šaipytis iš tokių vaikų, kurie turi „Dauno sindromą“.</i></p> <p><i>Visų pirma, Robinas yra žmogus, toks pat, kaip ir jūs. Tačiau jis yra menkesnio intelekto, nors jį sunku išmatuoti, prastesnių socialinių įgūdžių derinys. Berniukas labiau priklausomas nuo tėvų, tačiau daug ką moka savarankiškai atlikti. Yra švelnus, draugiškas, nuoširdus, bet ramiai išbūti jam sunku, todėl judrūs žaidimai labiausiai patinka. Jie gali mokytis specialioje mokykloje, kai kurie gali ir daugiau pasiekti. Tokie kaip Robinas, nesvarbu, kur gimtų, kokie tėvai bebūtų, jie visi, vienas į kitą panašūs savo išvaizda.</i></p> <p><i>Vieni mokiniai sako, kad bendrautų su Robinu, ir jiems nesvarbu, koks jis yra, kaip jis atrodo. Svarbu, kad Robinas linksmas, nuoširdus, nori bendrauti ir žaisti. Kiti mano, kad tokie vaikai yra atstumti, su jais nenoriai bendraujama, nes jie kitokie savo išvaizda, elgesiu. Iš jų juokiasi, jie apgaulinėjami, kartais iš jų tyčiojasi, smurtauja. Bet tai priklauso, kokioje aplinkoje toks vaikas yra: klasėje, kieme ir t.t.</i></p> <p><i>Tokio teksto nagrinėti neteko, todėl sunku pasakyti, ką saktų mokiniai. Galiu tik numanyti. Aš aiškinčiau kuo jis „ne toks“. Tačiau jis turi mūsų visuomenėje savo teises: teisę į pagarbą jų orumui, teisę į kuo normalesnį ir pilnavertiškesnį gyvenimą, teisę gyventi savo šeimoje arba ją pakeičiančioje aplinkoje, dalyvauti įvairioje visuomeninėje veikloje. Jie turi būti ginami nuo bet kokio išnaudojimo, diskriminacijos, įžeidžiančių ar žeminančių apribojimų ir elgesio.</i></p>

Anketoje etikos mokytojams pateikiami klausimai	Respondentų atsakymai į pateiktus klausimus
	<p><i>Beveik visi sutiktų su mano išsakytomis mintimis, tačiau tai būtų ne visa tiesa. Mokiniai atspindi mūsų visuomenės įvairovę (bent jau didžiosios dalies), požiūrį į neįgaliuosius. Neįgaliųjų integracija į sveikųjų gyvenimą, mano nuomone, vyksta sunkiai. Tai gana opus klausimas.</i></p>
	<p><i>Galbūt Robinui sunku daryti tai, kas sveikiesiems yra įprasta, jo mąstymas yra kiek kitoks ir tokiam vaikui reikalingas ypatingas dėmesys. Tačiau jis yra vaikas, kuriam patinka judėti, žaisti, siausti, klausytis muzikos. Tiek sveikasis, tiek vaikas su intelekto sutrikimu yra žmogus ir niekas neturi teisės nei šių žmonių atstumti ar skirstyti į „rūšis“. Visiems turi užtekti vietos po „saule“.</i></p> <p><i>Su mokiniais šia tema dar neteko kalbėti. Manau, klasėje atsirastų įvairių minčių. Bet ko gero dauguma jų būtų tolerantiški neįgaliesiems.</i></p>
	<p><i>Man šio teksto su vaikais neteko nagrinėti. Tačiau aptardama temą „Negalia“ aš vaikams aiškinu, jog kiekvienas žmogus yra unikalus ir vertas pagarbos. Svarbu gyvenime – išlikti žmogumi. Pateikiu pavyzdžių ko neįgalieji gali pasiekti savo valios ir pastangų dėka.</i></p> <p><i>Vaikai, ypač kaime, yra jautrūs, supratingi ir draugiški. Jie teigia, kad vaikui su negalia padėtų, draugautų su juo ir niekada nesityčiotų.</i></p>
	<p><i>Kokią negalę turi Robinas? Kodėl dažnai vaikai perima išankstinį tėvų nusistatymą dėl neįgalių žmonių? Kaip jaučiasi vaikas į kurį visi žiūri, iš kurio visi juokiasi? Įsivaizduok, kaip tu jaustumėsi, jei būtum neįgalus ir iš tavęs dažnai šaipytųsi? Ar tau patiktų? Ką reiškia sąvoka „silpnaprotytis“, „idiotai“, „Dauno sindromas“?</i></p> <p><i>Pamokų metu, kalbant apie neįgaliuosius, vaikai juos užjaučia, stengiasi suprasti, atjausti, padėti, paguosti. Rašant laišką neįgaliam vaikui, jie teiraujasi kaip jam padėti, kokia jo sveikata, siūlo ateiti į svečius ir kartu pažaisiti.</i></p>
	<p><i>Jie yra tokie ir juos reikia priimti tokius, kokie jie yra. Jie nekalti, kad gimė tokiais. Jie yra žmonės, kaip ir mes visi. Prieš Dievą mes visi lygūs.</i></p> <p><i>7 kl. mokiniai: „Aš su tokiu nebendraučiau“, „Tegul būna kartu visi tokie kaip Robinas“, „Jis trukdytų mums žaisti“, „Aš galėčiau draugauti su juo ir padėti jam“.</i></p> <p><i>6 kl. mokiniai: „Ne – ne, aš tai nedraugaučiau“, „Jis nesupranta mūsų žaidimo taisyklių“, „Padėčiau, juk jis nekaltas, kad toks“.</i></p>

Anketoje etikos mokytojams pateikiami klausimai	Respondentų atsakymai į pateiktus klausimus
	<p style="text-align: center;">Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklų mokytojų atsakymai</p> <p><i>Didelis menas – mokėti suprasti kitą. Kiekvienas žmogus, nepriklausomai nuo to, ar jis sveikas, ar neįgalus, turi vietą po saule. Mokėjime priimti jį tokį koks jis yra, nors kartais tai labai nelengva. Visada reikia pabandyti įsivaizduoti save nelaimingo žmogaus vietoje ir nedaryti to, kas skaudintų tave.</i></p> <p><i>Jiems kartais sunku suvokti šalia esančio neįgalaus žmogaus padėtį visuomenėje. Išoriškai jie stengiasi užjausti, padėti tačiau nesuvokia, kad su tokiais žmonėmis reikia bendrauti taip lyg su sveikaisiais, nes perdėtas dėmesys kartais žeidžia labiau, negu visiškas jo nebuvimas. Tam tikra prasme vaikai yra žiaurūs, nes jie nemoka apsimetinėti, elgiasi taip, kaip jiems tuo momentu atrodo geriau.</i></p> <p><i>Mes turime žaisti kartu su Robinu, sugalvoti naujų, įdomių žaidimų, jokių būdu neakcentuoti jų neįgalumo, priešingai, skatinti ir girti jį. Suaugusieji, kurie taip vadina tokius vaikus, žinoma klysta.</i></p> <p><i>Mokiniai sako, kad reikia priprasti bendraujant su tokiu vaiku ir viskas bus gerai. Žaisti kartu, sugalvoti naujų laisvalaikio praleidimo formų. Kai kurie mano, kad iš pradžių bus sunku, bet vėliau vyks paprastas, nuoširdus bendravimas.</i></p> <p><i>Nors Robinas sutrikusio intelekto, bet pirmiausia jis yra žmogus. Mes turime labiau rūpintis tokiais žmonėmis, nes jiems reikia daugiau dėmesio, meilės, globos. Svarbu suteikti Robinui tą erdvę, kurioje jis jaučiasi puikiai. Jei jam patinka judėti, tai ir suteikti jam tokias sąlygas. Ugdyti tokių dalykų, kurie galėtų palengvinti Robino ir jo artimųjų gyvenimą. Neatstumti!</i></p> <p><i>Štai ką rašo apie šią situaciją mokiniai:</i></p> <p><i>Nors ir nemoka bendrauti kaip kiti, tačiau jis yra laimingiausias žmogus pasaulyje, nes nemato blogosios gyvenimo pusės. Tokie vaikai kaip Robinas labiau moka džiaugtis gyvenimu, vertina ką turi, myli gyvenimą tokį, koks yra. Kai kurie jo nesupranta ir neįvertina jo, tik todėl, kad jis kitoks. Robinas veiklus, šaunus. Jam reikia padėti. Visuomenė nenoriai priima tokius, kaip Robinas, tačiau jų negalima atstumti, reikia priimti tokius, kokie jie yra.</i></p> <p><i>Mokytojai bandys vaikams išaiškinti, kad judėti, žaisti ir dūkti turi teisę visi vaikai, neskaitant intelekto sutrikimo.</i></p> <p><i>Vaikai (sveikieji) dėkoja likimui, kad ne juos ištiko tokia liga. Kitų vaikų nuomone, kad nereikėtų išskirti iš visuomenės turinčių intelekto sutrikimų.</i></p>

Anketoje etikos mokytojams pateikiami klausimai	Respondentų atsakymai į pateiktus klausimus
	<i>Mokytojai bando mokiniams paaiškinti tokias situacijas, kad gyvenime jie gali susidurti su tokia situacija ir nereikėtų išsigąsti, tiesiog priimti tokius, kokie jie yra.</i>
	<i>Dauguma mokinių yra jautrūs tokiems vaikams kaip Robinas ir pritaria tai nuomonei, kad nereikėtų šaipytis ar kaip kitaip ignoruoti vaikus, turinčius intelekto sutrikimų.</i>
	<i>„Robinas yra Robinas“. Reikia jį priimti tokį, koks jis yra. Jis turi savo pasaulį, kurį perpratus galima jam padėti gyventi saugiai, laimingai.</i>
	<i>Mokiniai dažnai būna žiaurūs negailestingi vertindami kitus, o ir save. Jie nelabai nori bendrauti su tokią negalę turinčiais bendraamžiais, vengia jų, galima sakyti bijo.</i>
	<i>Mokiniai džiaugiasi, kad gimė be sindromo, susimąsto, kad nuo neįgalumo jie nėra apsaugoti.</i>
	<i>Kalbama apie: įgimtas ligas, „proto“ ligas, neįgalųjų integraciją, bendravimo problemas, supratimo problemas, jausmus ir emocijas.</i>
	<i>Mes esame tokie patys.</i>
	<i>Kiekvienas mūsų esame savitas ir nepakartojamas, kiekvienas skirtingas ir unikalus, todėl ir mūsų poreikiai yra skirtingi.</i>
	<i>Vaikai nusiteikę pozityviai. Jie supranta, jog pasaulyje yra daug skirtingos išvaizdos bei poreikių žmonių. Mokiniai linkę bendrauti su visais.</i>
	<i>Robinas kaip ir kiekvienas iš mūsų nori bendrauti, jis turi pomėgių, gyvena tarp mūsų. Kuo jis skiriasi nuo mūsų? Tik tuo, kad yra neįgalus. Tačiau ir jis nori turėti draugų, linksmintis. Juk kiekvienas mūsų norime būti priimti, suprasti, mylimi.</i>
	<i>Mokiniai linkę bendrauti su neįgaliaisiais. Dalis mokinių – nenorėtų su jais bendrauti, sako, kad būtų neįdomu, nes jie negali to, ką gali kiti (šokti, sportuoti ir kt.). Apskritai, mokiniai sako, kad nėra su jais bendravę, todėl ir nežino, kaip būtų iš tiesų.</i>
	<i>Kiekvienas žmogus yra vienintelis, nepakartojamas, unikalus. Mes turime priimti šalia esantį žmogų tokį, koks jis yra. Kiekvienas žmogus turi vardą, todėl, kad ir kokia jo būklė būtų – reikėtų jį vadinti vardu. Ir t.t. panašiai kalbu.</i>
	<i>Visada moksleiviams paaiškinu sąvokas, kuriomis jie „svaidosi“ apie neįgaliuosius. Gal kartais jie tik žino tokių žodžių, o nežino ką reiškia. Mokiniai sako (čia buvo aštuntokai), kad priima žmogų tokį, koks jis yra. Reikia suaugusiems numatyti į kokią kompaniją nesveikas vaikas pakliūs ir kaip su juo bus elgiamasi. Normalioje aplinkoje neįgalus žmogus nebus nuskriaustas.</i>

Anketoje etikos mokytojams pateikiami klausimai	Respondentų atsakymai į pateiktus klausimus
	<p><i>Neįgalieji, tai tokie pat žmonės, kaip ir mes. Dažnai netgi savo dvasiniu pasauliu jie pralenkia mus. Jie jautrūs gamtos grožiui, menui, ko dažniausiai nepasakysi apie mus, sveikuosius. Juk mylėti žmogų, pirmiausia reikia ne už gražią nosį, ausis ir pan., bet už jo širdies jautrumą, gerumą. Ir dar – juk mes ne patys pasirenkame neįgalumą. Priimkime visus tokius, kokie esame.</i></p> <p><i>Mokiniai tuoj prisimena panašius vaikus, kiemo draugus. Sako, kad su tokiais vaikais reikia bendrauti, nes tada jie pasikeičia, tampa supratingesniais, net labai maloniais.</i></p>

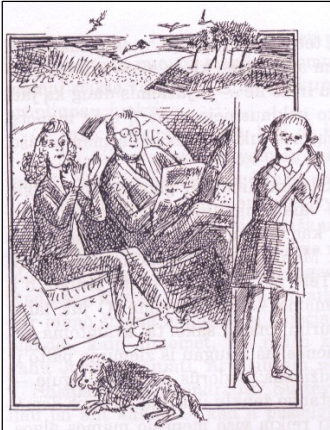
4 priedas. Pagrindinių klasių lietuvių k. vadovėlių tekstų bei paveikslėlių interpretavimas klasėje

Anketoje lietuvių kalbos mokytojams pateikiami klausimai	Respondentų atsakymai į pateiktus klausimus
<p>1. Kokius diskusinius klausimus užduoda mokytojai mokiniams, perskaičius šį tekstą?</p> <p>„Ji, rodos, niekada nepastebėdavo mano ramentų. Per visus mūsų pažinties metus ji nė karto apie juos neužsiminė. Ji niekada nežiūrėdavo nei į juos, nei į mano kojas, nei į nugarą. Visada žiūrėdavo man į veidą.“</p> <p>Laima Abraitytė. Skaitiniai. Vadovėlis V klasei. Antroji knyga. Kaunas, Šviesa, 1997</p>	<p style="text-align: center;">Šiaulių raj. bendrojo lavinimo mokyklų mokytojų atsakymai</p> <p><i>Ar mes turime parodyti, kad pastebime neįgalumą?</i></p> <p><i>Kaip reikia bendrauti su neįgaliu vaiku? Į ką skaudžiausiai reaguoja neįgalus vaikas? Kas padeda berniukui užmiršti negalę? Kodėl moteris taip elgėsi?</i></p> <p><i>Kaip vertinti šalia savęs esantį kitokį žmogų? Ar žmogaus bendravimui turi įtakos ramentai? Ar visada neįgalus žmogus – nieko vertas?</i></p> <p><i>Kodėl misis Karmaikl „nepastebėdavo mano ramentų“? Ką apie moterį kalba toks jos elgesys? Kas tai: ypatingas jautrumas ar abejingumas kito žmogaus nelaimei?</i></p> <p><i>Padarome išvadą: Misis Karmaikl yra be galo jautri, supratinga moteris. Užuojauta, gailestis, tik apsunkintų vaiko gyvenimą, padarytų jį nepilnavertį, įskiepytų nepasitikėjimą, abejonę dėl savo galimybių. Bendraudama su berniuku kaip su kt. sveikais vaikais, Misis Karmaikl padeda jam į gyvenimą žvelgti optimistiškai.</i></p> <p><i>Kodėl ši veikėja taip elgėsi? Ar teisingas jos elgesys? Gal ji paprasčiausiai bijo akistatos su realybe?</i></p> <p><i>Apie kokią negalę kalbama tekste? Ar ši negalė turi kokios nors įtakos tarpusavio bendravimui? Kas lemia žmonių tarpusavio santykius, draugystę? Kaip turėtume elgtis pamatę žmogų su negale? Ar visada turime jo nepastebėti, neatkreipti dėmesio?</i></p> <p><i>Kodėl ji niekada nežiūrėdavo nei į ramentus, nei į kojas, nei į nugarą? Kodėl bendraujant su žmogumi reikia jam žiūrėti į veidą, į akis? Ar reikia žmogui su negalia rodyti perdėtą gailestį, užuojautą?</i></p> <p><i>Kaip reikia elgtis su negalę turinčiu žmogumi, kad jis nepasijustų blogai? Ką labiausiai vertino luošasis berniukas misis Karmaikl? Kaip galima išreikšti jautrumą, būnant šalia negalę turinčiam žmogui? Kaip reikėtų reguoti į negalę? Ką jaučia neįgalus berniukas? Dėl ko jis išgyvena?</i></p> <p><i>Kaip renkatės draugus? Į kokias savybes kreipiate dėmesį? „... sielos veidrodis“. Kokio žodžio trūksta? Kodėl taip sakoma? Ramentai – kas tai? Kam jie reikalingi? O koks jūsų požiūris į žmogų su ramentais? Ar teko asmeniškai patirti (du variantai)?</i></p> <p><i>Kodėl, jūsų manymu, ji taip elgėsi? Akys – žmogaus veidrodis. Ką manote jūs? Pamąstykime – atjauta, gailestis, pagarba – ko daugiau dviejų žmonių santykiuose? O kaip jūs pasielgtumėte?</i></p>

Anketoje lietuvių kalbos mokytojams pateikiami klausimai	Respondentų atsakymai į pateiktus klausimus
	<p><i>Ko labiausiai nori nevaikštantis žmogus? Kaip turėtume elgtis su neįgaliu žmogumi, kad jis jaustųsi gerai?</i></p> <p><i>Kas atskleidžia ypatingą Džo motinos jautrumą? Kokia detalė motinos portrete ryškiausia? Ką labiausiai vertina luošasis berniukas? Ar jis myli misis Karmaikl? Kaip jis svajoja išreikšti savo meilę? Kodėl berniukas bendraudamas su Džo mama jaučiasi saugus?</i></p>
	<p style="text-align: center;">Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklų mokytojų atsakymai</p>
	<p><i>Kuo žmonės gali skirtis vieni nuo kitų? Kuo išskirtinė situacija negalių turinčio mokinio? Ar yra situacijų, kai mes sveikais save laikantys žmonės, tampame neįgalūs? (pvz., Japonijoje nemokėdami japonų kalbos)? Galbūt fiziškai neįgalus žmogus turi be trūkumų ir privalumų, kurie mums, sveikiesiems, neprieinami?</i></p>
	<p><i>Pagal ką vertiname žmogų? Kodėl ji žiūrėdavo į veidą? Kaip jaučiasi neįgalus žmogus? Kokiomis savybėmis pasižymi ji? Ar visada žmogus išlieka tolerantiškas „kitokiam“? Kaip padėti „kitokiam“, kad nesijaustų atstumtas?</i></p>
	<p><i>Ar bendravimui turi įtakos žmogaus fizinė negalia? Ar mokame bendrauti su neįgaliaisiais? Kaip to išmokti? Kodėl neįgalusis jautrus ne tik mūsų žodžiams bet ir žvilgsniui?</i></p>
	<p><i>Kaip galima pavadinti jos elgesį? Abejingas? Žeidžiantis? Humaniškas? Kuo pagrįsta jūsų nuomonė? Kokią įtaką žmonių bendravimui daro išvaizda, kūnas?</i></p>
	<p><i>Kas galėjo šį tekstą parašyti? Kaip autorius vertina draugės reakciją į jo negalią? Kodėl? Ką jaučia neįgalieji?, kai aplinkiniai ypač kreipia dėmesį į jų negalią ir tai demonstruoja? Kaip mums derėtų elgtis bendraujant su neįgaliais žmonėmis?</i></p>
	<p><i>Berniukas persirgęs poliomelitu, liko luošas ir gali vaikščioti tik su ramentais. Kodėl misis Karmaikl jų „nepastebi“? Kuo reiškėsi misis Karmaikl jautrumas? Ką labiausiai vertino luošasis berniukas? Ar jis gali būti laimingas sveikųjų tarpe? Kas jam padeda gyventi džiugiai ir linksmai?</i></p>
	<p><i>Žmogaus būties prasmė žemėje. Kaip galėtumėte susieti Putino žodžius: „Kiek valios, tiek ir žmogaus“, su šiuo tekstu? Sielos ir kūno stiprybė. Kaip jie susiję? Akys – sielos veidrodis. Kodėl?</i></p>
	<p><i>Kas gi ta „ji“? Apie ką kalba teksto autorius? Ar galėtumėte apibūdinti veikėjus?</i></p>
	<p><i>Aptarkite veikėjų tarpusavio santykius. Kaip jūs elgtumėtės tokioje situacijoje? Kodėl mums nepatinka, kai žmonės nužiūrinėja tai, ką mes laikome savo trūkumu? Kada mums būna neįjauku?</i></p>

Anketoje lietuvių kalbos mokytojams pateikiami klausimai	Respondentų atsakymai į pateiktus klausimus
<p>2. Kaip mokytojai aiškina mokiniams apie neįgalų berniuką, pavaizduotą iliustracijoje? Ką kalba apie negalę?</p> <p>Laima Abraitytė. Skaitiniai. Vadovėlis V klasei. Antroji knyga. Kaunas, Šviesa, 1997</p>	<p><i>Kodėl ji, jūsų manymu, niekada nepastebėdavo ramentų? Kodėl ji, tavo manymu, niekada apie juos neužsiminė? Kodėl ji visada žiūrėdavo tik į veidą? Kodėl atrodo, kad ji nepastebėjo ramentų ir apie juos net neužsiminė? Kaip jaučiasi pasakotojas? Ką išgyvena?</i></p> <p><i>Kodėl ji niekada nežiūrėdavo nei į juos (ramentus), nei į kojas, nei į nugarą?</i></p>
	<p style="text-align: center;">Šiaulių raj. bendrojo lavinimo mokyklų mokytojų atsakymai</p>
	<p><i>Ką veikia, kaip ir su kuo bendrauja mažasis pasakotojas? Jis liūdnas, ar tik susimąstęs? Kodėl tokios išraiškingos jo akys? Ar jis jaučiasi vienišas, o gal nelaimingas? Ar jo gyvenimas nykus, ar prasmingas? Kas jam padeda džiaugtis gyvenimu?</i></p>
	<p><i>Įsižiūrėkite į berniuko akis. Koks jo žvilgsnis? Į ką žiūri berniukas? Kokia jo siela? Reikia susitaikyti su negalia ir išmokti gyventi šioje žemėje. Kai vienur žmogus silpnas – kitur stiprus! Paieškokime kur?</i></p>
	<p><i>Fizinė negalė apsunkina berniuko gebėjimą judėti, tačiau neužkerta kelio į bendravimą, mokymąsi ir pan. Tokiam vaikui reikalinga kitų pagalba, tačiau jis irgi gali padėti. Šiandieninės technologijos gali palengvinti ir paįvairinti neįgalių žmonių gyvenimą. Tad nusiminti neverta! Reikia džiaugtis gyvenimu tokiu, kokį turi!</i></p>
	<p><i>Mažasis berniukas tikrai nuskriaustas likimo – jis luošas ir gali vaikščioti tik su ramentais. Tačiau berniuko gyvenimas nėra nei liūdnas, nei nykus, nes jis turi draugą, daug linksmų ir įdomių užsiėmimų, jį myli misis Karmaikl, o Fredis jam padovanoja paveikslėlių kolekciją. Mažasis berniukas yra geros širdies, nori padovanoti Fredžiui trūkstamą paveikslėlį. Jis yra laimingas, nes yra jautrus, mylintis ir mylimas.</i></p>
	<p><i>Tokiam berniukui reikia padėti ten kur jam sunku, užlipti, nueiti, atsisėsti. Paaiškinti vaikams, kad nė vienas nėra apsaugotas nuo negalės. Aiškinti, kad su tokiu berniuku reikia bendrauti kaip su sveiku.</i></p>
	<p><i>Iliustracijoje matome berniuką su fizine negale. Fizinė ir kitokia negalė gali būti įgimta dėl tam tikrų sąlygų. Tačiau neįgalium galime tapti kiekvienas po tam tikrų ligų, nelaimių. Staiga tapus neįgaliam, sunku psichologiškai prisiderinti prie sveikųjų gyvenimo. Todėl labai svarbu nebūti abejingiems, neatitolti, nepalikti draugo vieno su savo mintimis, o tęsti draugystę, neįkyriai padėti.</i></p>
	<p><i>Kiekvienas žmogus, o ir neįgalus, turi teisę jaustis pilnaverčiu visuomenės, mokyklos bendruomenės nariu. Dėl berniuko negalės jis negali būti atstumtas, pažemintas, įskaudintas.</i></p>
	<p><i>Žmonių bendruomenėje vietos turi užtekti visiems – ir sveikiems ir neįgaliesiems. Neįgalus – tai nereiškia neįdomus. Jo vidinis pasaulis gali būti turtingas. Juk kojomis tik vaikštai, bėgioji, o bendrauji žodžiais, mintim.</i></p>

Anketoje lietuvių kalbos mokytojams pateikiami klausimai	Respondentų atsakymai į pateiktus klausimus
	<p><i>Berniukas nuskriaustas likimo. Bet kodėl jo gyvenimas nėra nei liūdnas nei nykus? Kas jam padeda gyventi džiugiai, linksmai? Mokinių atsakymai: berniukas yra geras, mandagus, draugiškas, todėl jį visi myli; žmonės nepastebi mažojo pasakotojo luošumo, nenorėdami skaudinti, vertindami jį už gerą širdį. Berniukas, matydamas, kad aplinkiniai jį myli, tarsi „užmiršta“ savo negalę, todėl gali bendrauti lygiomis teisėmis.</i></p> <p><i>Negalė suteikia žmogui stiprybės ir jėgų kovoti. Nors mažasis berniukas luošas, bet jo gyvenimas nėra nei liūdnas, nei nykus – jį myli draugai, berniukas nori padėti Fredžiui surinkti paveikslėlių kolekciją, o pasirodo Fredis ją rinko jam. Berniukas turi daug įdomių užsiėmimų, yra jautrus, geros širdies, todėl nesijaučia nelaimingas.</i></p>
	<p><i>Kaip jaučiasi neįgalus berniukas?</i></p>
	<p style="text-align: center;">Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklų mokytojų atsakymai</p>
	<p><i>Kokios priežastys gali sukelti žmogui negalią? Ar mes nuo to esame apsaugoti? Kodėl neįgalūs žmonės nori mūsų pagarbos, bet ne gailėsčio? Kuo gražus šis berniukas su ramentais? Kokia galėtų būti jo svajonė?</i></p>
	<p><i>Berniukas turi negalią, bet iš jo žvilgsnio matyti, kad jis labai rimtas. Galbūt jis sprendžia svarbias problemas. Gal kas nors jį ižeidė, įskaudino? Galbūt jis susirūpinęs tokiais, koks yra pats. Žmogų vertiname pagal vidines jo savybes.</i></p>
	<p><i>Liūdi dėl to, kad negali gyventi pilnaverčio gyvenimo.</i></p>
	<p><i>Padėti neįgaliam – tai sugebėti išvelgti jo gebėjimus, nesusijusius su negale. Kūno trūkumus galima kompensuoti, blogiau, kai tuščia mintyse, širdyje, sieloje.</i></p>
	<p><i>Kokie jausmai kyla kai matome nelaimingus neįgalius vaikus? Ką jaučia patys neįgalieji? Ką pasiūlytumėte neįgaliam vaikui, kad jis jaustųsi ne toks nelaimingas? Ar reikia pačiam vaikui stengtis džiaugtis gyvenimu?</i></p>
	<p><i>Berniukas gimė sveikas. Neįgalium tapo persirgęs poliomelitu. Bet tai tik išorinė negalia. Berniukas labai gražus, patrauklus. Nors ir yra nuskriaustas likimo, bet jo gyvenimas nei liūdnas, nei nykus, nes apsuptas gerų draugų.</i></p>
	<p><i>Kūrėjas pasirinko šį berniuką, jog įrodytų: žmogus yra stiprus, jis gali daug ką pasiekti šioje žemėje. Tačiau kitiems duota tokia misija: padėti tam, kuris silpnėsnis.</i></p>
	<p><i>Svarbiausia, kad jis nebūtų išskirtas iš kitų vaikų. Kuo mažiau kalbėti apie tai, kas ižeistų neįgalų vaiką.</i></p>
	<p><i>Aptaria bendrą vaizdą, paskui – detales. Atkreipia dėmesį į berniuko veidą, akis.</i></p>

Anketoje lietuvių kalbos mokytojams pateikiami klausimai	Respondentų atsakymai į pateiktus klausimus
<p>3. Kaip mokytojai aiškina (remiantis pateikta iliustracija) apie neįgaliųjų dalyvavimą sveikųjų bendruomenėje, palaikomus socialinius ryšius?</p> <p>Knygų valandos. Skaitiniai. Vadovėlis VII klasei./parengė Kęstutis Urba. Kaunas, Šviesa, 1999</p>	<p><i>Iš ko matyti, kad berniukas turi negalę? Kas galėjo jam atsitikti (paspėliokime). Kodėl? Kaip jaučiasi berniukas? Kodėl? Ką tu manai apie vaikus (bendraamžius), turinčius negalę? Kodėl?</i></p>
	<p><i>Aiškina, kaip jaučiasi toks vaikas, kaip būtų galima jam padėti. Ar reikia ir ar gerai rodyti gailestį jam?</i></p>
	<p>Šiaulių raj. bendrojo lavinimo mokyklų mokytojų atsakymai</p>
	<p><i>Neįgalus – toks pat kaip visi.</i></p>
	<p><i>Neįgalieji turėtų integruotis į sveikųjų bendruomenę, kad nesijaustų atstumti ir vieniši. Ypač skaudžiai į aplinką reaguoja vaikai su negale. Jiems būtinas suaugusiųjų dėmesys. Abu tėvai turėtų rodyti dėmesį tokiam vaikui. Visuomenė turėtų labiau atsižvelgti į tokių žmonių integraciją sveikųjų bendruomenėje, glaudinti socialinius ryšius.</i></p>
	<p><i>Neįgalieji geba dalyvauti visuomenės gyvenime, netgi gali tapti šeimos nariais (pvz. E. Žakaris). Sveikieji turėtų jiems padėti adaptuotis, negalima nuo jų atsiriboti.</i></p>
	<p><i>Neįgalūs žmonės, kaip lygiateisiai bendruomenės nariai dalyvauja sveikųjų bendruomenėje, lavindami savo gabumus, rasdami vietas savo pomėgiams, interesams. Universitetai, mokyklos, teatrai, kino teatrai, sporto salės, muziejai, koncertų salės turi būti atviri jiems.</i></p>
	<p><i>Mūsų visuomenėje yra gana nemažai neįgaliųjų: su fizine, su protine negale. Fizinė negalė neretai žmogų uždaro tarp keturių sienų, nes jis negali savarankiškai judėti. Tačiau tie žmonės, kurie be didelės artimųjų globos dalyvauja įvairiuose renginiuose, mokosi bendro lavinimo mokyklose, baigia universitetus. Žmonėms su sunkesne negale teikiamos mokslo ir kitos paslaugos namuose, jie gali naudotis interneto paslaugomis, kitomis žiniasklaidos priemonėmis. Neįgaliuosius prižiūri globėjai, kuriems mokama pašalpa. Jie naudojami transporto lengvatomis, todėl gali nuvežti savo globotinius į spektaklius, ekskursijas. Problema iškyla dėl mokinių, turinčių protinę negalę. Mūsų mokyklų sistema dar neužtikrina efektyvaus tokių mokinių mokymo bendrojo lavinimo mokyklose, trūksta kvalifikuotų specialistų, neparengtos mokymo programos.</i></p>
	<p><i>Neįgalieji taip pat gali ir turi dalyvauti sveikųjų bendruomenėje: mokytis, dirbti, linksmintis, atsižvelgiant į jų negalę. Jie taip pat gali piešti, dainuoti, vaidinti, groti, ir pan. Jie neturi būti atskirti nuo visuomenės. Sveikieji turi jiems padėti, palaikyti ryšius su neįgaliaisiais, kad jie nesijaustų vieniši.</i></p>

Anketoje lietuvių kalbos mokytojams pateikiami klausimai	Respondentų atsakymai į pateiktus klausimus
	<p><i>Neįgalieji turi integruotis į sveikųjų bendruomenę, o sveikieji turi padėti neįgaliesiems, kad šie nesijaustų atstumti ir pamiršti. Specialiųjų poreikių turintys vaikai turi jausti, kad jie nėra išskirti. Tokiems vaikams labai svarbu abiejų tėvų palaikymas, šilti šeimos narių tarpusavio santykiai, jauki aplinka. Neįgalieji turi jaustis saugūs sveikųjų bendruomenėje, nes jie jautriau reaguoja į aplinką, mato tai, ką sveikieji ne visada pastebi. Tik integracija, glaudūs socialiniai ryšiai užtikrins pilnavertį šių žmonių gyvenimą.</i></p>
	<p><i>Neįgalieji dabar buriasi į įvairius klubus, tačiau jų dalyvavimas sveikųjų bendruomenėje – normalus dalykas. Pagaliau nustojome gręžiotis gatvėje, pamatę kitokį žmogų. Tai rodo mūsų kultūrą. Galbūt dar ne visi sveikieji jaučiasi gerai, kai šalia yra neįgalus žmogus. Tada jau galime kalbėti apie sveikųjų žmonių problemas ...</i></p>
	<p><i>Žmogus turi širdį, jis turi jausmus, mintis, norus ... Bendraukime lyg lygus su lygiu (įgalus ir neįgalus). Truputėlį netgi reikia iš žmogaus, turinčio negalę, pareikalauti (jei reikia), daugiau dėmesio sau. Bendraukime, jei norime. Padėkime, jei širdis liepia. Gerbti – privalome. Jis – žmogus.</i></p>
	<p><i>Ką manote apie šių žmonių tarpusavio santykius? Kodėl mergaitė stovi tarpdury? Ši mergaitė neįgali. Kaip jums atrodo, ar ji gali dalyvauti sveikųjų bendruomenėje? O gal jos vieta ten kur ir stovi – tarpdury? Įsivaizduokit, kad ji – jūsų šeimos narė. Kokie būtų jūsų santykiai? Neįgalus žmogus, tai ne miręs žmogus. Jis žmogus, kaip ir mes visi. Jis turi jausmus, nori bendrauti, veikti. Jis turi teisę gyventi. Neatimkime iš jo šios teisės.</i></p>
	<p style="text-align: center;">Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklų mokytojų atsakymai</p>
	<p><i>Pataria, kad geriausia būtų, jei mes neįgaliuosius įtrauktume į veiklą, jie pajustų savo reikalingumą, svarbą.</i></p>
	<p><i>Kaip žmonės, turintys negalę, jaučiasi tarp sveikųjų? Kaip vertini tuos žmones, kurie nenori bendrauti su neįgaliaisiais? Kodėl? Ką darytumėte, jei klasėje mokytųsi draugas, turintis negalę? Kodėl?</i></p>
	<p><i>Neįgalus turi visas teises kaip ir įgalus. Nereikia pabrėžti neįgaliųjų problemų.</i></p>
	<p><i>Tėvai džiaugiasi, kad neįgalūs vaikai gali kažkur pasirodyti.</i></p>
	<p><i>Žmogaus vertę nusako jo savybės. Sveikas žmogus turi galimybę (ir pareigą) padėti neįgaliajam. Pgarba, meilė viskam, kas gyva, būtinybė. Kitu atveju gyvenimas bus nemielas bet kokiam žmogui.</i></p>
	<p><i>Neįgalieji yra tokie pat žmonės, kaip ir mes. Negalia netrukdo jiems dalyvauti sveikųjų bendruomenėje, palaikyti socialinius ryšius. Jie taip pat gali sportuoti, dainuoti, spręsti įvairiausias problemas kartu su sveikaisiais.</i></p>

Anketoje lietuvių kalbos mokytojams pateikiami klausimai	Respondentų atsakymai į pateiktus klausimus
<p>4. Kokius diskusinius klausimus užduoda mokytojai, perskaičius pateiktą tekstą ? Ką sako mokiniai ?</p> <p>„Kai prieš įrašą susitikdavome repetuoti, Monika (Mironaitė) labai nervindavosi dėl savo tarties – bijojo, kad plokštelėje staiga išryškės, jog ji nebesusitvarko su dikcija.“</p> <p>Regina Koženiauskienė, Bronius Dobrovolskis, Zigmąs Zinkevičius. Lietuvių kalba. Vadovėlis IX klasei. Kaunas, Šviesa, 1999</p>	<p><i>Apie neįgaliųjų integraciją į sveikų žmonių bendruomenę aiškinimas priklauso nuo to, kokio amžiaus auditorija. Vienaip kalbame apie neįgaliųjų problemas su pradinukais, kitaip su vyresniais mokiniais.</i></p>
	<p><i>Ryšys būtinas, bet nepažeidžiant abiejų pusių pasirinkimo teisės.</i></p>
	<p><i>Sveikieji turi mokytis, bendrauti su neįgaliaisiais. Džiaugtis jų pasiekimais, laimėjimais.</i></p>
	<p><i>Neįgalūs žmonės dalyvauja sveikųjų bendruomenėje. Sveikieji turėtų sudaryti jiems sąlygas, kad galėtų neįgalus žmogus atskleisti savo sugebėjimus ir nesijaustų atstumtas.</i></p>
	<p>Šiaulių raj. bendrojo lavinimo mokyklų mokytojų atsakymai</p>
	<p><i>Kodėl Monikai sunkiai sekdavosi susitvarkyti su dikcija? Į ką ji susikoncentruodavo? Kas jai būdavo svarbu? Ji rūpinosi tik savo balsu ir tarsena, negalvodavo apie pašnekovą, klausytojus, ji galvodavo tik kaip kalba, o ne ką kalba, negirdėdavo pašnekovo.</i></p>
	<p><i>Mokytojas: dėl ko nervindavosi aktorė Monika?</i></p>
	<p><i>Mokiniai: dėl savo tarties, kad visi supras, jog aktorė sensta, nesugeba dirbti.</i></p>
	<p><i>Mokytojas: kodėl aktolei tai atrodė svarbu?</i></p>
	<p><i>Mokiniai: ji norėjo būti tokia pat tobula, kaip jaunystėje. Visos moterys nori nuslėpti senatvę.</i></p>
	<p><i>Mokytojas: kodėl pirmasis įrašas nepavyko?</i></p>
	<p><i>Mokiniai: todėl, kad Monika su savo trūkumu bandė kovoti viena.</i></p>
<p><i>Mokytojas: dėl ko ją ištiko nervų priepuolis?</i></p>	
<p><i>Mokiniai: pasijuto sena, nereikalinga, netikusi.</i></p>	
<p><i>Mokytojas: kaip jai padėjo kolega?</i></p>	
<p><i>Mokiniai: dirbo drauge, paskatino jos pasitikėjimą savimi, įtikino, kad ji gali.</i></p>	
<p><i>Kodėl aktorė jaudindavosi? Mokiniai klausė: kaip ji sugebėdavo išmokyti tekstus? Stebėtuši: aktorė! Kokia jos gera atmintis! Šaunuolė! Stebuklas! O gal Dievo dovana?</i></p>	
<p><i>Ar nereikėtų Monikai (nesvarbu, kad Mironaitė) apsilankyti pas psichologą? O gal reikalinga logopedo pagalba? Kodėl skatinamas tokio žmogaus dalyvavimas įrašant plokštelę? Galbūt kitokia veikla ją mažiau traumuočiau?</i></p>	
<p><i>Kaip galima padėti žmogui, kuris turi problemų dėl tarties? Ar galima šaipytis iš žmogaus, kuris mikčioja? Kokie specialistai gali padėti žmogui, turinčiam kalbos sutrikimų?</i></p>	

Anketoje lietuvių kalbos mokytojams pateikiami klausimai	Respondentų atsakymai į pateiktus klausimus
	<p><i>Koks turi būti geras oratorius? Kuo turi rūpintis oratorius? Kodėl kalbėdamas turi galvoti apie pašnekovą ar klausytojus, o ne apie savo taisyklingą tartį ar tobulą balso tembrą? Kokią vertingą pamoką davė Laimonas Noreika aktorei Monikai Mironaitei?</i></p> <p><i>Vaikai pripažįsta, kad svarbu ne tik balsas ir tarsena, bet ir bendravimas su klausytoju. Svarbu pasitikėti savo jėgomis, jausti ryšį su klausytojais, elgtis natūraliai.</i></p>
	<p><i>Kokios svarbiausios aktoriaus savybės? Ar dikcija,(taisyklingas garsų tarimas) turi reikšmės aktorės karjerai? (Mokiniai: <u>taip</u>). Jeigu žmogus netaisyklingai taria garsus, bet labai nori būti aktoriumi, ką jis turėtų daryti? (Mokiniai: taisyti garsų tarimą pas logopedą; daug mokytis savarankiškai, rinktis atitinkamus vaidmenis). Kokia Monikos Mironaitės savybė išryškėjo šiame tekste? (Mokiniai: nepasitikėjimas savimi, nes garsus ji buvo išmokusi tarti).</i></p>
	<p><i>Kodėl taip nervindavosi aktorė M. Mironaitė? Ar netaisyklinga tartis yra negalė? Kaip Monika kovoja, kai „nebesusitvarko su dikcija“?</i></p> <p><i>Mokiniai galėtų atsakyti, kad lavinant tartį nuosekliai, sistemingai, galima nugalėti dikcijos klaidas.</i></p>
	<p><i>Kokią įtampą kelia kalbėjimas viešai? Kaip žiūrėte į kalbėjimo defektų turintį mokinį? Kaip nugalėti kalbėjimo viešai baimę?</i></p>
	<p><i>Apie ką pirmiausia turi galvoti oratorius kalbėdamas? Kas svarbiausia geram oratoriui? Kaip nuramino aktorę Moniką Mironaitę scenos meistras Laimonas Noreika?</i></p> <p><i>Mokiniai sutinka, kad oratorius turi jausti ryšį su klausytojais, kad svarbiau už dikciją yra bendravimas su klausytoju, turinys. Reikia įveikti save, nugalėti įvairias baimes, elgtis natūraliai, bendrauti su scenos partneriu.</i></p>
	<p><i>Ar jaudulys padeda ar ne?</i></p>
	<p style="text-align: center;">Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklų mokytojų atsakymai</p>
	<p><i>Kodėl Monika prieš įrašą sutrikusi? Kas jai galėtų padėti? Ar nepasitikėjimas savimi trukdo? Kaip pašalinti tarties trūkumus?</i></p> <p><i>„Ji nepasitiki savimi“, „ bijo būti išjuokta“, „ žino savo tarties trūkumus“, „ atsakingai žiūri į savo darbą“. Reikalingos „ilgalaikės tarties treniruotės“, „pasitikėjimas“.</i></p>

Anketoje lietuvių kalbos mokytojams pateikiami klausimai	Respondentų atsakymai į pateiktus klausimus
	<i>Ar gali būti, kad išoriškai neturintys negalios žmogus vis dėlto kažkokią negalią turi? Ar reikia tokią negalią turinčiam žmogui parodyti mūsų palaikymą, ar tai jo netrikdytų? Kaip jaučiasi negalią turintis žmogus: jam dėl to sunkiau gyventi ar lengviau? Kodėl žmonės paprastai stengiasi savo negalią nuslėpti? Ar įmanoma „susigyventi“ su negalia?</i>
	<i>Kodėl žmonės kompleksuoja dėl savo negalių? „Mes bijome būti išjuokti, bijom žmonių žiaurumo“, - sako mokiniai.</i>
	<i>Kas yra talentas, meistriškumas?</i>
	<i>Ar reikia jaudintis, kad aplinkiniai nepastebėtų kad ir mažiausio trūkumo? Kaip elgtis tokiu atveju? Kaip nugalėti save? Mokiniai mano, kad nieko blogo, jeigu mes kartais padarome ne taip kaip reikia. Protingas žmogus to neturėtų pastebėti.</i>
	<i>Ar žmogus gali pasiekti tobulybę? Vidinis nerimas – tobulėjimo šaltinis. Atsakomybė skatina tobulėti.</i>
	<i>Kiekvienas jaudinasi, jei žino savo trūkumus. Mokiniai taip pat išgyvena dėl savo fizinių trūkumų. Kalbame apie tai, kad svarbiausia priimti žmogų tokį, koks jis yra.</i>
	<i>Kokios problemos keliamos tekste? Kaip jūs jaučiatės prieš auditoriją? Pakomentuokite, ką reiškia „nebesusitvarko su dikcija“. Ar jums kilo kada nors tokių problemų?</i>
	<i>Ką žinote apie Moniką Mironaitę? (jei nežino, pasakoja mokytojas). Kodėl ji nervindavosi dėl savo tarties? Kaip ji jaučiasi? Ką išgyvena? Kada ir kodėl pasakotojas pastebėdavo, kad Monika nervinasi? Kas išduodavo, kad Monika nervinasi?</i>
	<i>Monika Mironaitė buvo garsi, talentinga aktorė. Kas būtų atsitikę, jei kas nors būtų iš jos tarties pasišaipę. Ar nebūtų ji metusi aktorės kelio, o mes nebūtume turėję talentingos menininkės?</i>